

e-sbogom, akropolis

ИВАН ДАВИДКОВ СБОГОМ, АКРОПОЛИС!

РОМАН

ПЛОВДИВ, 1976 г

ИЗДАТЕЛСТВО „ХРИСТО Г. ДАНОВ“

Основано през 1855 година

*За какво тъгувате? За своя ден,
изпепелен от вас самите? Молете се
за огъня, защото той е продължение
на стъпките ви по земята.
Молете се за него – безпощадния –
и вашите сълзи ще бъдат златни...*

Старинен надпис

ВНЕЗАПНОТО РЕШЕНИЕ НА МАРТИН КАЛИНОВ да тръгне на път го смути, защото му се стори необмислено: прекъсваше работата си за дълго време, пропускаше уговорени срокове, трябваше да пътува с непознати хора, да се блъска по автобуси, самолети и параходи и накрая да се прибере у дома в някоя късна нощ, капнал от умора, с една купчина цветни картички в куфара, които да показва на приятелите си, с дребни сувенири, натъпкани между блузи, закупени от сергиите край пристанищата, и с една най-скъпа вещ, на която никой може би не ще обърне внимание – остроръбо камъче, откъртено от зидовете на Акропола... Ще разказва на приятелите си за мозайките в старите църкви, а те ще го питат скъпи ли са обувките в Атина и колко чифта позволяват да се пренесат през границата. Ще им говори за кипарисите, с чиято стройност могат да се сравняват само рибарските жени край заливите, а гостите в неговия дом ще разгръщат скриптящия целофан на поднесения им подарък и ще си мислят за таверните в Пирея и за пияните моряци, които танцуват сиртаки...

Ако имаше нещо, с което можеше да обясни своето внезапно решение да отпътува, това беше желанието му да види егейските крайбрежия, да се докосне до пясъците, по които са вървели героите на древните легенди, да види обгърнатия в облаци Олимп и през някоя късна вечер първата звездичка, раздухана от вятъра, да му се стори като свещ в шепата на стар гръцки бог, който се

изкачва по стръмнината и рони камъчета под сандалите си.

Радваше го и мисълта, че ще върви из музеите – между мраморни изваяния, по които личат следи от длетото на Праксител, – че ще се мъчи да открие по ръбовете на глинените съдове следи от докосване на ръце, които са изпращали корабите към Троя или през бурните морета – към далечния остров Итака.

А най-много се радваше, че с него ще пътува една жена, за която ще стане дума в по-сетнешните страници на нашето повествование.

И друг път бе забелязвал особена промяна в настроението си, когато се случеше да пътува с близък човек. Това обикновено биваха кратки пътешествия до родния му край – есен, по време на гроздобера, или зима, когато димът на влака лютеше нетърпимо в очите и синигери кълвяха под стрехите на кантоните наденици, оставени да се ветреят. Седеше той до прозореца на вагона, разговаряше със своя спътник, радваше се на колите с мораво цвекло, край които тичаха кучета и лаеха след влака, и усещаше споделената си радост по лицето на своя приятел, в мекия тембър на гласа му и в присвитите от снежния блясък очи, по които минаваха сенки на телеграфни стълбове.

Подобно чувство го обземаше в концертните зали и в изложбените салони.

Не знаеше дали другите хора са устроени така, но той можеше изцяло да се наслади на една мелодия или картина само, ако е споделил впечатлението си с друг човек. Иначе усещаше празнота между себе си и онова, което го заобикаля.

Той беше затворен човек и предпочиташе мечтата пред осъщественото желание. Усещаше особена радост в очакването, в размишленията за това, което тепърва ще се случи.

Когато беше малък, много желаше да му купят автомобилче. Цяла седмица обикаля край витрината, където беше сложено то. Автомобилчето стоеше, покрито с прах, но сънищата на момчето нощем го избърсваха и то изпълваше с блясъка си

целия дом. Купиха му най-после тая играчка за Нова година. Мартин навн пружинката на автомобилчето и то премина няколко пъти косо през стаята от вратата до гардероба. После се удари в крака на стола и обърнато по гръб, смешно започна да върти задните си колела. Мартин го изправи, решил, че то може да се качи по стената. Автомобилчето зажука с пружинката си и падна. Сложи го върху облегалката на фотьойла. То допълзя до края ѝ, задържа се за миг, сякаш се боеше, че може да се строполи долу, и извънтя с тенекийките си върху килима. Тогава Мартин реши да го разглоби. Любопитството не го оставяше спокоен. Какво има зад тия лъскави фарчета и калници?.. Винтчетата се разхлабваха под отвертката, падаха зъбни колелца. Показа се пружинката, която излетя между пръстите му, изпука и се скъса. Намери я чак под дивана, зае се да прегъне синкавия край на съпротивляващата се стоманена пластинка, но тя избледня на прегъвката и се счупи. И от мечтата на момчето остана само една разглобена тенекиена купчинка под леглото...

Тоя урок от дните на детството лесно можеше да бъде забравен. Но Мартин откри в него едно важно правило: не бързай да се насладиш на онова, което ти е безкрайно скъпо, не бързай да го разглобиш на съставните му части, да потърсиш пружинката му, защото може би под тая пружинка е скрито разочарованието.

Въпреки това той пое на път.

Автобусът минаваше по мост, иззидан с белезникави камъни. Мартин беше се унесъл в дрямка и тя щеше да продължи, ако не беше го сепнало металното стържене на ехото по високите стени на моста. (Тия звуци събуждаха у него спомен за тунелите на Искърския пролом, за тропот в тъмния коридор на влака, където някой пътник носи куфара си към вратата, за мъждиво потрепване на пламъче в шепата на седнал отсреща мъж – той се връща от мината в Елисейна и ръцете му са оранжеви от бакъра на тамошните пещи.)

Грохотът на моста му спомни това само за миг. После

каменните зидове се отдръпнаха в дрезгавината на утрото. Река, съвсем изтъняла от летните горещини, се мярна между камъните, надипли се по синявиците на една утука и изчезна под тъмния клонак на водните ели.

Другите пътници дремеха, облежнати на седалките. Ръкавите на шлиферите, увиснали от багажника над главите им, се полюляваха заедно със склоновете на клисурата, които се доближаваха – и тогава над автобуса се виждаше само триъгълно късче пепеляво небе – или се отдалечаваха – и през прозорците започваха да се мяркат зеленчукови градини с полегнал праз или с черни геранила, на които стояха свраки и се поклащаха.

Жената, чието присъствие радваше Мартин, седеше пред него, до прозореца. Той гледаше косата ѝ, тъмнобакърена, смачкана от безсъницата, гледаше раменете ѝ, обгърнати от тъмен шал с дълги ресни, и по яркостта на неговите дребни розови цветчета разбираше – без да погледне през прозореца – дали минават под арка от пожълтели дървета, или ги ограждат само голи, каменисти сипеи...

МАРТИН КАЛИНОВ ИЛИ ПРЕВОДАЧА, както обичаха да го наричат приятелите му, се роди в едно градче на Дунавската равнина. Беше петдесетгодишен, разведен, среден на ръст, с кафяви очи, правилен нос и без особени белези – както е прието да се пише в документите за самоличност. Такава беше най-беглата му характеристика. Но взреше ли се в него, заемеше ли се да проучи навиците, капризите и странностите му, надникнеше ли в неговия дом, любопитният човек можеше да открие един сложен свят зад привидно делничната фигура на Преводача.

Лицето на Мартин, обло и бледо, с издадени напред устни, сякаш се е приготвил да духне кибритена клечка, опарила пръстите му, винаги беше гладко избръснато. Но дори да не беше докосвано от самобръсначка, то пак щеше да изглежда така, защото го покриваше само лек мъх, какъвто имат юношите. Въпреки това Преводача всяка сутрин насапунисваше обилно

бузите си и плъзгаше с удоволствие самобръсначката сред мехурчетата на пяната. В огледалото се местеше порозовялото му лице: освободено от пяната, то придобиваше лъскавината на порцелан.

Близките на Мартин го познаваха като доверчив, енергичен човек, винаги зает с някаква работа или обладан от мисъл, която не го оставя спокоен. Доверчивостта му беше резултат не на чувствени изблици, а на дълго обмисляне и преценяване. Той трудно се сприятеляваше с хората – не защото предпочиташе уединението, – просто не вярваше в случайните познанства. Но откриеше ли човек, с когото го свързва душевна близост, и се увереше, че другият му отвърща с пълно доверие и сърдечност, той всецяло се отдаваше на това приятелство с тираничната привързаност, присъща на самотните хора. Преводача изискваше същото и от своите близки и дълбоко страдаше, когато те не му отговореха с взаимност.

Живееше, ограден от лавици – всички стени на неговия дом бяха отрупани с книги. Единствен южният прозорец пропускаше в стаята тънката зеленина на градинския чинар, който лете докосваше по стъклата патешките лапи на своята шума, а есен, когато оголееше, поклащаше мъхнати топчета, прилични на мартеници.

Денем четеше, а вечер, запалил лампата, вземаше писалката и сядаше до белите листа.

В тия часове Мартин обичаше да превежда стиховете на своите любими поети.

Като гледаше стаята, потънала в полумрак – със зеленикавото перде, диплено от вятъра, с купчините книги в ъгъла, – като се взираше в разпилените писалки, които лежеха на масата, сякаш са червени и сини риби на морско дъно, Мартин си мислеше, че в тия минути преводачът прилича на водолаз. Той се спуска през мълчанието, за да открие съкровища в глъбините на времето. Да ги открие сред пясъка, между водораслите, под сивите, запоени сякаш с цимент раковини...

“Само да ги открие ли? – мислеше си Мартин. – Той трябва

да се докосне до думите като до метал, да усети под пръстите си техните извивки, пукнатините им, пронизали словото – и после, претопил тоя метал, да му даде отново строга плът и звън, който наподобява многозвучието на човешкия глас...”

Или пък сравняваше работата си с тежкия труд на каменоделеца... Превеждайки, ти трябва да пренесеш върху друг къс мрамор всички линии и форми, всички гънки на творбата, създадена от майстора – с чук и длето да ги пренесеш, целият обгърнат от мраморни искри, да пресъздадеш не само плътта, но и душата на изправената до теб творба...

Хартията потрепваше под перото на Мартин сякаш дишаше. Сините и червените риби по неговата маса – оживели – плуваха из тихата вода на полунощния здрач.

Своите големи пътешествия Мартин Калинов правеше обикновено по страниците на книгите. Дарбата му да одухотворява вещите, да се вживява в създаденото от други, да усеща колорита на непознати земи, съхранен в словото, му доставяше по-голямо удоволствие, отколкото пътуването. Той предпочиташе да се отдава на своите наслаждения въщи, под светлината на нощната лампа, сред тънкото тиктакане на будилника, което се долавяше само в миговете, когато Мартин оставяше писалката и вземаше каната, за да полее фикуса. Пътуванията го уморяваха. Неприятно му беше това друсане на автобусите, мъкненето на куфарите, чакането в предверията на хотелите, където чистачките до обяд шляпат по мозайката с размъкнати парцали, обядването в селските гостилнички на открито, със защъкали петли под масите, които кълват изпуснати хлебни корички и кукуригат...

А сега тия петли кукуригаха из селските дворове в поречието на Струма. Минаваха каруци с алуминиеви бидони за мляко. До тях седяха селянки и поклащани от бавния вървеж на

мультата, плетяха пуловери, кафяви като отсрещната оран, или държах на скутите си кошници с ябълки. По склоновете над реката се спускаше стадо кози. То приличаше на свлачище от пепеляви варовици, които разклащаха дребния храсталак, преди да се изсипят в Струма... Пътуваше есенната трева, раздвижена от вятъра (а може би по нея трептеше слънчево петно, прокраднало се през облаците), пътуваше Рилската река между корени на стари орехи, увиснали по оронените брегове, святкаше с вълните си – слънцето отново беше се показало – и талазите играеха като ята от рибки, които се местеха ту към единия, ту към другия подмол.

“Всичко пътува. На земята няма миг застой... – мислеше си Мартин. – Навярно това неспирно движение задържа една за друга частиците на живота и те, кръжейки като мъглявини, си проправят път през Вселената. А какво е всъщност и самият човек? Едно вечно движение. Когато прахът на пътищата отдъхва по обувките му, пътуват неговите мисли. Когато си отдъхват мислите, по небето и земята вървят неговите сънища... Човек пътува към радостите и разочарованията, пътува, за да избегне понякога срещата със себе си, но вижда в някой прозорец на вагон, в кладенец или в очите на седнал срещу него човек мълчаливия поглед на собствената си съвест.”

Преди години един воденичар от Кочериново беше му разказвал, че има такъв миг в годината, когато водата заспива. Тогава изведнъж изчезват всички звуци, Бродовете замират – стават равни, сякаш са излени от стъкло. Вдигнеш стомната да пиеш: до гърлото ти се докосва не хладна струйка, а сух въздух. Пропуснеш ли мига на заспалата вода, значи си пропуснал най-хубавия миг в живота си.

– Случвало ли ти се е да видиш заспалата вода? – попита го Мартин.

– Нито веднъж... Или съм спал в прегръдките на неверни жени, или съм пътувал по света.

Мартин също не веднъж беше пропускал миговете, когато

щастие то стои на една крачка... Беше ги пропускал или просто не успя да ги забележи, защото големият град му отне бързеите, край които премина неговото детство и юношество, окова ги в бентове и изля в тях мътилката на своите фабрики и канали... Такава вода не може да заспи. Тя не може да мисли и да помни. Не може да я развълнува нито сянка на птица, нито отражение на облак. Човек едва ли би зърнал по дъното ѝ листа на орех или изкълвани от косове костилки на дива череша. Тече тая река, оловносива, и клонките, които се премятат в нейната мътилка, изглеждат като метални.

Навярно е имало мигове, когато реката на детството също е заспивала, но какво е можел да поиска от нея Мартин, обгърнат от радост и момчешко щастие? Какво не му е достигало тогава?

В реката имаше вирове, където къпеха коне – язدهа ги и се свличаха от мокрите им гърбове, – имаше бродове, където майките перяха или се къпеха, без да свалят своите комбинезони. А децата щъпуркаха наоколо и усещаха, че под всеки от тия розови или пембени комбинезони, смешно издути от водата, се крие нещо, което тревожи душата им, но не можеха да разберат какво е то, навъртаха се наблизко, въпреки подвикванията на майките да се махат, бърникаха под камъните за мренки и гледаха как под залепналите за плътта на жените комбинезони се очертават приплеснати гърди, а по-долу прозира тъмно, размазано от водата петно.

Тая вода можеше да заспи, защото се уморяваше от шумове, от цветове и сенки, от изгреви и залези, от докосване до тела на къпещи се, от сияние на звезди... И кой знае какви бяха сънищата ѝ!

Мартин не познаваше това чудо на водата. Усети го само веднъж, преди години, на Бургаското пристанище, през една тиха августовска привечер. Тогава Мартин стоеше на кея до своите куфари. Корабчето беше пристигнало преди десетина минути. Шумолене на пъстри рокли, подвиквания, тракане на токчета по

паважа, широкополи шапки, извили своите ореоли над потъмнели от слънцето лица – всичко това се докосваше до зелената вода на залива, размиваше се и мълчаливо слизаше към дъното.

Когато тълпата проредя, а на корабчето останаха само двама моряци (те тътреха по палубата голям чамов сандък), Мартин Калинов видя на десетина крачки от себе си жена, застанала до два куфара. Беше около тридесет и пет годишна, висока, стройна, с доста пъстра рокля, в която преобладаваше златистият цвят. Над широкото ѝ деколте се спускаше коралов гердан. Стори му се, че жената е разстроена. Може би чакаше някого, който доста дълго се бави. Може би беше прекъснала отпуската си поради заболяване на близък човек или нещо по-лошо беше се случило – и сега стоеше сама на това безлюдно вече пристанище.

Не толкова мъжкото любопитство, колкото желанието да ѝ помогне накара Мартин да се обърне към нея.

– Извинете – каза той, когато сянката му се докосна до тъмното очертание на фигурата ѝ върху паважа. – Бих ли могъл да ви предложа услугите си, ако имате нужда от нещо?

– А, не, благодаря... – отговори малко смутена от въпроса му непознатата. – Мои близки обещаха да ме посрещнат и да ме придружат до летището. Навярно им се е случило нещо...

– Аз също ще пътувам с вечерния самолет. Можем заедно да отидем до летището. Колата ме чака.

Доловил съгласие в погледа ѝ, той се наведе и докосна хладните от свечеряването дръжки на куфарите.

Тия очи, които изглеждаха много тъмни (от загара на лицето ги отделяше само снежната белота на очните ябълки), бяха твърде големи за дребното лице на непознатата – с леко изпъкнали скули, под които лежеше тънка дъгообразна сянка. Тя даваше матов тен на бузите и свършваше при брадичката, чиято извивка напомняше овала на праскова. Редките светлини на крайградските къщи се плъзгаха по тънкия ѝ нос, по устните, бледоседефени като морска раковина, по гъстата кестенява коса, която бе толкова къдрава, че непознатата пътничка приличаше на мулатка от някой южен остров.

Тя мълчеше, загледана през прозорчето на автомобила. Ръцете ѝ, тънки и нежни като на дете, лежаха някак напрегнато върху коленете и сегиз-тогиз, минеше ли автомобилът под лампа, по тях пробягваше зелена искрица. Това беше камъчето на нейния пръстен.

Когато слязоха и зад гърба им се ширна тъмно поле, а пред тях се очертаха контури на самолети, изострени от светлината на лампите, спътничката на Мартин се усмихна. “Благодаря!” – каза тя с лек поклон. Тая усмивка изведнъж озари лицето ѝ, веждите очертаха още по-нежно своите дъги и той откри, че най-красивото в тая жена са зъбите. Те бяха равни, заоблени като капки роса, с бисерен блясък – и на Мартин му се стори, че в единствената дума, която тя изрече, имаше не друго, а звънтене на капки роса.

Това усещане не го напусна и в самолета.

Беше мръкнало отдавна. Не се виждаше нищо – нито на небето, нито на земята. Само когато през облаците се мернеха звезди, Мартин забелязваше движението на самолетната перка – тя стриваше бледите светила по черната твърд на небето и облепена от праха им, мъждеше като фосфорна. Ако беше утро, тия облаци, обгърнали самолета отвсякъде, щяха да сияят и да излъчват спокойствие – меко заоблени, прилични на дълбок сняг. Сега тъмнината беше ги заличила, но той усещаше сиянието им, въпреки че не съзираше очертанията на облаците. Внушаваше му го навярно Златина – така се казваше неговата спътничка, чийто профил, подобен на образите по старинните монети, се очертаваше върху прозорчето на самолета.

Нощното пътуване свърза за дълго двамината, случайно срещнали се на онова вечерно пристанище. Зелената искрица от пръстена на Златина много пъти кръжа над Мартиновото лице, когато тя посягаше да го погали, и тая светлинка му напомняше за светулките в неговия роден край.

Гледаше от самолета чезнещите мъглявини на градовете, следеше с поглед техните извивки, взираше се в някоя мигаща

звезда над главата си и мислеше за огъня – това странно превъплъщение на материята, което може да превърне всичко в светлина и в пепел.

Огънят го съпътстваше през всички години на неговия живот: понякога далечен и недостигаем като мъждукане на звезда, към която го води лай на невидими кучета, понякога съвсем близък, стъкнат в някоя канавка до пътя. Пламъци, люлени от вятъра, озаряваха ту човешка длан, ту лице, едва зримо сред пушека. То сякаш сега се раждаше под пръстите на скулптор – огънят извайваше ту скулите, под които стърчеше пепелява четина, ту устните, тънки като пукнатина по камък, ту очите, с тесни котешки зеници. Мартин слушаше гласовете на хората, насядали край огъня (виждаха се само огрените им сандали, с ожулени каишки, и панталоните, издути от едри като каменарски чукове колене), и му се струваше, че разговарят не хората, а си споделят нещо съкровено самите пламъци. Дори се мъчеше да разпознае гласовете им: тоя, пискливият, е глас на малката главня, а оня, гърлестият, в чийто тембър се долавя шум на река, е на големия пън по средата на огнището. В него има дървояди и те пукат, разхвърляйки въглените върху тъмната трева наоколо.

На Мартин му се струваше, че нощем целият живот на човека е подвластен на огъня. И самият човек през тия часове се превръща на въгленче, на искрица... Видиш, че по пътя се задава светлинка – криволичи, губи се между храстите, приближава към тебе. Мислиш, че е светулка, и дори сваляш шапка, за да замахнеш и да я захлупиш на тревата, а разбираш, че това е колоездач. Извикаш и светлинката ти отговори с човешки, сепнат от непрогледната мрачина глас...

Когато виждаше между катранено черните клони на водните ели отдалечаващия се влак – квадратни светлилки, нанизани една до друга, – Мартин си мислеше за хората, които пътуват тая нощ към далечните градове. Радостни ли са тия хора, загрижени ли са? Спят ли, или са разгърнали върху коленете си вестници, късат жилаво кокоше месо и вечерят? За какво разговарят: за съдилища, за болести? Или си разказват весели

историйки, за да мине по-лесно нощта?... Мартин не можеше да си отговори на тия въпроси, но за него беше съвсем ясно, че човекът сега се е превърнал на светлинка, която се отдалечава от трошливия като изгорял вестник контур на водните ели, от железопътните мостове, преплетени в небето, от мислите за вчерашния ден. Тая светлинка се смее, въздиша, заканва се, ликува, разпалена от любовен порив, или крои подли планове – и се отдалечава от осъщественото и неосъщественото, от самия живот се отдалечава...

Мартин познаваше и друг огън – оня, който изпепелява всичко. Това беше една от стихиите, пред която се чувстваше съвсем безпомощен още от малък, макар че родният му дом с дебелите си стени от дялан камък, с ключалките и кепенците си, здраво залостени, се мъчеше да му внуши усещане за сигурност. Огънят вървеше като разярен кон край оградите, издигнати от човека, край неговите крепости, често пъти прилични на картонени играчки, край мислите и кроежите му. Вървеше това апокалиптично създание, огромно като хълм, играеше с всички мускули на тялото си и от гривата му излитаха пламъци, високи до небето.

Една нощ (тогава Мартин беше петгодишен) след поройния дъжд изтрещя гръмотевица. Бащината му къща се разтресе. Чиниите се сринаха от масата и се пръснаха на пода. Целият дом светна ослепително. После – може би така се стори на Мартин – светлината започна да крещи с човешки глас. В крясъка се вмеси мучене и блеене, чу се звънтене на хлопатари. Уплашеният Мартин видя през прозореца един огромен кон, червен като кобилата на съседите, само че с много дълга шия и със заплашително вдигнати ноздри, от които бликва пушек. Конят вървеше направо по покривите, люлееше своите хлътнали хълбоци, лъснали от дъжда, и присвиваше опашка между огромните си бедра. Чуваше се как керемидите трещят, и нозете на това разгневено чудовище, пропаднали между гредите, повличаха след себе си великанското тяло на коня.

Бащата на Мартин, смешен в своите хасени долни гащи,

отвори сънен входната врата (в стаите нахлу оглушителният шум на дъжда) и момчето отново видя над бащиното рамо жребеца. Той се изправяше на задните си крака и се бранеше, сякаш нечия ръка беше се вкопчила в юздата му.

– Гръмотевица удари съседската къща. Оборът гори като факел... – каза бащата, взе една кофа от ъгъла, нахлузи галошите си на бос крак и както беше сънен и разчорлен, затича навън. По всички улици се спускаха хора. Подвикваха си, червени от пламъците, а край тях се сриваха греди, трещяха върху оградите и още повече се разпалваха от дъжда...

Застанал до прозореца, Мартин видя как през сринатата вратня на съседския обор изтичаха пламнали овце и се пръснаха из двора с оглушително блеене. Хората с менците, размахали своите звънящи съдове, пресякоха пътя на стадото, за да спасят от тия димящи факли другите домове и плевни...

Баща му се върна чак призори с мокри дрехи, усукани около тялото. Стаята се изпълни с мирис на пушек, на дъжд и на пепел.

Преди да се сгуши отново под завивката, Мартин зърна мъртвото тяло на коня, заело половината небе. Виждаха се ребрата на жребеца, едното му око (а може би това беше прозорецът на изгорялата къща) и копитата, които остро лъщяха под оглушителния дъжд...

Имаше години, когато в техния дом гореше тих и ласкав огън и Мартин не беше се докосвал до нищо друго освен до радостта. Това беше времето на най-ранното му детство. Мислеше си, че всичко край него съществува, за да го радва: майка му с розовото гребенче в косите, която сутрин го целуваше, за да го събуди; дръвчето, което растеше до прозореца и на най-високото му клонче имаше гнездо на червеношийка; баща му, в чиито джобове, между ключовете и кехлибареното цигаре, Мартин винаги откриваше бонбон или играчка; котето, което вечер се сгушваше до него под одеялото и сънено мъркаше.

Всички вкъщи бяха здрави и весели. Дървените стъпала

сякаш не скърцаха, а пееха под стъпките. Мартин не беше чувал да се споменава за болести, за огорчения, за разочарования. А за смъртта? Той дори не знаеше за нейното съществуване... Светът край него беше безсмъртен, момчето – също.

Това навярно щеше да продължава безкрайно, ако една вечер баща му, връщайки се от гарата, не му беше донесъл бакелитова пищялка – същата като ония, с които стрелочниците свирят при маневрирането на влаковете. Мартин беше ходил на гарата и познаваше тия мъже. Те вървяха край релсите, помахваха жълти байрачета и пронизително свиреха. “Лашкай на трета глуха!” – викаха стрелочниците. Локомотивът отначало започваше да буксува, обгърнат в облак пара, после тласваше вагоните и те като поскърцваха с буферите си, бавно се отдалечаваха по релсите.

Когато Мартин за пръв път духна в тънката цепнатинка на свирката, вътре заподскача корково топче и като че ли разбудено от него, зачурулика птиче. Баща му се усмихна. Майка му – също... Мартин надува свирката до късно. Свят му се зави, но не спря нито за миг. След няколко дни баща му щеше да го вземе на скута си и да рече: “Хайде стига, че ще ти издърпам ушите! Оглуши ни с тая пищялка!” – но сега гледаше с умиление своя син и се радваше заедно с него...

Корковото топче подскачаше, прозорците звънтяха от свирката, котката уплашено дращеше по вратата, а Мартин виждаше дългите шинели на стрелочниците, размаханите байрачета от избелял плат, и край него упоително миришеше на траверси и на нещо друго, което щеше да усети след години, седнал до прозореца на един стар третокласен вагон...

Угасиха лампата, легнаха да спят, а Мартин не оставяше своята свирка. Взе я и под одеялото, прикът я в шепа и когато докоснеше устни до цепнатинката, тънка като котешка зеница, корковото топче се обаждаше едва-едва, сякаш се отронваше капка от чешмата.

Един ден свирката изчезна. Мартин се върна от улицата, където беше ходил да види снежния човек, и разбра, че я няма.

Пребърка отново джобовете си, огледа всички ъгли на стаята, прерови чекмеджетата, наднича под кревата – никъде не я намери. Търсенето из двора също не го успокои. Как да открие тая нищо и никаква свирка в дълбокия сняг, който е скрил цялата каруца (от нея се вижда само горния край на вдигнатото към небето дишло), а от герана личи единствено вителът, подобен на огромно бяло вретено?... Мартин плачеше, луташе се из двора, но всичко беше напразно.

Прибра се чак вечерта – мокър, отчаян. Майка му свари чай и дълго се смя, като разбра за каква дреболия се измъчва нейното момче. Сложила прогизналите обувки до печката, тя обещавахе, че още утре ще му купи влакче, което върви само по релсите, и пластилин ще му купи – да прави къщички и човечета. А той мислеше за своята свирка. Порцелановата чашка с чая тракаше по зъбите му (треската от простудата започваше), кокошката, която майка му вареше на печката, миришеше противно на мокра перушина и курешки, а от пламъчетата на огнището лъхаше хлад, сякаш това бяха хартиени изрезки, под които е поставена, както в декоративните камини, червена крушка.

Чула тракането на чашката по зъбите на малкия, майката докосна челото му и едва не извика от уплаха. То пламтеше.

Започна дългото боледуване на Мартин.

Дните, макар че бяха еднообразни и противно бели от снега, все пак минаваха по-лесно за него, защото от сутрин до вечер край леглото седеше майка му с чинийка сладкиши, които горчеха, и му разказваше приказки. Но нощите бяха безкрайно дълги. Будното момче слушаше в тъмното как пука ламарината на изстиващата печка, как котката върви по тавана, как майка му и баща му си говорят нещо нежно на съседното легло. Когато го унесеше дрямка, Мартин виждаше отново релсите на гарата и огромните туловища на локомотивите. Стрелочникът, дето беше дал свирката си на баща му, помахваше към вагоните своето късо байраче, но те не му се подчиняваха, защото я нямаше бакелитовата пищялка. Вагоните стояха неподвижни като слонове или пък, ядосани от това досадно помахване на байрачето,

изведнъж се втурваха към железничаря.

Мартин се надигаше да вземе свирката, за да спаси с резкия ѝ звук оня в черния шинел, но момчешките ръце не напипваха под одеялото нищо друго, освен съня – мек и лепкав като саждите, които майка му сутрин изтърсваше върху снега от черните тръби на печката...

ХОТЕЛЪТ, В КОЙТО ОТСЕДНАХА, беше на шумна улица. Потокът от автомобили не секваше нито за миг. След тежките товарни камиони се нижеха коли на туристи – дълги лимузини със зеленикави стъкла, като на аквариуми, където се мяркаха женски ръце, прилични на риби, или по асфалта тракаха таратайки, прашни от дългия път, натъпкани с дългокоси пътешественици, тръгнали от Англия или Швеция към земята на Омир. Мартин се надяваше, че към полунощ тоя шум ще секне и тогава ще може поне малко да поспи, защото дългият път го измори. Но гърмът нарастваше и чашата на масичката започна да потраква, сякаш се усилваха тласъците на далечно земетресение.

Излезе на балкона да изпуши една цигара.

От другата страна на улицата, към която гледаше прозорецът на неговата хотелска стая, се редяха ниски магазинчета. Едните заемаха приземните етажи на строените навярно в началото на века къщи с гипсови орнаменти по фасадите, а другите се помещаваха в бараки, по чиито стени бяха накачени стари велосипеди и износени автомобилни гуми. Загледа се към улицата, която се докосваше до южната страна на хотела. Там също светеха витрини на дребни магазинчета, отрупани със зъбни колела, фарове на автомобили, оси и калници... Един вехтошарски пазар само на няколко крачки от магистралата. Един музей на извървените пътища, на изчезналите вълнения. И над цялата тая вехтория, в която някога е пулсирало неудържимото сърце на моторите, се виждаше обръчът на пластмасово кормило – ореол за челото на Вечния пътник...

А тоя Вечен пътник сега вървеше към някой хотел, където

го чакаше хладно свистене на душ след жаркия ден, или търсеше свободно място в някое ресторантче на открито – с хрущящ пясък под стъпките на келнерите и с оглозгани скелети на риби в чиниите на вече отпътувалите посетители.

Автомобилите прелитаха под балкона на Мартин. Маслото бушуваше в моторите, фаровете светеха остро, вятърът свистеше. Бараките с ръждясалите зъбни колела сега бяха измислица. И оня смешен велосипед, закачен на стената, също беше измислица. Истински изглеждаше само пластмасовият обръч на кормилото върху стената – ореолът на Вечния пътник.

Когато на сутринта отново видя стария велосипед, Мартин си спомни, че онзи ден, малко преди потеглянето на автобуса, между изпращачите зърна своя десетгодишен син. Момчето се оглеждаше, търсеше го сред заелите вече местата си пътници. Очите му се мъчеха да намерят прорез между лактите и раменете на изпращачите. С мъка прекрачил натрупания до седалките багаж, Мартин слезе. Понеже малкият не го забеляза, пътникът приятелски потупа сина си по рамото. Момчето се обърна, сдържано се усмихна, протегна му ръка за довиждане и като го погледна с бледозлатистите си очи, потънали в сянката на дълги мигли (“Същите мигли има майка му” – помисли си Мартин), малкият рече:

– Мама поръча да ми купиш велосипед.

– Ще ти купя и без нейната поръчка! – каза студено пътникът. – А ти самият какво искаш да ти донеса: футболна топка или комплект автомобилчета? – наведе се над него Мартин и усети как твърдият перчем на малчугана бодна брадата му. Момчето се дръпна, сякаш се боеше от неговата ласка.

– Нищо... Мама каза само за велосипеда.

Шофьорът седеше до кормилото и поглеждаше часовника си. Боботещата грамада се канеше да потегли. Мартин не можа да каже нищо повече на своя син. Прегърна го и понеже гъсто струпаните изпращачи му попречиха да се наведе, притисна лицето на малкия до металната катарама на шлифера си. Тя навярно го одраска по носа, защото след това, когато автобусът

правеше завой, за да излезе на главната улица, Мартин видя, че момчето трие лицето си. Не можеше да повярва, че малкият плаче за него, както би направило всяко дете, изпращайки баща си на такъв дълъг път. И беше прав. Момчето спря до една витрина, огледа се в нея (сигурно зърна драскотина върху носа си) и се запъти към трамвайната спирка.

Автобусът напускаше града. Редяха се дворове в ниски къщи, през мокри чаршафи прозираха ръце на жени, които простираха утринното пране, пред един магазин за зеленчук подреждаха щайги. Мартин не ги забелязваше. Той мислеше за своето момче...

Трамваят отдавна го е откарал до спирката му. Малкият е поиграл на топчета с неколцина приятели, приклепнали на тротоара, после се е прибрал вкъщи. Майка му, с която Мартин беше разведен отдавна, е попитала малкия какво е казал на баща си и какво му е отговорил той. После се е отправила към фризьора. А детето е останало в стаята. Гледало е през прозореца и е мислило повече за колелото, отколкото за отпътувалия човек, с когото беше се срещало само няколко пъти.

Сведени над пътя дървета драскаха по стъклата на автобуса, заличаваха къщите, заличаваха и образа на момчето, мярнал се в паметта на Мартин. Но тоя образ, подобно сребърно мехурче, тласнато от шаване на рибка, отново се издигаше над другите му мисли.

Мартин си спомняше своята първа среща с малкия. Тогава момчето навършваше втората си годинка. Майка му, с която бяха се разделили миналата пролет, обеща да доведе малчугана при езерото в градския парк. Мартин чака цял час и си тръгна огорчен, решил никога вече да не посегне към телефона, за да уговаря подобна среща. През прозореца на трамвая, заскриптял между сградите, видя да се задава неговата бивша съпруга,

уловена за ръка от момчето, което поклащаше дълга до раменете, нахъдрена в долния си край косица. Ако не бяха панталонките с широко дъно, които правеха сина му тромав и сериозен, Мартин би го помислил за момиченце... Слезе на първата спирка и докато да се върне в градския парк (дълго не можа да прекоси шосето, понеже минаваха коли на чуждестранна делегация), докато да си проправи път в навалищата, не ги намери вече на уговореното място...

...Обикновеният човек не е надарен от съдбата с таланта и със силния характер на ония, които идват на света, за да създадат творения с непреходна красота. Тоя скромнен жител на земята се мъчи да прави малки чудеса: засажда фиданки, пали варници, дяла мраморни чешми, копае основи на къщи.

И редом с тях създава едно голямо, истинско чудо. Това е детето...

Лежи едно бъдеще, обгърнато в пеленки. Шават крачета, които преди да са стъпили на земята, искат да се докоснат до небето. Пеленките също напомнят небе: те са тънки и меки, сякаш са късчета от облак... И като гледаш това нежно създание в люлката, иска ти се да го сравниш със звезда, дошла от небесните селения заедно с облачето, което я обгръща.

Лежи в пеленките една неизвестност. Човек вярва, че бъдните ѝ години ще бъдат щастливи, затова ѝ се усмихва.

Цяла една вселена поритва с розови крачета, стиска нещо в пръстчетата си (бъдещето ли?), креши и всичко се обръща да чуе тоя все още непонятен глас: конете на двора, оголялата ябълка с една червенушка на върха, врабчето, закълвало изкорубена коричка хляб.

Майката шепне: “Тихо! Детето заспива!” – а ти се струва, че казва: “Тихо! Вселената заспива!”

И после, като отваря съвсем леко вратата, за да не изскърца, излиза на балкона и заципва на въжето едни детски гащички,

измокрени от оная звездичка, която сега неуловимо диша под пеленките.

Понеже се раздели с жена си няколко месеца след раждането на момчето, Мартин пропусна много, на пръв поглед съвсем незначителни мигове от неговия живот, които по-късно се оказаха решаващи за чувствата на бащата към детето и за привързаността му към него.

Той не беше изпитал радостта от първото зъбче на малкия. (“Лази буба, лази буба!” – шават по бебешкото коремче пръстите на майката е бледорозов маникюр. Малкият мръщи нослето си от гъдела, а после изведнъж се засмива и всички викат: “Вижте какво сладко зъбче!”) Не беше се будил нощем от плача на болното момче. Не беше стоял пред вратата на детската лекарка, която, облякла набързо палтото си върху пенъоара, го сподиря по улицата, после, присвита на табуретката в техния дом, докосва с хладната тапичка на слушалката гърдичките на малкия, а той, сепнат, гледа очилата и гумените тръбички край шията на тая непозната леличка и не смее дори да се разплаче...

През тия години Мартин живееше повече с огорчението от станалото, отколкото с радостта за своята рожба. Разумът му се противеше на подобни настроения, но той усещаше, че в душата му нещо се е счуило. Ненавистта, а по-късно и безразличието към оная, която беше обичал с цялото си сърце, хвърляше сянка и върху неговия син. Мартин се мъчеше да преодолее това усещане, но се оказваше безсилен. От душата му мъчително се оттегляше светлинка, прилична на отражение от железничарско фенерче. Фенерчето се отдалечава, две осветени релси го съпровождат до завоя или до моста над бързея и после всичко изчезва... Релсите са останали в тъмнината и след време ще трябва да ги търсиш опипом, да разраняваш пръстите си ò чакъла и с присвити до болка зеници да отличаващ железния път от мрака по едва доловимия лилав отблясък на стоманата.

Понеже му идваха сравнения с релси и пътища, той си

мислеше, че двамата разделени, дали живот на едно ново създание, в своята взаимна ненавист приличат на два вагона, тласнати един към друг. Малкият върви от траверса към траверса между тия все още отдалечени вагони, вижда святкащите им прозорци, но не вижда буферите, сред които може да попадне и протяга доверчиво ръцете си, които още не са се докосвали нито до омразата, нито до подлостта, нито до грозотата...

Тия доверчиви ръце трябваше да бъдат пощадени.

Мартин избра един страничен коловоз, отклони се по него и остана там дълги години наистина като вагон, по който се стичат дъждове, а долу, между траверсите, расте жълтурче. Мислите и тревогите му се блъскаха в тоя вагон подобно майски бръмбари, влезли вътре през някоя цепнатина, а после не намерили път назад.

Малкият растеше далеч от него. Когато Мартин пожелаеше да го види, майката отговаряше, че детето е неразположено. Пращаше подаръци за рождения му ден и ги получаваше обратно недокоснати. Разкъсваше нервно обвивката, решил да изхвърли през прозореца тия ботушки с червени ходила и синьото моряшко костюмче, но после нежно сгъваше измачканото вързопче и го прибираще в гардероба. Запалваше неумело цигара, като опарваше с пламъчето пръстите си, и се отдаваше на мисли за странностите на човешката душа... Как могат обичта, нежността и привързаността да се превърнат съвсем скоро в злоба, ненавист и жестокост? Кое така бързо обръща наопаки нашата душа, подобно дреха, и човек с учудване съзира нейния протрит хастар, изпрашените ѝ ръбове, неумело пришитите крпки? Може би погазеното доверие? Или оскърбената чест? Или неосъществената амбиция?... Кой знае. Оказва се, че под пуха на глухарчето е помръдвало змийско езиче. “Омраза, ненавист, злоба – метастази на обичта, – с какво трябва да ви лекуваме? – мислеше си Мартин. – С безразличие? Или над вас трябва да се наведе резецът на една друга обич?...

За втори път се срещна със сина си, когато момчето вече тръгваше на училище. Малкият се зададе откъм телефонната будка на ъгъла. Беше облечен в бял, тясно скроен панталон, и в червена блуза. Отби се до чешмата и дълго пи от струйката. Тя подскачаше високо и измокри цялото му лице. После, като се стараеше да преодолее смущението си, което се чувстваше най-вече в походката му, момчето приближи до Мартин. Ръкуваха се. Бащата се наведе да го погали и усети под пръстите си мокрите браздички по детския перчем, оставени от гребена. Усети и съпротивлящото се телце на малкия, което се издърпваше из прегръдката му.

Тръгнаха по тротоара. Крачката на Мартин беше широка (той винаги вървеше припряно, сякаш бързаше за някъде) и момчето, поизостанало, го наблюдаваше: оглеждаше износения му тъмнокафяв костюм, обувките с тънки месингови катарамии. Мартин дори усети, че момчето задържа погледа си на проредялата коса по темето му и на моравия белег от цирей зад лявото му ухо... Не знаеше какво са говорили на малкия за неговия баща, но усещаше, че момчето се мъчи да преодолее някакъв страх (може би не страх, а неувереност)... Между тях, колкото и Мартин да забавяше крачката си, оставаше непреодоляно разстояние – няколко стъпки ничия земя, пронизана от скриптенето на трамвая, който завиваше към парка и над разделящото ги пространство лъхаше резлив есенен вятър и се спускаха сухи листа от тополите.

Възрастният можеше да преодолее тая ничия земя с ума и сърцето си. Малкият – само с обичта си.

Ядоха сладолед. После спряха до едно стрелбище. Стреляха и двамата, но нищо не улучиха. Поеха по алеята и се отбиха в зоологическата градина – така както правят хората, безцелно

тръгнали по улиците.

Крачка по крачка стигнаха до цирка. Имаше дневно представление. Пред входа се трупаха посетители (повечето бяха деца) и Мартин успя да намери два билета...

Циркът го привличаше още от малък.

Помнеше панаирите в своето родно градче – сините гирлянди на лампите под островърхия брезентов купол, разхвърляните динени кори между сергиите, валсовете на цирковата музика.

Всеки цирк имаше по един клоун – и смешен, и тъжен едновременно. Той вървеше с неимоверно големи обувки, облечен в размъкнати карирани дрехи. Разпореждаше се с факирите, които лежаха върху дъски със застрашително щръкнали пирони, мъмреше фокусниците и дресьорите, смееше се, обърнал към арената своето белосано лице, ръкомахаше – и всички му се подчиняваха, сякаш клоунът беше господар не само на тях, но и на цирковата музика, и на дресираните коне, и на красивите акробатки, и на избухващия смях в залата...

Циркът, в който влязоха, също имаше клоун. Той трябваше не само да разсмива публиката, но и да кара велосипед по стоманено въже, опънато от единия до другия край на арената. Клоунът беше много изкусен колоездач и акробат, но се преструваше на съвсем неопитен новак... Още след стъпването на въжето палячото се подхлъзна, извика, увисна на едната си ръка и едва успя да се качи отново. Публиката ахна – и от тоя миг всяко негово движение беше следено със затаен дъх...

Клоунът закрепил велосипеда на стоманеното въже, превъртя леко педалите и като поклащаше разперените си ръце, пое бавно, сякаш и най-леката въздишка в залата можеше да го събори от колелото...

Като усети потрепването на стоманеното въже, изпънато от бавното движение на велосипеда, и като докосна с поглед дървените стърготини по арената, прилични на зърнест сняг, Мартин си спомни едно свое преживяване в планината през миналата зима.

Беше отишъл там за две седмици уж да си почине, а по стар навик седна да довърши започнати в града преводи. Работеше от сутрин до вечер. През прозореца се виждаха снежни върхове, които почти се сливаха с пепелявото небе, виждаха се и пъртини, дълбоки цял човешки бой.

В планинския дом бяха само двама – пазачът и Мартин. Вечер палеха камината и седнали край нея, разговаряха за времето, за отрупаната с лед чешма на двора, за скиорката с червена винत्या, която вчера сутринта слезе от лифта (“Щеше да ме благославя, ако се беше отбила! От три месеца не съм виждал жена...” – смееше се пазачът и редките му зъби святкаха от пламъците). Разговаряха за транзистора, който се развали и вече съвсем са откъснати от света, за вълците, дето миналата неделя нападнали един дърварски кон и го разкъсали между боровете...

Нощем разказите на пазача оживяваха в Мартиновите сънища и ако на сутринта Преводача можеше да открие следи от своите видения – до чамовия шкаф или до печката, където се беше стекла локвичка от заледените му обувки, – по тия видения, като по снежна целина, сигурно щеше да има вълчи дири.

Един следобед Мартин реши да слезе с лифта до центъра на курортното селище. Искаше да се поразходи малко между хора, да купи вестници, да се подстриже в бръснарницата до автобусната спирка и вечерта отново да се върне в самотния горски дом. Въжето на лифта, прилично на това, по което сега караше велосипеда си цирковият клоун, опасваше колелото на лифтовата станция, разклащаше празните седалки и се спускаше по склона, обхванат от мъгла.

Мартин се намести на една седалка, погледна часовника си

– показваше пет без десет, значи имаше време да поскита долу и да се върне за вечеря, – вдигна яката на палтото си, защото духаше, и започна бавно да се издига над върховете на боровете, над заснежените камъни, над стръмния дол, който се появи след малко, изви се подобно подкова и започна да става все по-тесен и дълбок... Боровете съвсем издребняха. Вятърът се засили.

Изведнъж празните седалки пред него започнаха да забавят хода си. Скриптенето на макарата стана съвсем глухо и изчезна в мъгливото небе. Мартин остана да виси във въздуха. Отначало му се стори, че очите го лъжат, дори се развесели от мисълта за тая зрителна измама. Но по-късно, когато въжето започна да се покрива със скреж и да изчезва в сивотата на прииждащата вечер, по цялото му тяло пробягна тръпка. Навярно имаше повреда или беше спрял токът.

(Клоунът, стигнал до края на въжето, слизаше от велосипеда, за да си почине преди новото изпитание. Зрителите ръкопляскаха възторжено. Клоунът се покланяше. Усмивката му изтягаше изписаните бели петна около очите, под които личаха черни сълзи... Момчето се сгуши до баща си страхуваше се, че клоунът може да падне, но Мартин не усещаше докосването на детското рамо.)

Отдолу духаше. Измежду всички стволоче, из всички хралупи избликваше мраз. Снегът бодеше лицето на пътника, увиснал между земята и небето. Въжето на лифта свистеше, сякаш по него стържеше огромна пила. Мартин беше сигурен, че повредата ще бъде отстранена скоро, и това приключение над бездната все още му се струваше дори забавно. Ще има да разказва после на приятелите си. Но минутите се изнизваха, той продължаваше да виси във въздуха и безмълвието, което го обкръжаваше, започна да става все по-непроницаемо.. Трябва да се движи, за да не замръзне. С ръце, с крака... Започна. Седалката

скърцаше под него, въжето се поклащаше едва-едва, но не се придвижваше нито на сантиметър... Какво да прави? Да вика? Може да го чуе някой и да се притече на помощ. Извика. Гласът му се удари във въжето, вдигна се над боровите и падна в бездната. Ехото на хребета го облепи, затъркаля се надолу заедно с него и понесе своето нарастващо кълбо, в чиято сърцевина беше уплахата на Мартин... Отново извика. Тоя път в гласа му се долавяше страх. Викът се удари в другия склон, отскочи, сякаш го отхвърли гигантска пружина, и Мартин видя ясно неговото свличане в преизподнята: подир вика му димеше сняг, сякаш беше се откъртила лавина.

Студът пронизваше пътника, минутите течаха и той разбра, че е обречен да загине в тая безлюдна планина...

Вика, докато прегракна. Долът се изпълни с ехо, плътно като самата мъгла, осезаемо – той го докосваше с обувките си, – и през това ехо се виждаха остри върхове на боровите...

Реши да скочи – дори да си счупи краката, но да се отърве от тая противна седалка! Ще пълзи и ще стигне до някоя въртина, където може да го намерят... После реши, че е по-добре да се хване за въжето и увиснал на ръцете си, да стигне до стълба, който е на двадесетина метра. Ще се спусне по тоя стълб, както се спускаше някога по черешата в бащиното си лозе, и ще стъпи на твърда земя. А после ще търси път.

(Клоунът беше си починал, наместваше велосипеда на въжето и с плъзгаща се стъпка, сякаш върви по лед, отново се готвеше да докосне педалите и да започне пътуването си – не по въжето, а по затаения дъх на зрителите.)

Мартин се надигна, но не можа да достигне въжето. Дланта му залепна за леденото желязо на седалката и когато с мъка я откопчи, видя, че по метала е останала обелена кожа.

Започна да му се дреме...

Мъчи се да повдигне клепачи, но не може. Над него светят крушките на горския дом, оплюти от мухи. Пазачът хвърля пред камината наръч дърва и се навежда да запали огъня. Едрият му задник, опънал панталона, наподобява туловище на вол. Цялата стая червенеет. Но това не е от огъня. Дошла е скиорката, за която си говореха миналата вечер. Сигурно ще пренощува тук. Започва да съблича червената си винत्या. Ръцете ѝ се изтягат нагоре, вижда се лявата и гръд под диплите на коприната. Пазачът, който три месеца не е виждал жена, стои напрегнат и дланите му треперят. Но скиорката дори не го забелязва. Тя се обръща към Мартин. Рамото и е гладко – той го усеща под пръстите си, – плавните тласъци на нейното тяло се преливат в кръвта му и той усеща онова блаженство, което е изпитвал единствено през първите си любовни нощи. “Това е бялата смърт...” – проблясва в съзнанието му искрица и отново изчезва. “Забравих една грамофонна плоча на радиатора вкъщи – спомня си Мартин. – Парното ще я размекне...”

Нищо друго не си помисли, увиснал под свистящия вятър.

После видя в просъница светлинка на джобно фенерче (тя опипваше лицето му). Видя хора, които тичат и възбудено говорят. Съгледа къщи без стени и покриви, само с ослепително светнали прозорци. По раздвижените седалки на лифта зърна скиори. Ски стърчаха над раменете им. Непознатите пътници се възнасяха като ангели с присвити криле, говореха си нещо весело и изчезваха в небето...

“Вземете му документите! – крещеше оня с джобното фенерче. – Не ми се отива в затвора заради луди хора! Глоба! Сто лева глоба! Ще плати като поп!... Който не знае, че лифтът работи до пет часа, ще виси във въздуха, за да му дойде умът в главата!”.

А после, когато разтриха лицето и ръцете на Мартин със сняг и го поведоха към най-близката къща, оня, който все още местеше светлинката на фенерчето по лицето му, сякаш искаше да се увери, че сваленият от седалката е наистина жив, му рече: “Имал си късмет, мой човек. Закъсна автобусът с италианските скиори и пуснах лифта да ги изкачи до горния хотел. Иначе...”

Мартин се мъчеше да раздвижи вкочанените си крака. Усещаше аромат на чай, чуваше позвънване на вилици, което му се струваше като празнична музика, и виждаше все още златните криле на скиорите, които се възнасяха към небето.

(Отвсякъде ръкопляскаха. Клоунът беше завършил своя номер, покланяше се от другата страна на въжето и Мартин виждаше как ослепително светят спиците на неговото колело в очите на малкия.)

... Избледняваха в паметта му много срещи и разговори, но повече от две десетилетия Мартин носеше в душата си спомена за печатаря, с когото работеше в една многотиражка след завършване на войнишката си служба... Сега, мислейки за своя син, Мартин отново се връщаше в онова южно градче.

Печатарят се казваше Йовчо Стоименов.

Когато сутрин влезеше в редакцията, където беше и печатницата, Мартин винаги го заварваше там. Йовчо закусваше – режеше върху вестник тънки филийки сланина, нагриваше ги на печката, докато поруменят и се извият, и ги стисваше между два залъка. Даваше и на Мартин да опита, после се изправяше до касата с оловните букви и започваше да набира. Накланяше се от преградка към преградка, разлюлял тялото си в ритъм, заучен от неговия баща – също печатар, – и това го оживяваше, правеше го дори весел. В движенията на ръцете му имаше нещо от изяществото на майсторите, които тъкат килими или свирят на арфа. Но под пръстите на печатаря не се преплитаха цветове,

нито се раждаше музика. Оловото, на което беше обречен неговият живот, раждаше само мисли. И понякога те биваха посиви от метала, който наслаяваше своя тежък прах в гърдите му.

Печатарят живееше в покрайнините на градеца, над чиито покриви се издигаха, синкави в далечината, хребетите на Родопите. Всяка сутрин, когато излизаше от къщи, той ги виждаше различни: при изгрев те изглеждаха леки и безплътни, с грапавинки, които напомняха кората на хляба, прибран преди малко от масата; а когато ги обхванеше широка сянка на облак или мрачевина на прииждащ дъжд, те приличаха на разклатени в основата си каменни грамади, които всеки миг могат да се сринат над градчето.

Това бяха само сутрешните впечатления на печатаря, защото през останалите часове на деня той нямаше време дори да погледне към планината.

Тогава към далечните хребети се обръщаха очите на тригодишния му син. Той наблюдаваше движението на сенките, преливането на цветовете. Това занимание успокояваше болното момче и донякъде разнообразяваше монотонните делници в старата къща.

Момчето се топеше от ден на ден. Кожата на лицето му сивееше, лактите се изостряха, дрешката висеше като закачена на раменцата му. Единствено зелените очи, подобни на бащините, си оставаха весели. Те изпровождаха пчелата, чието бърмчене люлееше цветчетата на мушкатото, или съзерцаваха дъжда, който течеше по стъклата на прозореца и отмиваше отразеното лице на момчето, но то отново възкръсваше.

Момчето не знаеше, че на земята има смърт, безвъзвратно изчезване, забрава. Ала душата му, пренебрегнала немощното телце – енергична, неукротима, – бързаше да се наслади на всичко, което можеше да ѝ даде един прозорец, да свикне с трептенето на крилете – лястовичите, чучулиговите, пеперудените, – защото в трудния миг тия криле щяха да ѝ бъдат

нужни...

В трудния миг Йовчо дойде на работа чак по обед. Сне с мъка мокрото си сако, залепнало от дъжда за лактите му, и Мартин, като го видя да плаче, разбра какво се е случило. Раменете на печатаря се люлееха, сивите му устни помръдваха, за да си поеме дъх, и тогава Мартин чуваше как свисти въздухът между зъбите, разядени от оловото.

– Иди си у дома... – сложи ръка на рамото му той и усети, че болката на страдащия човек пронизва цялото му тяло.

Печатарят не отговори нищо. Намери пипнешком една буква, изпусна я, взе друга, след това се наведе над регала да прочете набрания ред. Като мокреше оловните късчета със сълзите си, той остана тук до вечерта.

После, когато всичко беше отминало и само звънчето на разхлопаната американка напомняше за траурния звън на църковната камбана в края на градчето, Мартин се мъчеше да си обясни защо този печатар, който имаше още две деца, здрави и читави, така дълбоко страдаше за онова, недъгавото, чиято смърт всеки разумен човек би приел като избавление... Млад беше тогава Мартин и си обясняваше това с най-простото – с бащинското чувство. Не знаеше, че това чувство е само тънък пласт, подобен на оловната корица върху всички предмети в печатницата. Под него се криеше истинската, голямата болка – болката, че си изгубил едно невръстно създание, от което нямаш никакви спомени...

Какво щеше да си спомни след време печатарят за своето дете: че когато бе двегодишно, боледува от коклюш и му даваха да пие мляко от магарица и че веднъж, когато прохождаше, бутна една чаена чаша от масата и я счупи...

Други събития в неговия живот нямаше.

Тия два спомена щяха да избледнеят, да изчезнат от паметта на печатаря – и тогава дирята на малкия, който следеше полета на пчелата, щеше да бъде заличена завинаги... Нямаше ги

безбройните преживелици, с които са обременени възрастните – спасителните пояси над водовъртежите на забравата...

Не разумът на печатаря – душата му беше усетила тая драма. И сълзите размиваха праха на оловните букви, а проядените зъби свистяха, сякаш дишаше ранен в гърдите човек...

Когато поема на път, човек се надява, че оставя много грижи зад гърба си, че се разделя с онова, което го е уморявало и потискало. Струва му се, че дърветата, които се мяркат край автобуса или влака, заличават с клоните си не само отражението на човека в прозореца на боботещата машина, но и неговите мисли за житейските несполуки и за какво ли не още. Шумът на колелата заглушава гласовете, които се мъчат да настигнат пътника, и те остават далече, превърнати на облаче или на самотно дръвче край пътя. А човекът, облегнат на седалката, съзерцава през виещия се дим на цигарата пейзажа, чиито багри, приглушени от облачното зазоряване, успокояват душата му.

Пътникът съвсем не подозира, че в неговия куфар през ключалката или кой знае през коя съвсем тясна пролука – се е вмъкнало всичко онова, от което той мисли, че се е отървал в мига, когато е докоснал крак до стъпалото на автобуса или до платформата на влака. Тия уж останали у дома грижи и тревоги лежат сега в куфара между диплите на неумело сгънатите ризи или се докосват до грапавото като борова шишарка стъкълце с одеколон. Пътуват незрими за човека – и той дори не си помисля за тях, когато понесе към хотела прашния куфар, който му се струва доста тежък, макар че в него са сложени съвсем малко вещи.

Вечерта пътникът отваря куфара, за да вземе чиста риза. Докато тя лежи върху дивана, доста измачкана, а зад стената на банята се чува свистенето на душа, всички тайни спътници на пристигналия излизат на пръсти от своето скривалище – прашния, натъртен по ръбовете куфар – и се разполагат на леглото, под възглавницата, качват се дори по закачалката, където

виси шлиферът му. Човекът бърше зачервеното си от горещата вода лице с донесената от къщи кърпа (хотелските кърпи са му неприятни) и нейният нафталинов дъх му спомня за дома, подсеща го, че е забравил да остави пари на съседите, за да уредят сметката за електричеството. Усетил с раменете си докосването на новата риза, той прогонва мисълта за инкасатора и излиза да се поразходи. Върви по улицата, спира се нехайно край витрините, без да подозира, че под възглавницата му сега лежи един негов миналогодишен сън, който ще го кара цяла нощ да се мятта в хотелското легло и да бълнува, а край това легло, бледи като миражи, ще се издигат голите хълмове на родния му край – сякаш и те тайно са поели на път с него и са се наместили в тясната хотелска стая.

“Навярно само децата пътуват с душа, необременена от нищо – мислеше си Мартин. – Пътуват, за да откриват света и да му се радват така, както само те умеят да се радват. А ние, които сме се излъгали да остареем, какво трябва да направим? Да се върнем в оня свят на чистите радости? Късно е... Остава ни едно: да носим своя поизлющен куфар, чиято дръжка се връзва в дланта ни, и да мислим, че можем да се отдалечим от себе си. А нощем да се стараем да не забелязваме в ъгъла на хотелската стая светлинката, която ни напомня за светулка... Просто да си мислим, че в стъклената ваза виждаме отблясък на далечен прозорец, макар много добре да знаем, че това е наша сълза, проронена за скъп и изгубен завинаги човек...”

НЕ РАЗПИТВАШЕ ЗЛАТИНА за предишния ѝ живот. Дори дълго не полюбопитства каква неприятност беше ѝ се случила тогава, когато я срещна на пристанището. Знаеше, че всеки човек има тайни и докосването до тях не винаги поражда усмивка... Беше му казала, че от няколко години е разделена с мъжа си. Не са се развеждали. Живеят в един дом просто като съквартиранти – всеки със своите грижи и радости. Казват си “добро утро!”, когато се срещнат сутрин в коридора, правят си малки услуги

(“Защо да не му поднеса чаша чай, когато седне да закусва?”)... Палтото на съпруга е сложено от едната страна на шперплатовата закачалка в коридора, нейното манто виси от другата страна. По средата – мълчаливо пространство с елипсовидни следи от влажен парцал.

Златина не враждуваше открито със своя съпруг. Държеше се с него учтиво – и пред приятели, и пред непознати хора. Съпругът също се стараеше да не нарушава тоя тон и техните близки с почуда и недоумение се мъчеха да си обяснят защо между тях така мили и симпатични хора зее пукнатина.

Смятаха, че виновници за тяхното отчуждение са родителите на Владислав (така се казваше съпругът на Златина) – доста възрастни хора, бивши съсобственици в дребна, фалирала още преди войната банка.

Мартин не ги познаваше, защото никога не беше минавал из покрайнината, в която живееха. Но ако се случеше да ги срещне на улицата, особено зиме, непременно щяха да се набият в очите му, защото те, както беше му ги описвала Златина, приличаха на герои от филмите, прожектирани преди десетилетия в старите квартални кина: доизносваха дрехите си, шити някога при най-прочути шивачи и украсени със скъпи кожи от белка или бобър – всяка пролет грижливо посипвани с нафталин и все пак проядени... Молците са оголили половината яка – и присвилият зиморничаво врат в нея прилича на животинче, току-що излязло от своето леговище... Дребният човечец върви опипом по снега, души въздуха, снежинките бодат розовите дъгички на ноздрите му и той мижи срещу слънцето с избелелите си, късогледни очи...

Майката на Владислав – Ангелина Русанова, отдавна пенсионирана оперетна актриса, изпълняваше дребни роли в много постановки. Беше се превъплъщавала и в невярна любовница, и в досадна съпруга, и в зла ревнивка, но никога не беше успяла да завладее публиката, да стане любимка на ония, които според нея по-често идваха в оперетата да покажат своите тоалети, отколкото да се възхитят на изкуството. През почивките, когато зад завесата се чуваше скриптене (преместваха декорите),

зрителите се разхождаха из фойето. Със своите едри букли и с метално проблясващата материя на дългите си рокли дамите съвсем приличаха на актрисите, които през тия минути събуваха тесните си обувки в гримьорните и размърдваха пръстите на схванатите си крака. Приличаха на актрисите, само че бяха по-щастливи от тях. В живота тия жени изпълняваха същите роли на преданост, ревност или двуличие, но не ги държеше така мъчително в плена си амбицията за слава, за всеобщо признание, за почести.

Оперетната актриса не беше достатъчно проникателна, за да разбере, че обикновеният човек е по-щастлив от оня, когото наричат знаменит.

Знаменитостите живеят като между стъклени стени. Те имат богатства и почести, но край тях като досадна муха кръжи чуждото любопитство, клюката наднича в спалните им – и тези хора, на които всички завиждат, дори в най-интимните си часове чувстват, че стоят под лъчите на огромен рентген...

Старата актриса през целия си живот бе мечтала единствено за участието на знаменитостите. Мъчеше се да възлезе по стъпалата на славата, но не ѝ достигаха талант и красота. Освен това бе лишена и от умението да спечели, когато беше по-млада, ония, от които понякога зависи съдбата на таланта.

Мъжът ѝ – Юлиан Русанов, бивш учител по латински език, беше човек, лишен от артистичен дар, доста небрежен и в облеклото, и в обноските си с другите, но надарен с безкрайно търпение. Навярно и на старини, петдесет години след сватбата им, той се гордееше, че младата тогава актриса избра именно него за съпруг. Когато дойдеха гости у дома, той примерно, без искрица досада слушаше – за кой ли път! – безкрайните разкази за ролите на жена му, за овациите на нейните поклонници... А започнеше ли тя да споделя най-интимни подробности от срещите си с прославени певци, Юлиан Русанов се усмихваше добродушно, защото знаеше, че всичко това е измислица, пък и да

беше истина, пак нямаше да се огорчи. Колко ли семейства са имали честта да бъдат удостоявани с такова внимание?...

Всеки човек си има драма – по-голяма или по-малка, зрима за другите или скрита зад усмивки и лекомислени думи. Носи я той като тясна дреха, усеща как ръбовете ѝ пукат от напора на душата му, опитва се да я съблече, но тя сякаш е сраснала с него. И се случва да дойде един щастлив ден, когато човекът, промъкнал се между мислите си като змия между два камъка, най-после успява да остави съблеклото на своята драма върху тревата – съвсем подобно на змийска кожа.

Старата оперетна актриса през целия си живот не успя да се промъкне между тия два камъка. Не можа да погледне отстрани това, което стягаше душата ѝ, подобно ръбовете на корсета, впити в нейната затлъстяла плът. Тя страдаше за неосъществените си амбиции. И макар че това страдание нямаше дъха на ванилията например, с чийто сребрист пращец актрисата замесваше сладкишите през неделните утрини, то беше пропито, заедно с него, във всички предмети на техния дом, дори в помръкналия цвят на пердетата...

За да може певицата всецяло да се отдаде на изкуството, мъжът ѝ бе поел цялата работа вкъщи. Тоя стожер на семейството имаше колекция от готварски книги. В тях с червен и син молив беше подчертал любимите ястия на актрисата. Никак не му тежеше нито беленето на картофите, нито го дразнеше пращането на тигана, в който късчетата на кромида се изкорубваха и потъмняваха... Преди години вършеше домакинската работа с досада. Сега усещаше, че тя го увлича. Примижал над тенджерата като художник, който отмерва пропорциите в своята композиция, той сипваше с лъжичка слепени от влагата бучки сол или ситно стрито индийско орехче. Гладенето също беше едно от постоянните му занимания. С чаршафите се справяше лесно – хлъзгаше ютията от единия до другия край на масата като дърводелец, приведен над своето ренде, и до ноздрите му се

докосваше дъх на влажно хасе, което блестеше след ютията, сякаш е полирано. Не го затрудняваха и калъфките на възглавниците. Повече грижи му създаваше дамското бельо. Привел ниското си тяло над тая купчина, наподобяваща с дантелите си шупналия крем върху тортите в кварталната сладкарница, той оправяше с втвърдени от ревматизма пръсти нежните плетеници на коприната и възвръщаше предишната свежест на трептящите от дишането му дрехи, до които се е докосвала плътта на неговата жена.

А певицата седеше отсреща, разлистваше някаква партитура и тактуваше с пръст.

Ютията продължаваше да се лута из гънките на изпраните дрехи, тиганът прашеше и миришеше на изгоряло, Владислав, техният син, седеше в ъгъла и зашиваше копче на палтото си, а певицата тихо напяваше и тактуваше с пръст, на който посветваше стар, съвсем потъмнял под розовото си камъче пръстен.

Домакинската работа беше приятно занимание за Юлиан Русанов. Той, смятан от роднините и съседите си за смачкан и унижен човек, за жертва на тая неуспяла актриса, дори изпитваше удоволствие, когато можеше да зарадва с нещо жена си – било то с ястие, чиято гарнитура наподобява натюрмортите по стените на кухнята, или пък с букетче незабравки, купено от някоя селянка на петъчния пазар. Стараеше се нищо в къщи да не откъсва певицата от мисълта ѝ за сцената. Преживяваше заедно с нея неуспехите и разочарованията ѝ... Често пъти тя, обладана от гняв и огорчение, вървеше от единия до другия ъгъл на стаята, размятала дългия си пеньоар, крещеше, уверена в своята правота, обвиняваше го, че нито той, нито който и да е друг си помръдва пръста, за да получи и тя, като актриса, своето... В такива минути съпругът, свит до вратата като наказан ученик, мигаше виновно и усещаше, че думите ѝ го задушават, както в детството му го задушаваше прахът след автомобилите из разровените улици на

техния краен квартал. Трябваше да я уверява, че са несправедливи към нея, че истинската дарба не може да бъде унищожена – и да слуша, прилепен до стената, сякаш очаква удар, нейните процедени през зъби думи: “Абе, и аз трябваше да тръгна като другите от квартира на квартира – нито съм по-грозна, нито съм по-глупава от тях – и да си уредя живота... Ти какво ми даде? Нищо! А аз какво направих? Свих се в тоя дом като Пенелопа, да пазя честта на семейното огнище... Ще ми се да плюя на тази чест – и бих го направила, за да ти докажа какво нищожество си ти, стара къщна мишко, но заради момчето седя тук и си гриза ноктите...”

Гневът ѝ ще трае още минута-две, после гласът ще захрипти в гърлото и тя, отпусната тежко на дивана, ще се загледа през прозореца към олющения калкан на съседната къща... Ще стои така дълго, с потрепващи устни, като актриса от ням филм, която продължава своя монолог. А Юлиан Русанов ще мълчи до вратата, смазан от думите ѝ, приел като свое нейното страдание, виновен за всичките ѝ несполуки... Направи ли наистина всичко, което можеше, за да получи тя заслуженото сред това гъмжило от амбициозни дами, които не подбират средствата, за да си пробият път към славата? Потърси ли помощта на ония, които могат само с едно потупване по рамото да оправят всичко?... Той се чувстваше неудобно да чака пред чужди врати и да се моли, унижително му беше, но нима това го оправдаваше?

Драмата на жена си той приемаше като своя лична драма. И дори тогава, когато актрисата започнеше да се успокоява (това личеше от равномерното ѝ дишане и от бледата розовинка по бузите), той още дълго не можеше да дойде на себе си.

Гнетеше го чувството за вина.

Русанова идваше понякога при Златина, без да я предупреди – просто позвъняваше продължително, – и домакинята,

помислила, че това е чистачката или пък служителката от електроснабдяването, тръгваше да отвори вратата. За свое учудване виждаше до прага натруфената, твърде затлъстяла фигура на своята свекърва. Поканваше я вътре. Певицата закачваше чадърчето си на пиринчената кукичка до вратата, крадешком хвърляше поглед към огледалото, оправяше яката на роклята си и като изпълваше рамене, сякаш се готви да излезе на сцена, се запътваше към хола, а после, за да не остави Златина сама, отиваше при нея в кухнята.

Внезапните посещения на старата дама не бяха особено приятни за домакинята, но тя се стараеше да скрива своята досада. Когато вареше кафето, сегиз-тогиз хвърляше поглед към огледалото над мивката и виждаше, че бившата оперетна актриса много внимателно я оглежда. Бухналата прическа на гостенката, ръждиво пепелява от многократно боядисване, правеше главата ѝ огромна и под тоя риж похлупак още по-болезнена изглеждаше бледостта на нейното лице с размазани от пудра черти – лице, сякаш рисувано с акварел върху мокър лист. Кафето набъбваше, прелялата струйка свистеше по котлона. Кухнята се изпълваше с горчив аромат, но той не можеше да надделее над тежкия дъх на парфюм, който се излъхваше от твърдата, блестяща по сгъвките рокля на бившата певица.

Гостенката пиеше примижала, разклащаше чашката и усетила върху езика си ароматната мътилка на гъстото кафе, разказваше за новите пердета, които купила вчера от един сириец – плюшени, с дълги ресни, – а после надълго и нашироко описваше колието, което ѝ предлагал същият търговец. Тя много искала да го подари на Златина, почти склонила да даде на сириеца исканата сума, но после се отказала, защото седефът бил много тъмен... Златина гледаше разсеяно през прозореца, даваше си вид, че слуша внимателно (дори попита скъпо ли е било това колие), и търпеливо изчакваше мига, когато бившата оперетна

певица, привършила своите опипващи ходове, ще заговори тъкмо за това, което я е довело при Златина.

– Мисля си за моя син – започна с въздишка гостенката, като обърна чашката върху порцелановата чинийка. – Страда за тебе... Навярно те обича още.

Повдигна чашката, взря се в кафявите криволици, които се стичаха по нея, и погледна крадешком към Златина. Лицето на младата жена дори не потрепна от думите ѝ.

– Та, питам се, какво ви липсва, за да живеете щастливо? Дали покрив нямате над главата си? – говореше тя бавно, сякаш издърпваше думите из някаква цепнатина и се боеше, че те, нанизани върху много тънка нишка, може да се разпилеят, преди да ги изрече. – И какво е най-голямото в човешкия живот, питам се? Любовта... Трябва ли с лека ръка да пречупите това цъфнало клонче? – завърши върши патетично тя.

Златина я погледна и се усмихна. Думите на седналата отсреща жена, чиято рокля пукаше при всяко помръдване, сякаш е от станиол, и приличаха на реплика от лоша пиеса. За първи път Ангелина Русанова разговаряше така с нея, като внимателно, сякаш многократно е репетирала пред огледалото, докосваше сълзата си с остро върхче на своята розова кърпичка. Златина, която твърде добре познаваше нейния характер и умееше да съзира зад нежно изречените думи скритата ненавист или тайното намерение, допусна, че тук я води някаква тревога, и за да скъси разстоянието до тоя разговор, който не можеше да бъде приятен, взе чашката ѝ, пронизана от тъмни и светли жилки, сякаш цялата е напукана и след миг ще се разпадне на парчета, погледна майката на своя съпруг (лицето ѝ, старателно скрило под пудрата бръчките си, също ѝ се видя цялото напукано като стара порцеланова ваза) и рече:

– Ти говореше за любов. Наистина виждам в чашата ти любов. Две птици са докоснали човки. Може би пеят. А може би си доверяват нещо.

– В моята чаша? Късно е вече за такива вълнения, мила Златино. И мога само да съжалявам, разбира се...

– Защо да е късно? Една осемдесет и пет годишна писателка беше казала, че най-голямата си любов преживяла през нощта срещу своя седемдесети рожден ден.

– Писателките са друго нещо. Те може би по-дълго съумяват да съхранят чувствеността си. Пък и фантазията им, изглежда, е по-голяма от нашата.

– Тоя в чашата може да е някой друг. Твоят син с някоя своя приятелка. Или пък...

Старата актриса я гледаше съсредоточено, отново докосваше с ъгълчето на кърпичката клепача си, на който нямаше сълза, и Златина разбираше, че думите ѝ се докосват, подобно на това ъгълче, до тайната на старицата...

Почти през цялата минала зима Ангелина Русанова боледува. Времето беше студено. Стъклата сребрееха сутрин, обхванати от скреж, и през неговите чудати плетеници се процеждаха лъчите на мразовития изгрев. Гърлоболът на актрисата се усложни. Тя нямаше сили нито да говори, нито да се кара. Гневът се превръщаше в свистящ шепот и в едри капки пот, които лъцяха по воднистите торбички под очите ѝ. Тя може би вече не мислеше за неосъществените си амбиции или беше се примирила със своя крах и през дългите дни и нощи на боледуването, когато чаршафът залепваше за потното ѝ тяло, правеше своята равносметка, загледана към тавана. Мъжът ѝ, излязъл да простре прането на балкона, се връщаше след миг с ледени висулки по коленете. Зад гърба му се чуваше пукането на замръзналите дрехи, които се докосваха като остри ламаринени късове. Болната слушаше тия метални звуци, към които се прибавяше скриптенето на пъртината под нозете на късните минувачи. Струваше ѝ се, че това скриптене изпълва догоре порцелановите чашки в бюфета, вазата върху масата, чайника на печката. В полунощ, когато всичко навън се смълчеше, тя

усещаше как тия утаени звуци започват да изпълват стаята – сякаш някой върви на пръсти край нея и изсипва от съдовете скриптене, ситно като метален прашец... Искаше ѝ се да вярва, че това не са гласовете на нейната стая и на пъртината под самия прозорец. Струваше ѝ се, че на няколко крачки от леглото – зад стената на кухнята – работници от оперетата подготвят сцената за ново представление. Местят дървените рамки, на които са опънати старите декори. След това късат овехтелите дрипи – платното издава пронизителен звук, – късат нарисуваните брезови клончета, под които е пяла млада, хубава, с кок, обхванат отвсякъде от блестящи фиби... Дървеният скелет, подпрян на стената, стои замрежен от паяжини, лишен от предишната празничност, съвсем ненужен..

За пръв път в живота си сега, сред въображаемите звуци на безмилостно раздираните декори (работниците небрежно разхвърлят дрипите по ъглите), тя разбираше, че е пропуснала безвъзвратно малкото мигове, през които е могла да бъде щастлива. Винаги бе смятала, че е подценена. Мереше своя успех с успеха на другите и огорчена и зла, разбираше, че везната се накланя не към нейната страна. Измъчвана от завист, тя не съумя нито веднъж да се зарадва на своите роли, на това, че е пяла не за другите, а за себе си, взряна не в медните гърла на оркестъра, чийто инструменти са разхвърляни като в бездна под нозете ѝ, а загледана към река със стръмен пясъчен бряг, по чиято трева тича едно момиченце. То протяга ръка, за да хване прелитащата пеперуда, но улавя само нишката на полета ѝ. Тая нишка трепти след пеперудата и вдига детето над земята. Рокличката му се издува във въздуха, сякаш е на картина от Шагал... През целия си живот Ангелина Русанова приличаше на жена, която не се е насладила докрай на любовта, защото се е отдавала на любимия между две представления, в тъмния ъгъл на сцената, сред декорите, които я докосват с прашните си краища по лицето... Слухът ѝ е напрегнат – няма ли да се приближи някой? Очите ѝ са

примижали не от сладък унес, а от очакване да светне издайническа лампа. И в мига, когато трябва да оправи смачканата си коса и да прибере падналата фиба, вижда, че наоколо е страшно голо...

Но несполуките на сцената не бяха единствената нейна болка. Тя загуби първородната си дъщеричка, преди още детето да е тръгнало на училище. Останаха само няколко роклички, над които майката плачеше неутешимо през пролетните вечери. Тогава тя си спомняше как е извеждала детето на разходка, как минувачите са се спирали да гаят косицата му, златисто бяла – като на скандинавче. Имаше и една тетрадка, в която оперетната актриса записа преди години стихчетата на своето дете, защото момиченцето още не знаеше буквите:

*Мамо, ти си тъй добричка!
Аз съм златната паричка
на герданчето ти с нишка бяла.
Затова ли така си се разхубавяла?*

Или:

*Слънчо има ли крака,
щом прегазва нашата река?
А рече ли да се къпе със децата,
оставя ли си ризата на тревата
и не се ли страхува, че някой път
циганите могат да му я открадат?*

Тия ранни изблици на детското въображение, тия видения с циганите, които ще откраднат ризата на слънцето, подсказваха една дарба, която тепърва може би щеше да даде своя плод. Но от

това крехко същество, прекосявало със сандалките си надлъж и шир къщата на оперетната актриса, не беше останало нищо, освен тетрадката със стихчетата, няколко роклички и едни сини чорапки, в които бяха съхранени къдриците на момиченцето, наричано Анна-Мария.

Своя син Владислав – мъжа на Златина, – тя роди късно, когато навършваше четиридесет и три години. Още не беше преминала болката ѝ за Анна-Мария и тя прие появяването на момчето повече като задължени към приближаващата старост, отколкото като плод на любовен порив. Отново в кухнята проснаха пелени, от които се стичаха студени капки във вратовете на застарелите родители, отново върху печката, до кафеничето с къна за побеляващата коса на актрисата, започна да издува своята корица бебешка кашица. Новороденият пищеше по цяла нощ. За разлика от Анна-Мария, която се появи на тоя свят красива, със седефенорозово телце като мидичка, – Владислав беше целият морав, сякаш са го натъртили при раждането. Личицето му, с отпуснати бузки и с татарски прорез на очите, съвсем приличаше на циганско. Косицата, дълга и черна, облепила ушичките, също не напомняше за никого от техния род. И ако щастливият баща не вярваше така искрено в целомъдрието на своята жена, той би помислил, че синът им е плод на тайна любов с някой от ония неприятни оперетни перковци, които играят на сцената цигански барони и други разни пройдохи.

Детето растеше, повтаряше привичките на Анна-Мария, дори вървеше с патешко клатушкане като нея, сякаш през годините, когато непознатата за него сестричка е крачела из стаята или е стояла до прозореца и е гледала към улицата, нероденият още Владислав също е бил в тая къща, скрит зад някоя ваза или между гънките на плюшеното перде – и оттам е наблюдавал всичко, което става край него. В лицето на малкия, който изглеждаше съвсем невзрачен при раждането, започнаха да се долавят нежните черти на починалото момиче. В очите му, под

гъстите ресници, се появи кадифена мекота, а ирисите, когато бяха обърнати към слънцето, ставаха като дъно на кладенче с утаени тъмноръждиви, зеленикави и златисти песъчинки.

Майката усещаше, че обичта ѝ към Владислав започва да я обзема неудържимо. Това беше някаква странна радост, в която често надделяваха страхът и болката. Изглежда, че в чувството на майката към момчето се примесваше и другото, превърнато в спомен чувство към Анна-Мария. То отново бе възкресено от говора и стъпките на малчугана, който носеше по земята пресекналото дихание на нейната изгубена рожба, смеха ѝ, навярно и неосъществените пориви, чиято нишка смъртта прекъсна толкова рано. Това възкресение оставяше в душата ѝ рана, каквато оставят гвоздеите, от които се е изтръгнала спасената плът. Раната болеше редом с другите, които нейният неосъществен живот ѝ беше нанесъл, и тя усещаше, че може да я лекува само с обичта си към момчето, което растеше в прегръдката ѝ.

Това чувство, непознато за нея досега, я правеше ту нервна, ту безкрайно нежна и плаха... По някой път Ангелина Русанова си внушаваше, че детето е съборило от печката чайника с кипяща вода и цялото му лице се е покрило с воднисти мехури. Или пък си втълпяваше, че малкият е излязъл на балкона и е паднал на улицата. Напускаше репетицията и обзета от това предчувствие, пристигаше запъхтяна вкъщи. Отключваше прималяла вратата и виждаше, че мъжът ѝ реже кромид (седефените колелца се търкалят в чинията), а малкият седи на дивана и разлиства книжка с картинки... Запъхтяната майка го прегръщаше (дантелената ѝ блуза гъделичкаше лицето му и детето се мръщеше), галеше нежно главицата, чиято щръкнала коса се слягаше под пръстите, и темето на малчугана усещаше студеното докосване на нейния пръстен... После майката отиваше до чешмата, пиеше успокоена от ръбестата чаша, сресваше се пред огледалото и без да каже нито дума, отново тръгваше към оперетата.

...Сега, седнала до чашката кафе, Ангелина Русанова, мила и разнежена, се стараеше да осъществи един отдавна премислен ход.

От година вече Владислав беше се увлякъл по някаква жена. Цели месеци не се прибираще вкъщи. На Златина казваше, че нощува при родителите си или че заминава за дълго по черноморските градчета, където организираше концерти на естрадни трупи. Нейни близки бяха го виждали из ресторантите с новата му приятелка – една красива особа с изрусен кичур над челото и с високи ботуши, обхванали половината ѝ бедро.

Златина я срещна веднъж на гарата, когато Владислав заминаваше за нейния роден град и тя го помоли да предаде пакет с дребни подаръци на родителите ѝ. Жената с изрусения кичур също бе дошла да го изпрати – висока, стройна, с тъмно от летния загар тяло, което бе изпълвало късата ѝ рокля. Въпреки топлото време тя бе с ботуши, които обхващаха краката ѝ високо над коленете и правеха нейната походка грациозна като на циркова ездачка. Тя и Владислав весело си говореха нещо до стъпалото на вагона, без да подозират, че след миг появяването на един друг човек ще ги накара да се държат съвсем като непознати... Но другият човек не остана дълго при тях. Поздрави учтиво, подаде пакета на Владислав, пожела му приятно пътуване и се отдалечи в навалищата.

При изхода на гарата Златина се обърна и видя, че пътникът, прегърнал за сбогом своята изпращачка, се качи тичешком в тръгналия вече влак.

Златина отдавна беше сринала всички мостове към тоя човек, никакво чувство не я свързваше с него и се учуди, когато тръгна към трамвая, че усеща болка. Какво беше това: незатихнала още обич, за която не подозираше, че съществува, или унижено чувство за достойнство?

Новата приятелка на Владислав разтревожи оперетната актриса. Тя се плашеше от умението на тая непозната жена да

привързва към себе си нейния син. Дали той наистина силно се е влюбил, или е попаднал на твърде опитна хетера? Владислав приемаше с радост всички прищевки на своята нова приятелка, държеше се с нея нежно и покорно, сякаш е юноша, който за пръв път се докосва до тайните на любовта... Когато дамата с изрусената къдрица дойде в техния дом, Ангелина Русанова, привидно учтива, ѝ даваше да разбере, че се дразни от нейното държание на господарка... Без да поиска разрешение, гостенката тършуваше из бюфета, за да търси чай или захар, одухваше праха от мелничката за кафе и нарочно прокарваше пръсти по лака на шкафа, за да се види, че къщата отдавна не е почиствана. Или си позволяваше да прави бележки на домакинята, че е време вече да подменят мебелите, защото домът им прилича на вехтошарски магазин. Особено се дразнеше Ангелина Русанова, когато дамата с изрусения кичур полегнеше на дивана, кръстосала жокейските си ботуши върху облегалката, и Владислав, когото нахалната гостенка бе прегърнала през кръста, се навеждаше над свитите ѝ на фунийка устни, за да сложи в тях шоколадов бонбон...

Актрисата деликатно подмяташе на сила си, че била чула от съседки на неговата приятелка много неприятни истории. Разбира се, може и да са преувеличени тия истории, но нима е малко това жената на нейния пръв братовчед да я завари върху брачното си легло и докато прелюбодейката бяга и се облича по стълбището, измамената съпруга да хвърля по нея тенджери и легени? “Нито род признава, нито чест...” – завършваше своя драматичен разказ майката...

Не – тя трябваше на всяка цена да отдръпне своя син от тая противна ездачка... Навярно, въпреки обидите, обичта на Златина към Владислав още не е угаснала. Ще я моли старата актриса, ще плаче пред нея, на колене ще ѝ пада. Златина може отново да го привлече към себе си: по-мила и по-хубава е от другата. Да го задържи дотогава, докато сърцето му се отвърне от ония противни, меки като кадифе ботуши – след това Ангелина

Русанова знае какво ще направи. Единственият ѝ син ще бъде само неин, защото тя твърде добре знае, че пукнатината между него и Златина трудно може да бъде заличена...

– Всичко, дето ми разказваш за нея, е измислица! – изправяше се срещу майка си така покорният преди година само син. – Кажи на ония доброжелателки, дето ти шушнат на ухото, че ако имат щастието да ги заваря в нашия дом, ще ме помнят цял живот!

– Инфаркт, само инфаркт ще ми докараш – нищо друго!... – пребледняваше старата актриса и посягаше към шишенцето с валериан.

Това шишенце беше твърде добре познато на Златина. Кафяво, с гумена запушалка, то стоеше във витринката на бюфета – винаги на едно и също място.

Още на втория ден след пристигането на снахата домът на Русанови се изпълни с дъх на валериан. Певицата, отпусната на дивана, дишаше тежко, триеше с кърпичка челото си (кърпичката размазваше изписаните дъги на веждите) и молеше своя съпруг да разкопчае корсета ѝ, защото ще се задуши.

Какво се беше случило?

Сутринта позвънила на вратата непозната жена. Поискала да види камината, която Русанови бяха правили миналата пролет. Харесала и кахлите, и никелираните решетки, записала адреса на майстора – да иззида и у тях такава камина и на тръгване видяла сватбения букет от вече повехнали кали.

– У вас, изглежда, радост е имало? Честито! А откъде е снахата? – поинтересувала се оная, която все още оглеждала камината.

– Дунава ни я донесе – отговорила сухо певицата.

Оказало се, че случайната гостенка твърде добре познава и Златина, и семейството ѝ. Домакинята донесла купички сладко и приближила лице до непознатата, защото тя шепнела и поглеждала към другите стаи, сякаш заговорничела.

Към обяд Ангелина Русанова посегнала към валериана, разляла с треперещата си ръка цялото шишенце върху бучка захар и върху роклята си – и се смъкнала на дивана.

Това може би беше много пъти играна роля. А може би непознатата жена наистина ѝ прошепна нещо, което я хвърли в тревога? Тя не го сподели с никого. Казваше само на мъжа си:

– До там ли стигнахме, влашки рибари да посрещаме в нашия дом, където сам знаеш какви хора са идвали... Ще се вмиришем на шарани и простотия...

– Те не са прекрачвали прага ни. Нали не пожела да ги поканим на сватбата? – поглеждаше я през зачервените си клепачи бившият учител по латински, разтревожен от нейния припадък.

– Не ги поканих и няма да стъпи кракът им в нашия дом! – изправяше се на дивана певицата, забравила, че само преди десетина минути беше грохнала като подкосена. – Влашки рибари... Дотам ли стигнахме, питам, да дам единствения си син – знаеш как го родих, как го отгледах – на една...

...Сега старата певица седеше мила и хрисима до Златина и помръдваше чашката за кафе, в която, между засъхналите ивици, имаше предчувствие за любов. В кухнята миришеше на влашка риба (Златина беше получила колет от баща си), но Ангелина Русанова едва ли свързваше сега тоя мирис с тревогите и огорченията, които бяха задушили обичта на Златина към Владислав..

Тя се запозна с него и го обикна в дни, когато, при падане, Владислав бе раздробил костите в китката на дясната си ръка. Въпреки усилията на лекарите пръстите му останаха трудно подвижни, а това значеше, че синът на оперетната певица завинаги трябва да се откаже от пианото, с което по неумолимо настояване на майка си се занимаваше още от най-ранна възраст.

Един от семейството трябваше да възвърне честта и славата на тоя известен някога род и трудната задача се падна на Владислав.

Златина страдаше заедно с него и се мъчеше да го утеши: обичта му към музиката може да се осъществи в нещо друго, пък и тя ще помага вкъщи с каквото може. Вече е завършила университета и обещава да я приемат на работа в радиото... Учудваше се, че Владислав не преживява така дълбоко тая злополука, както я преживява майка му. Неочакваната драма оставяше неосъществена и последната амбиция на актрисата – и тя дълбоко страдаше. А колкото и странно да изглежда, Владислав беше дори доволен, че се е отървал от едно занимание, към което нямаше никакво влечение и което цял живот щеше да му носи огорчения и разочарования.

Зае се да аранжира естрадни песни. Това го увличаше и както се струваше на Златина, мъжът ѝ намираше в него своето призвание.

Всичко щеше да върви съвсем спокойно, ако някой милостив бог укротеше душата на бившата оперетна актриса. Но тя си оставаше непримирима.

Седеше вечер до камината, без да пали лампата, и слушаше през решетката говора и шумовете в стаята на младоженците. Приглушените от стената тласъци на любовта я изпълваха с необясним гняв, но тя не си отиваше, защото изпитваше странно удоволствие от това раздразнение... Към полунощ се връщаше в спалнята и дълго не можеше да затвори очи. Какво я измъчваше? Една друга жена, която тя ненавиждаше с чувството на ограбена,

с всяка своя прегръдка и нежна дума отдръпваше сина ѝ от нея – майката, лишаваше я от обичта му, от безропотното му покорство...

Пружината в стаята на младоженците скърцаше, прегръдката на оная от дунавското градче, цялото вмирисано на влашки шарани, караше дъха на Владислав да замира от блаженство и майката се въртеше в леглото, сякаш се докосва до жарава.

През една такава нощ Ангелина Русанова реши как да възвърне изгубения син към себе си. Ще го накара да страда за нея. Ще припада, ще се бъхти в нозете му и страданието отново ще събуди в душата на Владислав болка и обич към оная, която му е подала ръка, за да направи първата си крачка...

...Гостенката беше се задържала доста. Златина поглеждаше часовника си, но Ангелина Русанова се преструваше, че не забелязва това.

– Та, мисля си, какво не ви достига? Можете да си простите един на друг огорченията. Любовта е като огъня: сложиш ли съчки, отново пламва... – изправи се старата актриса, отиде до чешмата и дълго пи, потраквайки с чашата по зъбите – както правеше на сцената, за да изрази вълнението си.

– Ако са останали искри – отговори тихо Златина, сякаш започваше диалог пред вдигната завеса.

– Покрив ли нямате над главата, мисля си...

– Имаме, но погледни консервните кутии по ъглите! Тече.

– Може да се сменят счупените цигли.

– Ако дървоядът е пощадил гредите...

– Бих те помолила... Няколко капки валериан. Знаеш

– нервите не издържат. Пък и възрастта...

– Ненавиждам това лекарство!

– Защо? Помага.

Сцената стоеше открита. Съседите местеха зад стената мебелите си. Подът скриптеше и на Златина ѝ се струваше, че някой тътри декори и ги закрепва зад гърба им за следващото действие.

А валерианът наистина помагаше. Припадъците зачестиха и злополучният Юлиан Русанов, размъкнал широката си пижама, кроена сякаш за атлет, идваше посред нощ да буди Владислав, защото майка му е зле. Синът сядаше до леглото ѝ, скръстил босите си крака на студения под, държеше отпуснатата, подпухнала ръка на старата жена и търсеше нежна дума, за да я успокои.

– Боиш се от мене? – поглеждаше го тя с влажните си очи и на Владислав му се струваше, че съзира безпомощност в тия зеници, които винаги са го плашели с металния си блясък. – Толкова ли бързо успя да ти сложи юзда оная... – отново ставаше енергичен гласът ѝ, но след миг ръката се докосваше до сърцето, по устните преминаваше тръпка и като се обръщаше към стената, майка му казваше тихо и примирено: “Иди си, иди си... А аз ще се бъхтя, докато се смъкна от възглавницата...”

Синът си отиваше. Златина, също обърната с гръб към стената, хлипаше и одеялото дуплеше с помръдването си пръстенчетата на нейните къдрици.

Това действие от съвсем баналната семейна пиеса се проточи доста дълго. Ако имаше зрители в залата, те отдавна щяха да станат и скърцайки със столовете си, щяха да излязат на чист въздух. Но пиесата имаше само участници, тя се играеше пред празна зала и актьорите не можела да слязат от сцената, преди да се спусне завесата.

Златина настоя да се преместят в друга квартира. Но и там бащата, наметнал върху пижамата си дълъг до петите балтон (как е пътувал така в трамвая?), пристигаше посред нощ и ги събуждаше: “Майка ти те моли... Припадна...” – стоеше той до вратата, брадясал, с възпалени клепачи, прилични на отворена рана.

И синът, разпъван от обичта и към едната, и към другата жена, се обличаше набързо, за да отиде при майка си с празния полунощен трамвай, в който кондукторката спеше на задната седалка, отпуснала глава върху облегалката, а баща му, загърнал ъглестите си колене с дългите поли на балтона, гледаше през прозореца и не виждаше нищо друго, освен високата, леко прегърбена фигура на своя син и лицето си, чиито черти се разклащаха като тъмнопепелява вода, удряни от бягащите навън дървета...

Пукнатината между Владислав и Златина все още не личеше, защото я скриваха под своите тежки коруби мебелите, които носачите, клатушкайки се, мъкнеха по стълбището; скриваха я килимите, подарени на Златина от нейните родители; скриваше я сянката ѝ, слята със сянката на Владислав върху стената, когато с нежно докосване мъжката ръка разголваше рамото ѝ... Пукнатината все още не личеше за другите, но Златина я усещаше дълбоко в душата си. Това ѝ причиняваше нетърпима болка и младата жена беше уверена, че пукнатината ще се разраства, ще я обхваща цялата, защото застоялият въздух на оня дом ще се просмуква в нея, както влагата се просмуква в цепнатината на един мраморен къс – и ще превръща на дребни отломки онова, което е нейна същност: искреността, приповдигнатата понякога веселост, всеотдайността, болезненото чувство за достойнство...

Нейното решение беше взето в един августовски следобед. когато раздавачът се изкачи по дървените стъпала на рибарската къща над самия залив (бяха наели там стая за летуване) и подаде на Владислав телеграма. Разсъблеченият до кръста мъж пребледня, помислил, че се е случило нещо лошо, разлепи въгълчето на телеграмата, прочете я и хвърли хартийката на масата.

– Какво? Отново покана за спектакъл? – погледна го Златина.

– Ще трябва да се върна у дома. Навярно е инфаркт...

– А аз ще трябва да остана сама тук? Или да те придружа, за да не бъде представлението без зрители?

Не ѝ отговори.

Започна да се облича. Вратовръзката се противеше в ръцете му и точно на възела се случи едно мазно петно. Отново я върза. Петното пак се показва на същото място.

– Кога ще отпътуваш?

– След половин час. Първият параход тръгва в два в четвърт.

– Аз също ще приготвя багажа си, но ще тръгна по-късно.

Можем да се сбогуваме.

– Защо?

Петното на вратовръзката бе така тъмно, сякаш платът е прогорен от запалена цигара.

Златина беше се навела над куфарите и хвърляше в тях роклите си. Размазани от сълзите ѝ, те приличаха на отломки от подкопан бряг – разноцветни късове, обхванати от трева и мъх, които се сричат и изчезват в морската бездна.

Тогава я срещна за пръв път Мартин. Стоеше сама на пристанището и зад гърба ѝ се виждаше заливът, изпълнен с тежки петна от мазут.

...– Заваля – каза Златина. – Беше обърната гърбом към прозореца и долови святкането на дъждовните капки в отсрещното огледало. – Сега ще послушаме оркестъра на консервните кутии.

– Трябва да се подменят циглите – усмихна се тъжно старата актриса.

– Дървоядът вече е направил своето. Гредите едва държат покрива.

Шумът на дъжда се засилваше. Криволиците в чашата на гостенката, където имаше предчувствие за любов, се размиваха от това влажно шумолене на капките, кафявата мътилка обхващаше дъното и Ангелина Русанова, като отвори чадъра си още на стълбището, заслиза под бетонения му таван, обхванат от влага, заслиза със своята твърде отесняла рокля към острото плющение на дъжда...

През нощта вятърът се заблъска в покрива и затрака така пронизително с една тенекия, че на Златина ѝ се искаше да отвори прозореца и да изкрещи: “Няма ли да престанеш най-сетне и да се пръждосаш по дяволите!” Сепнат може би от нейната неизречена закана, вятърът притихна, тръгна на пръсти по покрива, сякаш обмисляше следващата си шега, и след минута отново се обади от другата страна на улицата. Там заплююща неприбрано пране – то ехтеше така звънко и продължително, сякаш разсъннените жители на целия квартал бяха застанали по балконите, за да приветстват вятъра, и ръкопляскаха на неговите лудории.

Продължителният звън на телефона накара Златина да посегне към слушалката. Бакелитът студенееше в ръката ѝ, чуваше се тиха музика (навярно оня, който е набрал номера ѝ, също страда от безсъние), но в слушалката не се обаждаше никой. Долавяше се само дишането на непознатия човек – гърдите му

свистяха, сякаш страда от астма. Златина, усетила острото ехо на това дишане в целия дом, запали лампата и страхливо се огледа. Всичко край нея беше на мястото си – сънено, отпуснато... Тракна нервно слушалката и си легна. След минута телефонът отново иззвъня. Златина се зави презглава, за да не го чува, но тоя звук се промъкваше и под одеялото още по-неприятен, защото усещаше със слепоочията си тъпите му удари. Готвеше се да скочи и да изкрещи в слушалката, но телефонът изведнъж звънна по-остро, сякаш някой изпусна лъжичка върху мозайката на кухнята – и слушалката онемя до сутринта.

Златина отново долавяше стъпките на вятъра по покрива (те бяха дебнещи като дишането на оня в слушалката) и се мъчеше да разбере кой я търсеше в полунощния час. Може би Мартин, когото тя обиди миналата вечер, проверяваше дали се е прибрала вече, или е останала да нощува в някой непознат за него дом? Едва ли. Той е човек с чувство за достойнство. Огорченията го правят зъл, но съумява да сдържи гнева си.

Навярно се е заровил сега из книгите на класиците, чиито описани глави лъщят по кориците. Обгръщат го видения, изстиналото кафе му се струва така ароматно, както никога не е било, и той въздъхва с облекчение, сякаш е стъпил на твърда земя след мъчително плуване. Вълните са го удряли в лицето, водовъртежите са го дърпали надолу, но той стои сега на пясъка и чисти водораслите от косата си. Това занимание възвръщаше душевното равновесие на Преводача...

През годините на своята младост той по-лесно се спасяваше от болките и огорченията. Библиотечните лавици го ограждаха с крепостните си стени. Тогава още бяха живи родителите му. Техните гласове, които по-късно щяха да се долавят само в поскърцването на мебелите, още звучаха край кухненската маса и на него му се струваше, както в далечното детство, че на света няма нито самота, нито безразличие, нито огорчение... Сега косите му бяха оредели – същите коси, които преди години

обичаше да реши до огледалото, без да пали лампата, и да гледа как гребенът е обхванат от искри... Здравето му се разклащаше, както болният зъб в левия ъгъл над горната устна, и той разбираше, че неговите книжни крепости вече трудно могат да го защитят. С предишната упоритост Мартин се държеше за юздите на своята работа. Конят вървеше, поклащайки хълбоците си, повикването го караше да ускорява крачката, но ездачът усещаше, че краката на коня вече не са същите. В такива минути Мартин тръгваше да потърси някой близък човек.

Обикновено се случваше неговите близки, иначе мили и добри хора, да се окажат твърде заети. И тогава Преводача, чиято радост бяха книгите, започваше да чувства пустота край себе си – сякаш под дебелиите корици на томовете не лежеше, гъст като птичите следи по снега на балкона, наборът на неговите любими песни и балади, а това беше огромна бяла пустиня, недокосната от мисълта на нито един човек.

...Златина стана да прибере от балкона празната консервна кутия, която се търкаляше и дрънчеше непоносимо. “Върнал се е при майка си Владислав, седнал е да вечеря и след това е позвънил по телефона – досети се тя. – Да, единствен той може да вдигне човек от сън посред нощ и след това да слухти в слушалката...”

Дали неизгаснала още искрица обич го караше да набира нощем нейния телефонен номер и да слуша как в мембраната се лута съненият ѝ глас? Едва ли. Той беше охладнял към нея, може би я ненавиждаше, но правеше това не грубо, както би го направил един огорчен човек с открит характер, а с изискана студенина, с усмивка, с готовност да услужи, дори да се притече на помощ в труден миг... Едва ли имаше намерение да събуди у

Златина някакво чувство към себе си – не, той отмерваше всеки свой жест така, както майсторът на рапирата, леко приклеknал, отмерва своя удар по противника, чието лице е скрито зад маската на достойнство и неуязвимост.

Владислав винаги купуваше скъп подарък за рождения ден на Златина и го поднасяше не когато тя е сама вкъщи, а късно вечерта, в присъствието на всички гости. Сваляше бавно меките си бежови ръкавици, покланяше се, плътно допрял колене, без да ги прегъва, целуваше Златина по бузата (тя усещаше не устните му, а неговия нос с тънки мраморни ноздри), и като оставяше на масата своя пакет, молеше да бъде извинен, че не може да остане на тържеството, понеже има срочна работа.

Знаеше, че гостите ще полюбопитстват какъв е неговият подарък. Златина ще започне да разгръща пакета. Ръката ѝ ще потъне в книжна вата и на дъното ще напипа кожа от белка, а до нея синя кутийка, в която е сложена изящно гравирана гривна...

Като вървеше по улицата, вдигнал яката на палтото си, защото снежинките го бодяха по врата, Владислав си представяше с какво любопитство гостите разглеждат сега неговия подарък. Дори оня невзрачен приятел на Златина – Преводача, навежда своите късогледни очи над кожата от белка, разгръща косъма и със самочувствието на специалист казва: “Великолепно!” После добавя някакъв стих от рода на: “Усмивката ѝ като белка между дърветата прелитна...” – и сяда до чашата си. А другите продължават да разговарят за подаръка. Оглеждат гривната, молят Златина да я сложи, но тя отказва – не обича накитите и кани гостите да пият.

Тържеството продължава, но разговорите се въртят все около жеста на Владислав.

Той е постигнал своята цел. Подаръкът на Мартин лежи невзрачен в ъгъла. Преводача се чувства неудобно: нима само с

един албум с репродукции на импресионистите и с няколко други дребни вещи трябваше да зачете празника на Златина?...

Владислав го накара да се почувства унижен – и това му беше достатъчно. И друго беше постигнал със своето късно посещение: когато Златина, придружена от Преводача, отиваше в кухнята да приготви нови лакомства за трапезата, гостите разменяха многозначителни погледи, в които можеше да се долови мълчалив разговор за лекомислието на Златина, огорчила с безразличието си (и не само с него) такъв великодушен човек като Владислав, който въпреки основанията си да я ненавижда, се отнася към нея с такова затрогващо благородство.

И не разбираха, че той ѝ отмъщава, като кара другите да я съжаляват...

ПЪТУВАНИЯТА ИЗМОРЯВАХА МАРТИН не толкова с разстоянията, които трябваше да измине, притиснат от куфарите си, не толкова със суетнята в предверията на хотелите и в ресторантите под открито небе, където в чиниите, като на керамика от Пикасо, се виждаха фосфорнозелени скелети на риби – повече го изморяваха впечатленията, които се натрупваха едно върху друго – подобно камъните на старите акрополи... Докоснал тия изчезнали светове, той се обръщаше към себе си.

А Златина тръгваше на път със съвсем друго настроение. Билетът, сложен между огледалцето и черното патронче на червилото в нейната чанта, имаше чудотворна сила. Той я пронизваше със странно излъчване като магия и Златина изведнъж се променяше: изчезваше нейната раздражителност, лицето ѝ ставаше свежо като след продължителен сън, в походката ѝ се долавяше енергичен ритъм, сякаш преди миг са и съобщили много радостна вест и тя като момиченце, хванало с два пръста края на поличката си, ей сега ще затанцува.

Видеше ли до вратата на стаята нейните куфари, зърнеше ли по леглото разхвърляни рокли и блузи, Мартин разбираше, че Златина се готви за ново пътешествие.

Тя се обаждаше на приятели, записваше адреси и телефонни номера, купуваше дребни подаръци, избираше най-хубавите дрехи от своя гардероб – и в една ранна утрин поемаше към летището, подрусвана от таксито, чиито чистачки размазваха по мокрото стъкло очертания на оголели дървета и матово сияние на улични лампи...

Малцина в многолюдния град забелязваха нейното отсъствие: това бяха трима колеги от редакцията в радиото, където работеше (с тях Златина сядаше след работа да изпие чашка кафе), съседката, на която оставяше ключа, за да полива цветята, и дъщерята на нейния брат, която очакваше подарък от леля си – лилав лак за нокти. Най-много тя липсваше на Мартин, особено в първите дни след раздялата, понеже беше свикнал всяка сутрин да ѝ позвънява по телефона, да говори с нея за съвсем незначителни неща, да се шегува и най-търпеливо да изслушва безкрайните разкази за нейните сънища...

Сега телефонът мълчеше и Мартин чувстваше остра нужда от нейната близост, дори от мисълта, че тя не е чак толкова далеко: върви под дъжда към някоя трамвайна спирка, съвсем като тукашните, или седи във вестибюла на посивял от мъглата пристанищен хотел, а над главата ѝ люлее своя кафез изумрудено зелено папагалче. Струваше му се, че много ще се зарадва, ако види например изпраните ѝ чорапи, небрежно метнати върху облегалката на стола, или съзре в антрето калните ѝ обувки, по чиито токчета е полепнала жълта шума...

Но сега следите на Златина изчезнаха сред облаците. Тя бе изгубила своите очертания, превърната на звук, който търсеше пролука между сивите облаци, за да се докосне до покривите на градовете.

Внезапните решения на Златина бяха трудно обясними за Мартин. Тя вземаше пари назаем от близки. Понякога тръгваше към летището или към гарата, без дори да е помислила за фризура си... Но щом се отпуснеше на седалката, щом видеше

през прозорчето на влака посветващите със своите часовници
ръце, размахани за сбогом, или зърнеше крайните квартали на
града под крилото на самолета, тя въздъхваше облекчено,
потриваше длани, сякаш е оставила преди миг много тежък
куфар, зачервил пръстите ѝ, усмихваше се и долепваше чело до
стъклото.

...Когато гледаше лозята край заливите – сини от
бордолезовия разтвор, повторили в по-блед нюанс цвета на
морската вода, – като се привеждаше под острите гроздове на
лозниците из гръцките села, Златина си мислеше за своя роден
градец на дунавския бряг... Сега там също беше есен. Улиците,
както и тукашните, ухаеха на зрели плодове, на стъпкана
памидова шума и на дим от огнища, по чиито въглени съска
преляла пяна от петмез. Майка ѝ гони с ръка пчелите, запълзели
по лепкавата дръжка на лъжицата, която стърже дъното на
широка бакърена тава, а старият седи до вратата, стиснал в зъбите
си дребни пирончета, примижал, защото не вижда добре без
очила, и кове едно сандъче, в което утре ще подреди колет за
своята дъщеря...

Пратките от родния дом създаваха на Златина повече грижи,
отколкото радости, и тя молеше в своите писма родителите си да
не се безпокоят за нея – такива плодове и мармалади човек може
да си купи от всеки магазин в столицата. Но те, сякаш че не са
получавали писмата ѝ, с провинциална упоритост продължаваха
да изпращат своите надписани с химически молив сандъчета и
кошници...

Първият колет пристигаше в началото на юли. Това беше
едно сандъче за пирони, обковано отвсякъде с ламаринена
изрезка, като че ли в него се съхраняват ценности.

Златина с мъка успяваше да разсече тенекията, после
наместваше плоското острие на теслата под шперплатовия капак.
Пирончетата се издърпваха със скриптене и между тях се

показваха, вирнали своите криви дръжки, круши жетварки. Златина махваше капака и усещаше, че от сандъчето я лъхва мирис на жито и на бавна дунавска вода, из чиито плитчини вече се къпят деца.

Сега сред техния двор се чува стържене на брус. Баща ѝ, разкراчен до оградата, плъзга пясъчника по синкавата стомана на косата и се готви да нагази в избуялата трева край чешмата. Узрели круши докосват раменете му. Те са криви, подобни на лули, и са толкова розови, че наподобяват бузите на нейния брат, който винаги тича след училище, подхвърляйки чантата на гърба си, и още от вратата вика: “Мамо, нареждай масата, че съм гладен като вълк!”...

Сред крушите, разместени от Златина, запълзя майски бръмбар, спря на едно листо, за да оправи крилете си, сетне политна, мярна се в огледалото над мивката и като правеше широки кръгове, започна да се блъска в прозореца. Златина слушаше тоя звук и се усмихваше. Това беше мелодията на техния двор, на дунавския бряг, на ония улички, вкопани в белезникавата пръст, по които от средата на лятото до късна есен се носеше мирис на сладка и на мармалади. Тя винаги свързваше тоя мирис с вечерно кръжене на майски бръмбари над закипели котли и тенджери, в които се премятат резенчета от тиква или орехови ядки.

Почукването на майския бръмбар по прозореца ѝ спомни за едно неотдавнашно лято. Тогава крушата също беше узряла. Златина седеше под нея и четеше. Над главата ѝ жужаха пчели и оси. На улицата и се чу говор. Някой разкрехна двете крила на тяхната порта и в двора влязоха четири полуголи момчета със залепнала коса по челата. Носеха на ръце нейния брат. Дланите му висяха безпомощно, главата му беше неестествено отпусната. “Удавил се е!” – пребледня Златина, захвърлила книгата. Затича към него (момчетата бяха го положили под крушата) и в уплахата си не видя нищо друго освен устните му. Те бяха стиснати и сини

като на мъртвец...

Люляно от ръцете на баща си, момчето за втори път повърна погълнатата вода и дойде на себе си... Бащата се изправи, зашлеви му два плесника (главата на малкия се отметна настрана, сякаш щеше да отхвъркне от шията), после със същата ръка откъсна една зряла круша, обърса я в ръкава на ризата и я подаде на момчето:

– Вземи да си разквасиш устата... Уплаши ли се, а? Нищо, нищо, ще ти мине! Да знаеш аз колко пъти съм я глтал тая проклета дунавска вода... Елено! – викна той на жена си. – Дай на момчетата по купичка сладко!...

Ония, които донесоха удавеното момче, насядаха по тревата и започнаха да подхващат с лъжичките размекнатите, изплъзващи се черешки на сладкото. А техният другар, отпуснат върху леглото в кухнята, още усещаше по езика си блудкавата дунавска вода (тя беше така противна, като че ли в нея са размивали пепел), поемаше си дълбоко дъх и целият трепереше.

През откrehнатата врата се виждаха момчетата, които ближеха своите купички със сладко и поглеждаха към кухнята. Но в залисията си майката на техния приятел не се досещаше да им донесе още по лъжичка.

Косите на момчетата вече бяха изсъхнали и таралежовите перчеми войнствено стърчаха.

...А майският бръмбар продължаваше да се блъска в прозореца на кухнята. Златина изваждаше последните круши от шперплатовото сандъче и ги нареждаше, с дръжките нагоре, в един разлат порцеланов съд... Момчетата, за които си спомни преди малко, се изправяха, оставяха по тревата стъклениите купички и си тръгваха, изпроводени от кръженето на един майски бръмбар – съвсем приличен на тоя, който сега позвъняваше с твърдите си криле по прозореца...

Когато през ноември рибарите издърпваха лодките на брега и ги захлупваха, за да не засипва дъната им снегът, бащата на Златина започваше подготовката за пътуването към столицата. Миеше буркани на чешмата, изпълнил с тракане на стъкло целия двор; привързваше дръжки на стари дамаджани, с потъмняла и вече разнищена плетка; мажеше с вакса миналогодишните си зимни обувки, изкорубени от лятната горещина; връзваше с лико снопове праз, чиято кожица беше станала седефена от първите мразове.

Тръгнеше ли рано сутрин из двора, под краката му тънко шушнеше слана. Тревата, шумата на черешата, отчупените клонки от крушата жетварка, гласовете, които идеха откъм реката, прегракналото кукуригане на петлите – всичко беше станало крехко, трошливо, пронизано от резливия повеи на вятъра. Хризантемите до оградата, обхванати от скреж, издаваха едва доловимо жужене, когато ги разклатеше вятърът – сякаш в тях се събуждаха звуците на отминалото лято. По обяд мразовитото слънце ги размразяваше, листата им увисваха и се слепваха и тогава от далечината глухо, сякаш с мъка си пробива път през мъглата – до брега достигаше тракането на пътническия влак.

С тоя влак, цял ден клатушкани през заснежената равнина, в която всичко е притихнало и омекнало от бавното утаяване на снега, Атанас Евгениев, бащата на Златина, и неговата жена Елена пътуваха към столицата. По пероните на заснежените спирки потропваха с мокри обувки селяни, тръгнали на пазар, понесли гъски с полирани от снега криле, или чували с вълна. Снегът се топеше по яките на тия шумни пътници, течеше по седалките, но запътените към града не снемаха палтата си, а разгръщаха вестници, в които бяха увити глетави селски питки, чушки, пълнени с фасул, или пък слюзести кокоши кълки. Започваха да ядат с такъв апетит, сякаш от седмица не са сядали край софра. Канеха и другите пътници да опитат от ястието им. Те отказваха, но продавачите на гъски и вълна не ги оставяха на мира, докато

не вземеха поне по късче...

Шосето ту се приближаваше до линията и тогава по излъсканата му повърхност се забелязваха жълтеникави петна от конска пикоч, ту релсите се отдалечаваха от пътя и изчезваха в мъгливата далечина, където се виждаха тополи – бледи, едва различни сред падащия сняг, сякаш са дим на селски комини.

Атанас Евгениев гледаше закусилите вече селяни, притиснати от своя багаж, и си мислеше, че той със своята жена сега също прилича на тия вечни пътници по влаковете, поели към неизвестния за него огромен пазар, на който, сякаш по нечия повеля, непрекъснато трябва да се доставят гъски, чували с вълна, спаружени чушки и натръшкани от клатушкането на влака сплитки кромид...

Кошниците и денковете, които Атанас Евгениев беше приготвил за своята дъщеря, също можеха да изпълнят цяла сергия на един пазар, защото двамата старци отнасяха в столицата всичката си зимнина – като се започне от кичурите сух копър и се свърши с двете дамаджани, запечатани с парафин, за да не изветрява виното. Багажът ги притесняваше. Той беше набутан под седалките, тежеше по коленете им, подпираше ги в хълбоците. А горе, върху мрежестия багажник, скриптяха и се удряха на завоите два натъпкани куфара.

С тоя багаж, тръгнали сякаш на преселение, родителите на Златина пристигаха в столицата. Оглеждаха се из навалищата на перона и се мъчеха да открият дъщеря си сред вдигнатите яки, заснежените шапки и втвърдените от натрупания сняг чадъри. Напразно. Когато посрещачите проредееха и двамата пътници разберяха, че телеграмата им може би не е пристигнала, понасяха багажа си към изхода, потни от напрежение и притеснение... Да се качат в трамвая беше невъзможно, затова Атанас Евгениев тръгваше да търси такси. Спрял своя автомобил до грамадата от кошници и вързопи, шофьорът отказваше да вземе двамата окаяни пътници, но после се смиляваше над тях, натъпкваше

багажника с кошниците и вързопите, слагаше куфарите върху коленете на премръзналите старци и колата поемаше през града.

Слязла от трамвая късно вечерта, Златина виждаше, че кухнята в нейния дом свети. Отключваше вратата и се блъсваше в една кошница до самия праг. После, под светлината на лампата, се набутваше сред цяла грамада денкове. Като откриваше на закачалката старото майчино палто, а под него ожулените шушони на баща си, Златина разбираше кои са ненадейно пристигналите гости.

Родителите ѝ, както всяка година, и сега бяха дошли да прекарат при нея зимата.

Канеше се да ги сгълчи, че идват, без да я предупредят, но когато зърнеше през полуоткрехнатата врата на кухнята дребната фигурка на майка си, свита над електрическата печка, а до нея, облечен в домашната пижама на Владислав, своя баща, приличен на войвода със жълтеникави ширити по гърдите, Златина се усмихваше и протягаше ръце да прегърне тия мили, уморени от дългия път гости.

– Абе, може ли човек да разчита на вашата столична поща? – поглеждаше я Атанас Евгениев с леко присвити очи. Още сутринта изпратих телеграма да ни чакаш, а се оказва, че известието е отишло на вятъра...

– Погледнах в пощенската кутия, нямаше нищо... – каза тихо, сякаш се оправдаваше, Златина.

– Нека дойде утре пощаджията, аз ще го пратя самият той да отиде на гарата и да чака! – заканваше се стенатият в лъскава пижама жител на крайдунавското градче – брадясал, с гъста пепелява четина по бузите. Тая четина беше съвсем побеляла от двете страни на брадата му и от това неговото лице с бледо кафява кожа, като на мулат, изглеждаше твърде остро в долния си край. – Стоя на гарата, оглеждам се – няма те. Става ми ясно

какво се е случило и викам на един шофьор: “Здрасти, момче! Може ли да ни откараш с бабата малко по-нататък от центъра?” “Дадено!” – отговаря оня. – За тебе, бай Атанасе, ако трябва, и до Цариград ще отида!..”

– Оказахте се познати?

– Как не! Мене ме познават всички шофьори на гарата. За пръв път ли идвам в столицата?

– Остаря, а не се отучи да лъжеш – стрелваше го с поглед жена му и се навеждаше да обърне мокрите чорапи на своя съпруг, които димяха над електрическата печка. – Човекът съжали мен, че бях премръзнала. Ако беше сам, имаше да подсмърчаш и досега на гарата.

– Никога не съм подсмърчал, драга, и сега нямаше да ми се случи такова нещо – казваше самоуверено Атанас Евгениев. – Знам ги аз тях: пусни им едно левче в джоба и на ръце ще те носят!

Златина познаваше добре баща си, известни ѝ бяха неговите аристократични жестове. Загледана в парата, която се вдигаше от мокрите чорапи, тя си представяше как баща ѝ, разкопчал своя вехт пенсионерски балтон, дълго рови с два пръста в джобчето на жилетката, изважда оттам сгъната еднолевова банкнота, оправя смачканите ѝ тгли и с небрежен жест я подава на шофьора, като му пожелава добър път и щастливи срещи...

Златина излизаше рано сутрин, набързо закусила или дори недокоснала чинията, в която майка ѝ беше опържила яйца с прегорял белтък, надигнат от размекнати бучки сирене. Преуморена от предишния ден, Златина спеше лошо. През цялата нощ слушаше равномерно дишане на майка си, която спеше до прозореца: едно тихо свирукане на носа, сякаш зад стената, в кухнята на съседите, някой е забравил чайник на котлона... Дъщерята се въртеше под одеялото, гледаше към небето – мастиленосиньо в горния край на прозореца и съвсем бледо над

покривите (дотоам достигаше сиянието на уличните лампи) – и размишляваше за недовършените вчерашни ръкописи, за родителите си, които вече остаряват и с безпомощна доброта и очакване се обръщат към нея, за мивката, която е запушена и майсторът отново трябва да разбива стената... Заспиваше призори, но тогава в съня ѝ се връзваше звънът на будилника. Ставаше с нежелание, намяташе се със синия пенъоар и без да го закопчава, тропваше вратата на банята. Десетина минути се чуваше шуртене на вода по мозайката и когато тия звуци утихнеха, оттам долиташе тракане на изтървани капачки от кремове или на изпуснати фуркети. Златина влизаше в кухнята съвсем променена. Лицето ѝ розовееше, освежено от хладната вода и от грима, заличил сенките под очите. В блясъка на тъмнокафявите ириси, обгърнати от твърди, извити мигли, имаше весели искрици. Прозрачното розово шалче, небрежно вързано над тъмнозелената блуза, също весело потрепваше и тя, като поглеждаше часовника си, чиито стрелки се местеха неумолимо бързо, затичваше по стълбището, защото беше закъсняла за работа. Майка ѝ едва успяваше да я догони, понесла чепка грозде от тяхната лозница. Златина дори не се обръщаше към протегнатата ръка на старицата – мярваше се край пощенските кутии с вечно развалени ключалки и изчезваше между къщите.

Седнала в трамвая, претъпкан с народ, докосвана по лицето и раменете от разгърнати вестници, Златина мислеше за майка си – тая уморена женица, на чийто skut преди много години едно невръстно момиченце разлистваше първите си книжки и по косицата го докосваха студените като дъждовни капки мъниста на майчиния гердан. Мислеше за нейните нощи, които ѝ се струваха дълбоки и спокойни, за изтънелите ѝ, по детски нежни плахи ръце, за старостта – тая безпощадна възраст, когато разумът избледнява като вестник, дълго стоял на слънце... Човекът заприличва на дете, цялото в бръчки, стегнато от ревматизъм или от задух, безметежно кротко или озлобено, много преживяло и

много забравило...

За това особено ѝ напомняха старите дрехи, които Златина подаряваше на майка си.

Някога, преди да тръгне на училище, а и по-късно, дъщеричката на Елена Евгениева носеше поли и палтенца, прекроявани от вехти костюми на нейната майка. Тогава, както и през всичките години на тяхното битие, живееха бедно. Баща ѝ поправяше шевни машини. Той обикаляше крайдунавските села и ремонтираше изделията на фирмите “Сингер” и “Науман”. Припечелваше малко и ако не беше неговата пестелива и изобретателна жена, трудно можеха да свържат двата края. Елена разбридаше стари фланели, пребоядисваше преждата и от нея изплиташе чудесни блузки на дъщеря си, с които тя, кокетна още от най-ранните си години, по цял ден се разхождаше из улиците, за да видят колко е красива. Това време на наивната радост отдавна беше свършило. Сега кръгът се затваряше и майката – състарена, дребна като дете – започваше да износва дрехите на своята дъщеря... Те ѝ бяха дълги, но Елена Евгениева ги подгъваше и им се радваше, защото бяха почти нови, а хастарът по раменете се хлъзгаше като полиран.

Златина ѝ даде едно свое палто от лисича кожа, проскубано около копчетата и на лактите. Старата жена за пръв път в живота си обличаше такава скъпа дреха. Личеше, че не е кроена за нея, но тая дреха я топлеше и хората, когато я срещаха, разбираха, че имат работа не с какъв да е човек. Съседките, не успели все още да проучат нейното житие-битие, я гледаха подозрително. Смятаха новопристигналата провинциалистка за бивша собственица на национализирана мелница или на дарак с чепкало. Доизносва, значи, някогашния си гардероб... А не допускаха, че старата женица върви радостна и щастлива по чуждите ѝ столични улици не заради това, че е облякла една опасана от молците скъпа дреха, а заради увереността, че има на кого да се опре в ей оня дом отсреща, зад чието перде зеленее висок фикус и масата е отрупана с книги, над които вечер майчините ѝ очи виждат къдравите коси на своята рожба, навити

от дъжда на тежки, плътни колелца.

Златина криеше от нея своите семейни неприятности. Боеше се, че майка ѝ няма да понесе тревогите около един бъдещ развод на дъщерята, затова отлагаше решението си. Елена Евгениева имаше нежна, лесно наранима душа и всяко грубо докосване до нея беше болезнено, оставяше тъмни петна, каквито остават по крилата на пеперудата: пращецът е полепнал по пръстите и под тях се виждат само жилки – трошливи, сякаш са изплетени от ръждиви телчета...

Златина твърде отдавна се отдели от своите родители. Големият град я погълна. Връщаше се при тях само лете, след университетските изпити, и оставаше месец-два в родния дом, специално подреден за нейното пристигане: с най-пъстрата покривка на леглото, където ще спи, с възглавница, на която е избродиран от майка ѝ петел (“Знае ли, че не трябва да ме буди много рано?” – смееше се Златина, прегърнала тесните рамене на сияещата от радост женица). В банята бяха сложени съвсем нови хавлиени кърпи, които миришеха на буково дърво – това бе дъхът на скрина – и на гостенката беше особено приятно да усеща тоя дъх по лицето си, почти непроменен от годините на детството.

Макар че беше навлязла в третото си десетилетие, за своите родители (най-вече за майка си) Златина продължаваше да бъде онова слабовато, с вечно зачервени сливици момиченце, което всяка зима боледуваше и се мръщеше на рибеното масло, чиято гъста, противно жълта течност лежеше като разтопена сяра в лъжицата.

Майката помнеше сякаш вчера е било – безброй случки дори от най-ранното детство на Златина... Тя можеше например с най-тънки подробности да разкаже за празнуването на нейния първи

рожден ден.

...Тогава у тях се събраха много гости. Насядаха в стаята, чийто прозорец гледаше към Дунава, и тя се изпълни с мирис на мокри палта (навън валеше). Майката на Златина не се появяваше при гостите, защото подреждаше празничната маса. И момиченцето, в чиято чест се уреждаше тържеството, също не се показваше.

Вратата на гостната се отвори. Облечена в много пъстра рокля, Елена Евгениева покани вътре насъбралите се близки и роднини. Мъгливият ден беше помътил прозорците и стаята тънеше в полумрак. Въпреки че роклята на домакинята се мъчеше да пропъди дрезгавината със своите весели цветове, тя си оставаше по ъглите и това даваше тържественост, а може би и малка тайнственост на събитието.

Не запалиха лампата, за да се вижда по-добре пламъчето на свещта, забодена в клисавата розова торта. Понеже беше влажно от дъжда, край езичето на попукващата свещ се образува синкав ореол, който ставаше елипсовиден от дишането на хората.

Водена за ръка от майка си, като залиташе и тътреше по пода своите терлички, при гостите влезе Златина. Вдигна очи, които обгърнаха с кадифена мекота дребното ѝ, обло личице, и се разплака, защото никога не беше виждала толкова много хора. Сълзите, които капеха по тъмнокафявата блузка, пламтяха от свещта – и майката с неволен жест се наведе да ги изтрие, за да не прогорят дрешката на детето.

Тогава пред Златина застана оня, когото тя щеше да запомни – от разкази на родителите си – за цял живот... Беше братовчед на баща ѝ – железничар с големи, като че ли издялани от сиенит обуца (момиченцето виждаше само тях и панталоните, смачкани при сгъвката на коленете). Черните железничарски ръце, вмирисани на траверси, се спуснаха над лицето ѝ. В тия ръце имаше една играчка – дребен палячо с оранжево лице и с панталонки, сини като морска вода.

– Ха сега да видим дали ще вземеш играчката! – каза железничарят и отмести от Златина тялото си, огромно като гардероба в ъгъла на стаята. Ръката с палячото започна да се вдига над лицето ѝ. Погледът на момиченцето пое след нея нагоре, към недостижимо високия и безмълвен таван.

– Ха, ха, ха! – смееше се железничарят и люлееше копчетата на своя огромен мокър шинел. – Достигнеш ли играчката, твоя ще бъде!

Момиченцето, вече пуснало ръката на майка си, правеше своите първи крачки. То залиташе, но магнитът на тоя палячо в голямата мъжка шепа привличаше детето и не му позволяваше да падне. Обиколиха веднъж масата, после излязоха в коридора. Железничарят вървеше заднишком и не изпускаше от очи хипнотизираното дете. Огромните обувки набираха килима и майката се боеше, че момиченцето ще се спъне. А то прекосяваше първите препятствия в своя живот и продължаваше да следи с поглед сияещото лице на играчката в недостижимата ръка на железничаря...

Когато Златина още веднъж обиколи масата, човекът с пиринчените копчета прибра човечето в джоба си и каза:

– Дете. Полъга се, че ще му дам играчката, и тръгна след мене.. Така съм накарал да проходим много деца. И своите нехранимайковци съм подлъгвал с тая играчка, и на чужди празненства са ме викали...

Момиченцето не откъсваше поглед от джоба на непознатия човек, където бе изчезнала най-хубавата играчка на света.

Бащата повдигна Златина да духне свещицата. Дъщеричката се разплака. Показа ѝ бонбонче, за да я залъже, започна да мърда с уши като заек, сложи на ухото ѝ джобния си часовник, за да послуша как цъка, но тя, усетила само студеното докосване на стъклото му, продължаваше да рони своите сини от ореола на свещта сълзи. Развали се целият празник. А железничарят продължаваше да стои все така невъзмутим.

– Абе човек, досвидя ли ти за тая нищо и никаква играчка? – погледна го ядосан Атанас Евгениев. – Биваше ли да разплакваш детето? Да ти я платя, ако искаш.

– Играчката ли? Дума да не става! Имам да ходя с нея на много такива празници... – сухо отсече железничарят.

Недухнатата свещичка, почти докоснала пламъчето си до розовия крем на тортата, люлееше тънка светлинка по навитите като бакърени стружки къдрици на Златина и по мокрите прозорци, зад които сивееше бездната на дъждовния ден...

Елена Евгениева беше затворен човек. Присъствието ѝ вкъщи и на улицата почти не се забелязваше. Тя вървеше безшумно между шкафовете, гардероба и бюфета, бършеше праха от тъмния им гланц и съзираше дълбоко в него умореното движение на ръката си. Тия шперплатови великани, сякаш разгадали характера ѝ, я гледаха с безразличието на господари.

А нейният съпруг, след като направеше своята утринна разходка из магазинчетата край трамвайната линия (не купуваше нищо – просто отиваше да погледа), се връщаше в кухнята, сядаше до печката и разгръщаше вестника. Правеше това всяка сутрин, по навик, сякаш се боеше да не се случи нещо в света, което той да пропусне. Шумолеше с вестника и поглеждаше жена си, седнала до масата да чисти леща. Знаеше, че Елена не вижда добре и на обяд в яденето ще има твърди зърна от къклица, но не ѝ помагаше, защото смяташе, че това не е мъжка работа. Оглеждаше я, сякаш я вижда за пръв път, и навярно си мислеше как е могъл близо петдесет години да харесва тая дребна женица в стара рокля със сини копчета, с надиплени под коленете чорапи и с тънко вратле, което се полюлява от нервни тикове.

Той беше едър човек, със стойка на кавалерист дори сега, когато навършваше седемдесет години. И в лицето му имаше нещо, което напомняше за конете – не за ония, които препускат на

воля, а за другите, чиито копита са прашни и изранени от камъните по пътя... Той беше упорит и съсредоточен в работата си, подобно тия предани, безропотни животни. Но понякога, особено през младите години, го обземаха пориви на волност и безгрижие, той се изправяше срещу всичко, което го ограничава – и тогава, колкото и странно да изглежда това, успяваше да го възпре като юзда умотелната усмивка на неговата жена. Елена умееше да създаде уют в къщата: да надипли по прозорчетата на кухнята перденца от тензук, през чиито нишки прозират матови наредените саксии край чешмата на двора; да наслага ябълки по гардероба и те нощем да блещукат от светлината на печката, сякаш са полирани; да напръска ризите на своя мъж, когато ги глади, с лавандулова вода и той през целия ден да усеща това ухание заедно с гъделичкането на колосаната яка.

През време на пътуванията си из селата, когато беше млад, Атанас Евгениев срещаше много по-хубави жени от Елена. Понякога съгрешаваше с тях, но винаги се връщаше у дома с чувство за вина. Жена му не беше така предизвикателна с ласките си, както вдовиците от влашките махали, но тя имаше друго качество, което той особено ценеше: умееше да бъде всеотдайна, да го обгръща с любовта си, нежна като самата вечер, която синее зад прозореца и чийто резлив въздух свисти във възбудените му ноздри.

Той не беше намерил при друга жена по-големи радости от тия, които изпита в стаичката с едно прозорче (през него се виждаше пътят към пристанището) и с една двойна възглавница, на която сутрин, когато станеше и пружината изскърцаше под него, виждаше вдлъбнатините от главите им, които са били толкова близо една до друга, сякаш цялата нощ е преминала в една дълга милувка.

Вечер Златина се връщаше късно, сядаше в кухнята, докосваше едно залъче до яхнията (бамята беше се разпукала при готвенето и лежеше над картофите, червеникава като морска

звезда), сдъвкваше размекнатото късче и се намръщваше, обърната към майка си:

– Пак си слагала арнаутски чушки! Веднъж ли съм ти казвала, че стомахът ми не понася лютиво?

– Това е от червения пипер – отвърщаше виновно майка ѝ.

– Никакъв червен пипер! Аз сложих в тенджерата две арнаутски чушки, когато ти переше в банята! – разместваше едрите късове хляб пред себе си Атанас Евгениев. – Извинявай, но не мога да ям такива буламачи...

– Ти само себе си гледаш! – срязваше го неочаквано Златина. Напоследък нервите ѝ не издържаха и тя, донесла в къщи служебните си неприятности, се дразнеше дори от това, че баща ѝ бели ябълките и слага обелките върху печката, за да му миришат. – На нищо ново не те научи този живот! Селяндурин беше – и такъв си остана...

– Много се извинявам, драга моя... – ставаше от масата, засегнат баща ѝ, – но никога не съм бил селяндурин. Баба ми е търновка, добре знаеш това – може и от болярско коляно да е – светваха закачливо очите му, – а дядо ти неведнъж чак до Виена е ходил със шлеповете. Не си ли го виждала на снимка с карирана жилетка и с махагонов бастун?

– Чак пък махагонов! – поразвеселяваше се Златина, разбрала, че незаслужено е засегнала баща си. – Знам ти цялото родословно дърво. И твоя баща помня.

– Искаш да кажеш: своя дядо? – разкопчаваше войводския си халат Атанас Евгениев.

– Точно така: моя дядо. Беше докарал от Виена куп вехти мебели с протрита дамаска, нали? Хората купували кристални полилеи, а той се разхождал из вехтошарските магазини...

– Толкова пари е имал, затова.

– Не затова! Селската му кръвчица го е възпирала да вземе нещо по-скъпо, но по-хубаво. И ти си същият. Не те ли познавам?

– Ето каква била работата... Всички сме селяндури, значи, и ти единствена от целия ни род се оказа аристократка.

– Взела съм нещо от прабаба си – търновката. Нека да има и

в нашия род един свестен човек! – усмихваше се Златина. Майка ѝ, ободрена от нейното добро настроение, прибираще чинията със злополучната яхния и слагаше пред дъщеря си едра като юмрук попска круша, откъсната от тяхната градина.

– Хайде да не говорим за търновката! – подхващаше думите ѝ старият. – Нейните истории край нямаха. Цял живот разиграваше дядо ти и скиташе с един евреин дрогерист. Оттогава май се появиха и тия къдрокосите в нашия род.

– Няма ли за какво друго да говорите, та сте се зачепкали такива? – заставаше между тях Елена и разрязала крушата на две, им подаваше по едно късче, чийто сок залепваше пръстите ѝ.

– Ние не се чепкаме. Трябва да му кажа някои неща, които ме дразнят.

– Абе, старите хора все ви дразнят...

– Ако мълчат и си гледат старините, никого няма да дразнят!

– Де да можеше само да се мълчи! – отваряше джобното си ножче баща ѝ, след това започваше да бели една островърха ябълка, като правеше дълга спирала от пъпчивата ѝ корица. Въпреки че Златина беше готова отново да кипне от неговата упоритост, той слагаше изрезките върху печката и се навеждаше, примижал, да вдъхне аромата им...

ПОСЕЩЕНИЯТА В МУЗЕИТЕ винаги вълнуваха Мартин. Той вървеше с особена възбуда между витрините с глинени идоли, проядени от хилядолетията; спираше се до каменни мадони с широки, приплеснати тазове, сякаш върху тях е стъпвал кракът на самото време; гледаше свещници, широки колкото детска шепа, потъмнели от дим, който се е поклащал преди хилядолетия до нечий очи, загледани към морето.

Тия отломки бяха откривани сред развалини на древни градове, из гробници, където дори костите са превърнати на пепел. Водолази бяха изваждали от морското дъно амфори и вази с дръжки, наподобяващи женски ръце, извити над бедрата. Бяха

намирали там отломки от древни финикийски кораби, целите облепени с раковини, така че не личи орнамент от бронз ли се крие под тях, или това е просто морски камък. Глината, камъкът и бронзът бяха безсмъртни. Те съхраняваха в тия зали – под драскотинка или под твърда пепелява корица – спомен за оня, чиито ръце са се докосвали до мокрото късче глина, до камъка или метала.

Мартин си мислеше за древните майстори. Дали са месили глината и са отливали метала, за да припечелят своя къшей, или са били уверени, че тия тъмни късчета, наподобяващи човечета и животни, ще живеят по-дълго от тях и по отломките им бъдещите хора ще разчитат летописа на онова време, което се е превърнало на прах и на корени? Едва ли... Но когато са рисували по вазите тънконоги коне, впрегнати в двуколки, или са изписвали лъвове, готови за скок, или са изтягали от земята до небето ръката на сеяча, тръгнал през браздите, те са знаели, че сътворяват к р а с о т а... А тая красота е имала по-зорки очи от тях, за да види бъдещето, и по-крепки нозе е имала, за да стигне до него...

За това особено му говореше фигурката на едно момченце, отляна от бронз. Това беше дребен къс метал – зелениясал, открит между водораслите до един гръцки остров. Момченцето стои голо. Едното му краче е повдигнато – още миг и малчуганът ще затича. Ръцете му са протегнати. Кого очаква? Майка си? Или следи полета на една пеперуда, изчезнала в небето? Момченцето стои и плаче. Вече няколко хилядолетия плаче. И хората, които вървят из музея, се обръщат, за да видят от къде ще се зададе майка му, или вдигат очи над музейните шкафови, за да потърсят следата на отлетялата пеперуда...

“Светът сътворява красота – мислеше си Мартин, – за да се спаси от времето, което иска да заличи всичко след себе си. И това е може би най-големият подвиг на човечеството...”

Такива мисли вълнуваха Мартин и тогава, когато се случеше да види в самолета някой дългокос музикант, подпрял зад гърба си калъфа на своето виолончело... Другите говорят за хотели, за магазини, за покупки от базарите край пристанищата, а пръстите на виолончелиста, дълги и нервни, потрепват по коляното и отмерват тактовете на една мелодия, долавяна единствено от него. Във вестниците, разгърнати от спътниците му, пише за войни, за превзети градове, за епидемии сред обкръжени войски, а виолончелистът носи над целия хаос от събития крехката черупка на своето виолончело. По пясъците личат следи от танкове – дълги, изпънати като струните на неговия инструмент. “Кои са по-дълговечни – мисли си той, – те или трепетът на кордата, наподобяващ полет на дива пчела?”

Някой ден един скулптор ще издяла от мрамор ръцете на музиканта, в чиито извивки живее песента, и те, дори ако останат под сринати градове, след векове отново ще бъдат открити от археолозите.

Защото на човечеството винаги ще бъде нужна красота...

Мартин слизаше по стълбичката на самолета и слушаше как пред него музикантът потропва с пластмасовия калъф на своето виолончело...

По такава стълбичка, само че дървена, с дъбови стъпала, които скърцаха пронизително, той се качи преди години в ателието на един киевски живописец. Беше есенна привечер. През прозореца на мансардата, отрупана с рамки и картини, Мартин виждаше златоглави куполи на черкви, извисени над гъста, прошарена от есента зеленина, и му се струваше, че тия храмове са изваяни от шумолене на дървета, сред които молитвата на птиците се възнася направо към слънцето. Зад

куполите на църквите се виждаше бледолилава ивица, наподобяваща мазките върху платната на художника, чийто лилав цвят му се натрапваше. Тая ивица, която бавно потъмняваше от свечеряването, беше Днепър... След няколко вечери той щеше да се възхищава на цялото му великолепие, застанал на Владимирските възвишения, под огромната украинска луна, щеше да усеща как звънтят като старо сребро сенките на мостовете, разклатени от корабчета – повече прилични на звездни отражения, отколкото на плавателни съдове, но сега шумнатите тополи пред мансардата, заболи върховете си в прозореца, закриваха от очите на Мартин това великолепие.

Живописецът, който носеше княжеското име Ярослав Игоревич, започна да нарежда картините си. Осветлението не му харесваше (платната помръкваха) и той изменяше наклона им, за да изчезне бляскът на боите. После седнал до своя гост, се заслуша в свирукането на самовара.

Картини, подпрени до всички стени, обграждаха Мартин. Някакъв странен свят изпълваше тая мансарда, извисена над градските шумове. Войници с восъчнобледи лица вървяха между водорасли по морско дъно и над тях, извит като риба или може би като ръб на засъхнала рана, мътно аленееше месецът. Други войници – остригани, с още юношески мъх по бузите, лежаха сред синьо поле.

Спяха ли, или бяха мъртви? Телата им изглеждаха прозрачни. През тях се виждаха стебла на пшеница, извисени до небето... Сняг. Над преспите стърчеше комин на срината къща. В единия ъгъл на картината се мержелееше човешка фигура повече прилична на дим, отколкото на жива плът. Дали това не беше душата на изгорелите села наоколо, която се луташе по зеленикавия сняг?...

Мартин слушаше свирукането на самовара, то го издърпваше за малко от сините селения на мъртвите войници, и гледаше живописеца – слаб, с увиснало на раменете пепеляво сако, с продълговато, хлътнало под скулите лице, чийто клюнест нос придаваше на изражението му нещо птиче. Напомняне за

птица имаше и в позата на живописеца. В раменете му, леко повдигнати, се долавяше заобленост на криле, които са прибрана в изчакване зад гърба. И в това изчакване имаше не толкова мисъл за полет, колкото готовност за отбрана.

Мартин знаеше от разговори с приятели цялата история на Ярослав Игоревич. Знаеше, че през войната той е оживял по чудо и пълзейки след едно сражение по замръзналите трупове на своите другари, е стигнал полумъртъв до къщата на един горски пазач в покрайнините на Орша...

Гледаше го сега – блед и напрегнат – и му се струваше, че живописецът отново търси в далечината онова белоруско прозорче.

...Духа вятър и снегът свисти под изцъкленото нощно небе. Белите вихрушки се отдалечават като видения към безкрая. В снега лежат мъртви войници – едни разкрачени, с лице към небето, като че ли съзерцават дребните зимни звезди, други – присвити, с длани на устните, сякаш искат да поверят някому нещо много съкровено... Това са курсанти от едно военно училище. Цяла рота юноши, избити само в едно сражение. Вятърът отмита снега от лицата им, от остриганите глави, от шинелите (той се задържа само в гънките на грубата тъкан) и замръзналите курсанти приличат на съборени статуи от някой ограбен елински храм.

Мартин се мъчи да си представи сред тях живописеца, да види лицето му под студените звезди... Юношата лежи смъртно ранен, обграден отвсякъде от стъклен блясък на очи, взрени в небитието. Изведнъж дочува стъпки. Кората на замръзналия сняг се троши под нечий ботуши. Надига се на лакти и вижда върху фона на небето черна фигура с пистолет в ръка. Фуражката е вдигната над челото и наподобява връх на вълна. Това е палачът. Той стъпва по замръзналите трупове на курсантите (под ботушите

се чува тъпо хрущене), навежда се, сякаш търси нещо в снега, и след миг се чува изстрел.

Немецът разстрелва полумъртвите.

Тъмната фигура приближава към Ярослав Игоревич. Още миг и всичко ще свърши. Смъртно раненият си поема дълбоко дъх (острите снежинки бодат гърлото му), притваря очи и чака. Фуражката, изпълнила цялото небе, се навежда над него. Ботушът стъпва на лявата му ръка. Костта изхрущява и кракът на черния човек хлътва в снега. Но раненият – с адски усилия на волята продължава да лежи като мъртъв...

Самоварът пици пронизително, Днепър съвсем потъмнява зад прозореца, а немецът продължава да стои над главата на Ярослав Игоревич. Чака да долови трепет по лицето му, за да стреля. Но лицето е мъртвешки спокойно. Прекрачва го и отминава нататък. През овъглената от страха цепка на клепачите спасеният вижда как фигурата на палача се смалява и постепенно изчезва, въртяна от снежните вихрушки. Изчезва, а замръзналите поли на шинела продължават да пукат, сякаш немецът отново стъпва по ребрата на курсантите....

Двадесет години след тая нощ живописецът не преставаше да се връща по оршанските снегове, да търси там очите на мъртвите курсанти, за да ги съхрани върху платната си. Отново преживяваше трагедията на покосените юноши, отново сянката на палача се навеждаше над него.

Защо толкова дълбоко се измъчваше този човек, чието лице напомняше за птица? Той можеше да забрави преживяното – малко ли събития от неговия живот са затрупали тая случка? Може да играе шах с някой приятел в кварталната градинка, да гледа вечер хоккейни мачове по телевизията, да купува мебели и килими и тихо да прекарва дните си край самовара, пошляпвайки с извехтелите пантофи. Защо този спомен толкова години не го

оставяше спокоен?... Какво искаше художникът – да спечели пари от картините с мъртвите войници? Да прослави името си? Не – тия картини дори не ги харесваха, смятаха ги за мистични... Той искаше единствено нещо: да спаси от забравата ония остригани момчета, покосени в полето край Орша; да обърне към нас очите им, ръцете, които не са се докосвали до женска плът; да ни обгърне с ехото на стъпките им, които никога няма да ги отведат до входа на стадиона, до сърдития поглед на съпругата след късното завръщане в полунощ, до гласчето на дъщеричката, която срича първия урок.

Тия войници ще вървят и тогава, когато Ярослав Игоревич няма да го има вече на земята. Ще вървят между сините водорасли на неговите платна, ще ги разместват с огромните си ръце, за да виждаме очите им. И ще продължава техният странен живот в едно ателие със самовар в ъгъла и с прозорец, през който се вижда Днепър. Защото техният по чудо оживял другар има дълг пред паметта им – да ги спаси, да изтръгне спомена за тях из бездната на забравата...

Когато чаят задимя в чашите, беше полунощ. Живописецът пиеше съсредоточено, обкръжен от своите картини, и на Мартин му се струваше, че двамата с тоя човек вървят по дъното на една бездна, където след миг ще се мернат сини риби, чиито тласъци ще раздвижат замръзналите войници и те ще се приближават, повдигнали полите на своите шинели, защото платът е вкоравен от леда и скрипти, когато се докосва до седалките на столовете...

Много години след това Мартин стоеше под гръцкото небе и от височината на Сунион гледаше на юг. Морето ехтеше дълбоко под нозете му (брегът се спускаше изведнъж стръмен и скалист) и застаналият над бездната, като съзерцаваше царствената синева на това южно море, си мислеше, че шумът, който го обгръща, не идва от прибоя, а това е отдавна забравено кълтене на летища. Шумът изпълваше пукнатините на старите елински колони (по

тях шаваха пепеляви гущерчета) и се вмесваше в подвикванията на англичаните, които стояха до храма на Нептун и се фотографираха.

Далеч на юг се виждаха острови – пепеляви късове земя, по които белееха стада, прилични на камъни или на ярешки кости, изкълвани от орли. Така изглеждаха по-близките острови. А ония, които едва прозираха през маранята, приличаха на дим след отминал параход или на сянка от облак.

Някъде зад чертата на кръгозора беше Крит – островът на легендите. И той навярно сега напичаше на слънцето своите склонове – тухлено златисти, избелели като отдавнашна фреска. Мартин мислеше за небето на Крит, за пътеките, чиито камъчета се търкалят, облепени от подвиквания на рибари. Мислеше за оня древен мъж Икар, полетял към слънцето. Търсеше следата му в небето над островите, мъчеше се да я съзре сред плавните дъги на закръжилите чайки, зад дирята на изчезващите самолети.

Южното слънце го заслепяваше и той не можеше да зърне нищо.

На сутринта видя по ризата си тъмнокафяви капки. Опита се да ги изстърже с джобното ножче, но тъканта се разнищи. Помисли, че снощи, когато се прибираше в хотела, по рамото му се е стекла струйка от стеариновата свещ, с която жената на хотелиера светеше на мъжа си, за да поправи изгорелите бушони. Помириса тъканта. Не, това не беше стеарин. Тъмните петна върху прогорената риза миришеха на восък. “Отново нечии криле са изгорели над главата ми – помисли си Мартин. – Много близко са били до слънцето и само восъкът им се е стекъл по небето...”

Вечерта прочете във вестника за гибелта на трима космонавти. Бяха изгорели при кацането.

И кой знае защо, той си спомни за курсантите, замръзнали в снеговете край Орша...

За първи път изпита подобно вълнение, когато беше десетгодишен.

Връщаше се с баща си от разходка в полето. Беше краят на май. Шумът на житата напомняше плясък на водни талази – звукът вървеше редом със зеленикавите гриви, които се догонваха. Когато талазите достигнеха хълма и се удареха в него, шумът се откъсваше от зеления гребен на вълната и Мартин виждаше тоя шум, станал чучулига, да се възнася към небето. Крилете на птичето се смаяваха. То се превърна на съвсем дребно камъче, задръпано от нечия ръка към безкрая...

След миг това небесно камъче се спусна право надолу, отново придобило криле, и тупна в краката на Мартин. Момчето се наведе и видя, че на пътя лежи излетялата преди малко чучулига.

Птичката беше мъртва.

– Странно нещо са това чучулигите... – каза баща му, който се канеше да продължи пътя си, но го спря погледът на смутеното момче. – Зиме си ги виждал по улиците. Кълват конския тор. Но дойде ли пролет – лудост ги обзема. Вдигат се към небето нагоре, нагоре, докато се пръсне сърцето им. Не мислят нито за конския тор, нито за зрънцата по пътищата, из чиито коловози могат тихо да прекарат живота си. Вдигат се към небето... Иди ги разбери. Нищо и никакви птичета. И разум нямат като нас...

...Имаше един човек, когото Мартин никога през живота си не беше виждал. Снимката му висеше от много години в техния дом. Сменяха мебелите и килимите, а фотографията си оставаше непокътната на стената – едно избеляло картонче, колкото пощенска картичка, от което го гледаше двадесет и няколко годишен мъж с гъста коса, захлупила като калпак челото му. Човекът на снимката имаше къс нос, леко разширен в ноздрите, тъмни, присвити очи и устни, полуотворени от закачлива усмивка. Горната устна, повдигната навярно от криво израснал зъб, беше цепната – като на заек.

Тая усмивка оставаше непроменена върху стената на бащиния му дом. Цъфваха дърветата на двора – младият мъж се усмихваше. Гръмотевици цепеха горуните по отсрещния хълм и те пламтяха като факли – усмивката пак не слизаше от устните му. Остаряваха родителите на Мартин, къщата сивееше и се напукваше, стеблото на лозницата заприличваше на конопено въже, което започва да се разнищава, а усмивката на оня със заешката устна си оставаше все така млада и лъчезарна.

Кой беше тоя човек? Защо нито веднъж не прекрачи прага на тяхната къща? Жив ли е?... Мартин си задаваше тия въпроси, когато беше съвсем малък, и не намираше отговор. Неговите родители, смятайки, че е още рано да му разкажат историята на човека от снимката, отговаряха на детските запитвания, че това е вуйчо на Мартин, именуван Тома, който е заминал много далече и още не се е върнал.

Нищо повече не му казваха.

Една зимна вечер, близо две десетилетия след тия разговори, пред тяхната къща спря шейна. Мартин погледна през прозореца и видя два коня с бухнали от скреж муцуни. Из тъмните ноздри на конете избликваха гъсти струи пара. Конярят слезе, захлупен от своя ямурлук, върза юздите за липата и кимна на седящия зад него също да слезе...

Когато нечаканите гости почукаха на вратата и влязоха в стаята, Мартин видя, че застаналият до каруцаря е човек на около петдесет години, среден на ръст, с буйни вежди, чиито заснежени дъги се извиваха над дребни очи с цвят на трънка. Имаше тънък нос, побледнял от студа. Друго от лицето на непознатия не се виждаше, защото го закриваше ушанка, вързана под брадата. Огряно от мижавата светлина на лампата, палтото на непознатия изглеждаше твърде старо: илиците бяха разнищени, а по раменете, от които гостът беше отърсил снега, кафявият цвят имаше жълтеникав оттенък – сякаш палтото е опушвано със сяр. Непознатият носеше дебели сиви валенки, набутани във

великански галоши.

Майката на Мартин, изненадана от това късно посещение, покани гостите до печката и докато те разкопчаваха своите скриптящи от замръзналия сняг дрехи, се зае да приготви нещо за вечеря.

Оня с валенките отри от веждите си стопения свят. Сне ушанката. Косата му беше ниско остригана и над лявото ухо имаше голям белег – като полумесец. Огледал стаята, гостът задържа поглед върху портрета на стената. Лицето му се оживи и той, търсейки опипом място на българските думи в своята леко пресипнала, късана от кашлица руска реч, каза, че се връща отдалече – тръгнал е към родното си село и се е отбил за малко да види бащата на Мартин. Били стари приятели.

– Баща ми почина през четиридесет и втора – отговори му младият мъж, който имаше чертите на покойния Калинов, навярно добре познати на човека с ушанката.

Гостът замълча. Постоя до портрета на стената (оттам го гледаше Тома – навярно също негов стар другар, защото очите на непознатия овлажняваха), после с посинели от студа пръсти потърси в джоба си кутия с руски папирози, смачка една и се опита да я запали. Папиросата беше влажна – кибритеното пламъче само опуши хартийката и угасна.

Чула руска реч, майката на Мартин изтърва тигана (маста засвистя по печката) и дотича пребледняла при госта. Може би си помисли, че слуховете за загиналия Тома са измислица, че тая вечер, когато навън потропваха измръзналите коне, в техния дом беше се завърнал самият неин брат и тя в залисията си не можа да го познае?... Задържа поглед върху лицето на човека с валенките. Не, това не беше Тома... Устните на госта, бледи от студа, ѝ се усмихнаха. Стиснала ръце пред гърдите си, тя се опита да извика, но думите, както се случва насъне, заседнаха в гърлото ѝ:

– Господи, та това си ти, Костадине?

– Узнала? – протегна към нея ръце човекът с големия белег над лявото ухо. Лицето му изгуби очертанията си, защото сълзите на Мартиновата майка го задържаха за миг върху клепачите,

после потекоха заедно с тоя забравен образ, обгърнали го в радостна светлина. Вечерният гост я гушеше в прегръдката си и жената не усещаше нищо друго, освен меката, подскачаща топлинка по дясната ѝ буза (гостът също плачеше) и тънките иглици на снега, с които овнешката му яка гъделичкаше лявото ѝ слепоочие...

Емигрантът се завръщаше от далечната руска земя след двадесет и две годишно изгнание. Беше тръгнал под воя на виелицата да види своето забравено вече родно село отвъд Огоста. Понеже снеговейт се засилваше и пътят беше затрупан от преспи, оставиха го да пренощува у Мартинови.

Мартин и каруцарят вкараха конете в обора. Опитаха се да очистят от тях снега, но ледените висулки по гривите и опашките се съпротивяваха и скриптяха, сякаш бяха зараснали за конете... Когато се върна вкъщи, Мартин видя, че гостът си е легнал. Валенките, заедно с галошите, биха бутнати под леглото – груби, мъхнати, подобни на кучета с черни муцуни, под чиито коремни се усещаше помръдването на съня.

Стаята се огласяше от свистящото дишане на заспалия.

...Ще спи той тежко и непробудно до сутринта. После отново ще запрегнат конете. Шейната, пукайки със заледените си плазове, ще поеме към селото отвъд Огоста, където вече са съобщили за пристигането на емигранта. Селото няма да се вижда в мразовитото утро, зрим ще е само димът на комините – една тънка водоравна ивица над хълмовете, позлатена от изгрева... Край селото ще стоят на голяма, тъмна тълпа неговите земляци и пред тях ще лъщят басовете и флигорните на духовата музика. Музикантите ще бъдат с груби селски ръкавици, защото без тях пръстите им залепват по ледените клапи на инструментите. Ще засвирят стара революционна песен. Басовете и флигорните ще се мъчат да се успоредят, но ще се разминават, тромави и фалшиви, залитащи по заледената пъртина. Единствен кларинетистът, без ръкавици, ще помръдва по клапите своите

сини от студа пръсти и мелодията му, стройна и писклива, ще се мъчи да поведе към госта тая неразбория от звуци...

А оня, който се завръща след толкова години, ще гледа между юздите на конете омотаните в шалове свои земяци, ще слуша селската музика и ще му се струва, че пред него е застанал най-добрият симфоничен оркестър на света...

Ще тръгнат към шейната негови връстници – стари бойни другари, с които е стрелял през септемврийските нощи на двадесет и трета година по завоите на Петрохан и край Берковската гара. Като се отстранят от конете, чиито зли зъби, оголени от бърните, заканително святкат, тия грубовати мъже ще снемат шапки пред него и ще го прегърнат. Той ще се помъчи да ги познае кои са, ще иска да им каже нещо, помръдвайки с побелелите си от студа и вълнението устни, но гърлото му ще се стяга, сякаш яката на ризата е врязана в него. Ще го понесат на ръце... Снегът е дълбок, мъжете залитат, хлъзгат се, а над раменете им поклаща своята стара ушанка един дребен човек, ниско остриган, мъчи се да им каже нещо, но не може. Сълзи обливат лицето му. Хълмовете се люлеят, удрят се един в друг и димят със снеговете си, дърветата излитат и тръгват по небето, сойки се блъскат в ехтящите мелодии на селската музика, размятани над бялата равнина, падат и отново излитат с тънко свистене.

А осъжданият на смърт, непроронилият сълза дори в най-тежките години на своя живот, плаче, помръдва мокрите си валенки между раменете на селските мъже, моли ги да го оставят, но те продължават да газят дълбокия сняг.

После в неговата родна къща ще се съберат гости. До разсъмване няма да угасне прозорчето и той ще разказва безкрайната история на своя живот. Ще го разпитват за какво ли не – понякога с безпощадно любопитство: какво жилище е имал, на казан ли се е хранил (били чували, че там всички се хранят на казан), защо пристига без никакъв багаж?... А той ще се усмихва

на тяхното любопитство, ще им казва, че е спечелил много имане през тия години, но е изпратил багажа си по влака с малка бързина, та навярно куфарите и денковите му няма да пристигнат скоро. Жените, седнали в ъгъла, ще потягат илиците на неговото старо палто и ще го питат защо се е върнал с такава сиромашка дреха. А той, шеговито присвил очи, ще им каже, че по стар навик обича да пътува с нещо по-вехто. Новата дреха е за празник... И ще добави, че отдавна се кани да си ушие ново палто, но шивачите сега са много заети. Шият дрехата на революцията. Когато снемат тропоските от тая дреха, и той ще отнесе своя вързоп при майсторите. Дотогава няма да му е зле и с това палто. Илиците вече са поправени и то изглежда съвсем като ново...

След две години той отново ще дойде, тук. Ще бъде есента на четиридесет и осма – с прецъфтели слънчогледи край пътищата, с меко слънце по бродовете на Огоста и с шумолене на гроздоберски ветрец в трошливата шума на завехналите цветя до братските могили.

По пътищата откъм Балкана ще слизат камиони с народ, запътени към града, по чиито улици завърналият се емигрант е вървял през септемврийските нощи на двадесет и трета година под лекуващия ехтеж на изстрелите. Дълги ветрила от прах ще се вият в небето и между тях ще се лутат, търсейки пролука, звуците на празнични музики.

Ще го канят на своите тържества. Ще го обгръщат с цветя и с обич. А той ще се усмихва – свит, ниско остриган, блед от вълнение. Ученици ще вървят с благоговение след него из коридорите на училищата, ще го молят: разказвай!

И той, тръгнал отново през прашните орници на тая далечна двадесет и трета година, ще се спусне към Берковската гара, ще усети как се размърдва под краката му чакълът на железопътния насип и когато рече да прекрачи релсата, ще залитне. Ще

протегне ръце да се улови за клоните на близката овошка, но те ще се изплъзнат и между пръстите му ще останат само две сини късчета, отскубнати от небето. И завърналият се емигрант ще падне пред нозете на изумените ученици, забил лице в дъските на класната стая.. Сякаш някой се е прицелвал отвън, зад отворения прозорец, и го е улучил право в сърцето.

Ще разказват дълго за тая случка. Какъв странен човек! Издържал на толкова изпитания и паднал с мъртво сърце в един празничен ден, смачквайки под себе си уплашения вик на тия, които само преди миг са го гледали с благоговение...

После ще разказват.

А сега гостът спеше. Одеялото шаваше под раменете му, сякаш умореният човек се мъчеше да си проправи път сред сънищата. Валенките все така лежах до железните крака на леглото, а някъде накрай света пухтяха локомотиви, обгърнати от лед... Те никога нямаше да докарат куфарите и денковете на пътника, в които е скътано имането му, защото той, както обичаше да се шегува, е забравил да напише адреса си...

Емигрантът беше донесъл тук, при свистенето на вятъра в пукнатото стъкло на прозореца и при завения от снега път, който се губеше между тополите, само своето сърце.

Нищо друго...

А Мартиновият вуйчо нямаше да се върне никога. Единствена снимката му щеше да остане на стената – с оная смешно повдигната горна устна, разсечена от удар на юмрук в ареста, вечерта, преди да поведат въстаниците към лобното място, откъдето той ще избяга, защото един войник, приятел на баща му, го е оставил в края на редицата и е вързал хлабаво въжето...

Къде беше погребан тоя човек, който го гледаше от снимката и въпреки изминалия четвърт век оттогава си оставаше все така млад, с момчешка закачливост в ъглите на устните и с

нито една бръчка по лицето? Къде беше гробът му: при Мадрид, край Харам, под Теруел? А изгорелите със своя танк нима могат да бъдат погребани? От тях остава само пукот на изстиваща стомана и шепа пепел между седалките и празните снарядни гилзи. Остава свистене на вятър през есенните нощи, когато ръждата обгръща металните куполи и кастилският северняк върви по стъклените късчета на звездите, набодени из локвите.

Всичко е изгоряло.

Изгорял е споменът за оная дъждовна нощ, когато той прекосяваше билото на планината и от едната му страна, между хълмовете, се виждаше посветващата ивица на Огоста, а оттатък се мержелееха югославски селца. Там щеше да работи две години по шосетата, да се връща вечер в емигрантския лагер край Ниш, да изхравва разядените си от туберкулозата дробове и да пише на своите близки писма, зачертавани от цензурата, пълни с болка и обич, които Мартин щеше да чете след години, разравяйки прашните семейни архиви...

Изгорял е далматинският остров Хвар, където го отведоха пътищата на изгнанието. Полепнали са по железата на мъртвия танк тънките залези над морето, блясъците на нощната вода, гладка и звъняща като станиол, цъфналите праскови – тия видения, родени под златните криле на пчелите. Всичко е обхванато от трошливата корица на ръждата...

Изгорели са покрайнините на оня украински град, където той прехвърляше много зими замръзнали грамади цвекло и край огромните морави пирамиди маневрираха локомотиви, облепени от лед. Тракане на буфери глъхнеше под сводовете на захарния завод, върху чиято фасада беше закачен огромен портрет на човек с кон – може би това беше Щорс или Котовски, или някой друг от

легендарните герои на Гражданската война, дошъл да сложи бучка захар върху дланта си и да усети шаващото дишане на жребеца, в чиито зъби, лъснали от пяна, бялото късче хрущи като настъпена бучка лед.

Изгоряло е разсъмването над пепелявата Кастилска равнина. Изгоряло е ехото на изстрелите, над което (сякаш на света няма нищо друго, освен изгрев) продължават да се издигат чучулиги – крехък, едва доловим звук между два изстрела. И под тоя звук, като че ли пронизан от неговото небесно острие, пада един войник на испанската република – може би скандинавец, защото косата му е сребристо руса. Лицето на падналия е забито в тревата, но оня, който го гледа през прореза на танка, си мисли, че скандинавецът има вежди, жълтеникави като ресата на леските в неговия роден край. Падналият се надига на лакти, крещи: “Вива ла република!” – и отново се свлича върху сухото плато, по което пукат прешлените на танковете.

Изгорял е последният вик на танкиста с леко повдигната, сякаш от една безкрайна усмивка, заешка устна. Пръстите му, зачервявани от зимните вихри на украинската степ, са се мъчили да задържат неговия последен дъх, но той, заедно с пламтящото тяло, се е промъкнал през насветления прорез на стоманата, за да се разсее из небето на Испания...

После дъждът ще отмие следата от дима по шумата на маслините: изпепеленият човек само се е докоснал до тях, преди да се слее с въздуха, с помръдването на камъчетата под мулешките кервани и с тънкото скриптене на кастилските жетварчета – тия дребни насекоми с напластени люспи по коремчето, тънки като метални стружки... И завинаги изчезналият емигрант, живял в техния дом, боледувал от ангина през

декемврийските мразове, правил царевични въртележки над пролетните ручеи, ще остане само на избелялата снимка и във възпоменанията на Мартиновата майка,

Ще разказва тя, забравила, че това са го слушали много пъти, как дошла шпицкомандата, как навързали конете в техния двор, под ябълките и черниците, как войниците седнали до оградата да се бръснат... Пяната съхне по бузите им, офицерът подхвърля върху дланта си горещите кестени, които бабата вари на огнището, за да омилостиви тия въоръжени до зъби хора, а артилерията откъм Берковица хвърля снаряди из стърнищата край селото и прахолякът се задържа дълго в небето.

Търсят избягалия. Тропат с ботуши по тавана, слизат оттам прашни, целите облепени с паяжини, ровят с щикове си из сламата в плевията, а изплашените кокошки излитат от полозите и ги удрят по лицата с твърдите си криле...

Избягалият е потънал вдън земята.

Офицерът подхвърля горещите кестени върху дланта си, конете обливат своите прашни копита с димяща пикоч, а войниците продължават да се бръснат с вехти месингови самообръсначки, бавно издувайки бузите си – сякаш се готвят не за разстрели, а за някакво странно веселие. Космите пукат под засъхналата пяна. Снарядите, които започват да падат съвсем в покрайнините на селото, карат конете нервно да се дърпат. Те люлеят с опънатите си юзди ябълките, отронените плодове подскачат по гривите им и се превръщат в сипкава кашица, смачкани от остроръбите копита,..

ДОКАТО ЧАКАХА НА ЛЕТИЩЕТО да получат багажа си, видяха, че по стълбичката на един френски самолет, след като беше слязъл и последният пътник, трима мъже с бели дрехи, сякаш са санитарни, свалиха инвалидна количка. Човекът, който седеше в нея, не се виждаше. Той беше загърнат в шотландско

одеяло на червени и черни карета и тия два цвята се налагаха над всичко – дори над голямата жълта чанта на стюардесата и над широкополите цикламени шапки на първите две пътнички, които изглежда бяха близначки, защото имаха съвсем еднакво облекло... Мартин успя да види лицето на инвалида в мига, когато количката с тримата мъже мина край огромния прозорец на залата за пътници. Първото му впечатление беше, че това е човек на около седемдесет години, побелял (на младини е бил рус – косата му сега е жълтеникавопепелява). Лицето му беше много изпито и бледо, брадата му – гладко избръсната, ъглеста – стърчеше напред.

Мартин можа да разгледа по-добре чужденеца, когато количката спря в ъгъла, до вратата, и край нея се събраха фоторепортери. Много любопитни погледи се обърнаха към непознатия. Кой бе той? Някаква знаменитост: киноартист, певец, писател?... Не можаха да узнаят веднага. После, когато една тъмносиня кола, по чийто гланц се заклати цялото летище, отнесе инвалида и тримата мъже в бяло, някой, дошъл отвън, каза, че това бил прочут френски атомен физик, тежко болен, който пожелал преди смъртта си отново да види Акропола...

Той щеше да го види още тоя ден, по залез, или утре сутринта, когато си отпочине в хотела и търкулнал върху езика противните зрънца на лекарствата, усети до сухите си устни хладния ръб на чашата... Не, той нямаше да чака разсъмването. Още тая вечер щеше да помоли тримата си сина (мъжете в бяло, които го свалиха от самолета) да го откарат до Акропола и те, като ангели, които пазят душата му, щяха да съпровождат до върха инвалидната количка.

Не беше идвал в Атина четиридесет и пет години.

Какво го водеше сега тук? Някакъв спомен? Синовете му не знаеха това. И той не споделяше нищо с тях...

Мислеше, че ще види нещо по-различно от онова, което помнеше, а пейзажът му се стори познат дори с най-дребните си подробности. Кипарисът, израснал пред стъпалата, които водят към Партенона (помнеше, че някога бе поседнал в сянката му), изглеждаше почти същият. Само няколко от долните клони бяха изсъхнали и върхът му, изтънял и извит на север, беше отрупан с дребни шишарки. По стеблото личаха букви, издълбани още в годината, когато той за първи път дойде тук. Тогава върху наранената кора имаше прозрачна смола. Сега, след близо половин век, тя беше се превърнала на черна глеч, но под нея буквите още личаха, разкривени и напукани. В пукнатините пълзяха мравки. Проследи пътя на мравките – ръждивочервени, сякаш са посипани с глинен прах – и забеляза, че те завиват край един камък, после нишката им се изпъва нагоре – към развалините.

Спомни си, че и тогава пътят на мравките минаваше точно на това място. Случайно седнал на пътя им, той бе усетил, че дребните насекоми пълзят по яката му – и трябваше да сваля вратовръзката си, за да ги махне от врата си.

“Толкова бавно ли тече времето тук? – помисли си застаналият до Акропола. – Тоя половин век, който разтърси света с не едно събитие, който преломи и моя живот, нима не е успял да отклони дори с една стъпка пътя на мравките?...”

Погледна стъпалата, по които се движеха поклонниците на това свято място. Огромните каменни блокове бяха протрити от стъпки. Изглеждаха толкова тънки, че му се струваше: ако се наведе, ще съзре отдолу глината, върху която лежи камъкът.

Спомни си, че през оня ден на младостта му, когато за пръв път се изкачи по тая пътека, слънцето също залязваше и мраморните статуи, подпрели с раменете си фронтона, светеха. По стъпалата седяха стари англичанки и пееха. Бяха облечени в черни дрехи, с огромни бели нагръдници – принадлежаха навярно към някаква религиозна секта. Докоснали с молитвен унес дланите си, старите англичанки гледаха небето над Акропола и редяха своята молитва: “Господи, бъди милостив и ни върни при

радостта...”

Слушаше ги и се усмихваше. Имаше нещо безкрайно печално в протегнатите ръце, над които мълчеше празното небе на свечеряването. Усмихваше се не на англичанките – тия белогърди, тромави пингвини, – а на момичето, което стоеше отсреща, на най-високия камък, Полъх на вятър се усещаше в трептенето на кипарисите и на това тяло, обгърнато от прозрачна рокля – толкова тънка, че под нея се долавяха всички извивки на божествената плът.

“Господи, бъди милостив и ме върни при радостта!” – повтаряше той думите на англичанките, когато слизаше между кипарисите и се обръщаше, за да докосне, макар и с поглед само видението върху избледнялото вечерно небе.

Старите жени не го чуваха. Помръдваха с белите си нагръдници, които пукаха, сякаш се огъва картон, и редяха своята монотонна молитва...

Сега нямаше поклоннички. Залезът беше все така величествен и мраморът попиваше неговото сияние. Колоните се изтягаха в небето – леки, сякаш са сътворени от въздух.

Нямаше го и момичето – видението на неговата младост, – което, кой знае защо, смъртно болният човек си мислеше, че отново ще зърне сред развалините...

Към какво беше пътувал той през целия си живот? Към славата? Към почестите? Получи ги, без да стане по-щастлив. А може би беше пътувал към тая красота, мярнала се между развалините на древното светилище – и изчезнала завинаги?...

И си заслужаваше в края на своя живот, загърнат с шотландското одеяло, съпровождан от тримата мъже, чиито очертания се губеха между кипарисите, да дойде и да я потърси тук, където не е уверен, че ще я срещне...

Спиците съскаха ситно. Под колелата на инвалидната количка шаваха сухи шишарки от кипарисите. Долу, през пролуките на смрачените дървета, се виждаше пристанището на Пирея – може би не самото пристанище, а ивицата светлина, която прорязваше залива от единия до другия край и по нея пълзеше един кораб – дребен, пепелявожътеникав, сякаш е изрязван от парче хартия, дълго стояло на слънце.

Вечерта отведоха Мартин и неговите спътници в една таверна под Акропола.

Сградата беше двуетажна, с големи салони, препълнени от народ, с полилеи, които се люлееха от вечерния вятър и стъклените им висулки пронизваха тютюневата мъгла със своето звънтене и искрене, подобно на бенгалски огън.

Настаниха ги на втория етаж. Дотам се стигаше по стълба, подобна на корабните, с висок дървен парапет. Седнаха до прозореца. Златина се наметна с дългия си шал, защото откъм пристанището духаше. Мартин седеше зад нея. Шалът обгръщаше раменете ѝ, обли и тесни като на гимназистка, скриваше тънкия ѝ, посветващ със златната си верижка врат и над него се очертаваше висок кок, украсен с кораловочервен гребен. Пухкавият шал пораждаше у него усещане за мекота, спокойствие и нежност и обзет от него, Мартин наблюдаваше посетителите или обръщаше поглед към прозореца, през който се виждаше градът. Той по-право не се виждаше, а се усещаше, защото зад стените на таверната нямаше улици и къщи, а всичко беше бавно движение на светлини от запалени лампи, от цъфнали олеандри, от автомобили и кораби, които се отдалечаваха и после отново се връщаха – безшумни, нереални, превърнати в уханье на пристанища и на прецъфтяващи дървета.

И тогава между гласовете на таверната се чу мелодия, свирена от мандолини. Звуците подскачаха, сякаш се докосваха до нажежена земя или до горещ пясък, после се успокояваха, притихваха и през тях се чуваше шумоленето на кипарисите до

терасата... Към мандолините се присъедини китара, която вплете в мелодията своите дълги, бавни въздишки. И между тия звуци, размествайки ги сякаш с ръка, пое тих и нежен женски глас.

“Сбогом, Акрополис!” – пееше невидимата жена от долния етаж (оркестърът свиреше там) и Мартин, вървейки след извивките на нейния глас, си я представяше стройна, зеленоока като рибарските жени, които срещнаха преди няколко дни при залива на Волос. И непременно в лилава рокля. “Дреха с друг цвят би убила нежността на тая мелодия” – мислеше си той.

По стените на къщите мина дълъг лъч, докосна се до храстите, тръгна по хълма, стигна до върха и се задържа там. Колоните на Акропола светнаха – леки и безплътни, изсечени в непрогледния мрак.

“Сбогом, Акрополис!” – продължаваше да пее жената, чиято рокля навярно звънтеше, защото струните на мандолините бяха я облепили със своите тънки като варак звуци.

“Защо ли се сбогува певицата с нощта и с лунното сияние на развалините? – мислеше си Мартин. – Акрополът е толкова близко, че човек би могъл да го докосне с ръка. Защо се сбогува? Или тя мисли за нас, пътниците, които утре ще изчезнем оттук и никога вече няма да се върнем?”

И си спомни за французина, когото видяха онзи ден на летището. Дали тая песен не беше за него?...

Сигурно сега французинът седи в своята инвалидна количка – редом с тримата си синове – до прозореца на долния салон, гледа върховете на кипарисите, които се хлъзгат по перилото на терасата, гледа подскачащите светлинки по струните на мандолините, после – златното видение на Акропола над покривите, над затихващите шумове, над пляска на морето, над мислите, над страданието, над всичко – и слуша протяжната песен:

*Вълните се изгубват към безкрая
и в тънморавия небосвод
поникват мачти. В клоните им зрее*

рибарски огън – като южен плод...

*Пристанища, потънали в съня ни,
викът се мъчи да ви възкреси,
но вие сте безмълвни. Като паяк
над спомена за вас зорницата виси.*

Сбогом, Акрополис! Сълзата ни със тебе се прощава !

Сбогом, превърнати на мрамор дни!

*Когато длани каменни издигнеш за молитва,
ти обичта ни тихо спомени,
и нас – изчезналите из безкрая
сред грохот самолетен или олеандров смях,
нетрайни като бриза и сълзата,
а може би безсмъртни като тях...*

Ти, облак, който се отдалечаваши,

какво отнасяши в своите ръце:

едно глухарче плахо – обичта ни,

или вика на нашето сърце?

С какво ще ни дариши? Със спомен само,

нетраен като кипарисов лъх?

След кораба люлеят се медузи –

потънали слънца, това е сетният ви дъх...

Сбогом, Акрополис! Сълзата ни със тебе се прощава!

Сбогом, превърнати на мрамор дни.

*Когато длани каменни издигнеш за молитва,
ти обичта ни тихо спомени,
и нас, изчезналите из безкрая
сред грохот самолетен или олеандров смях,
нетрайни като бриза и сълзата,
а може би безсмъртни като тях...*

Песента ще заглъхне. Музикантите ще подпрат своите
инструменти върху облегалките на столовете, после ще седнат да
вечерят. Ще се чуват само тихи разговори – вече е полунощ и

хората са изморени. Гласовете ще бъдат пресипнали от тютюневия дим и от морската влага и между тях остро и бодро ще се долавя само тракането на вилиците и ножовете. Прозорците на къщите ще започнат да гаснат един по един, с мълчалива предупредителност, както гаснат лампите на един ресторант, в полунощ, когато келнерите вече са започнали да прибират покритите с трохи и мазни петна покривки. Тогава човек изведнъж вижда протрития хастар на празника: олющената боя на масите, разпилените по пода кокалчета от яденето и в полуздрача на ъгъла – един изтърван, заканително светнал кухненски нож... Ще останат по терасата смачкани угарки, откъслечни разговори и смехове, също смачкани под нечий стъпки, ще скриптят железните столове, когато ги разместват, за да пометат и единствени тържествено ще продължават да светят безбройните висулки на полилеите.

Последните посетители ще слязат по тясната стълба от втория етаж (влажният парапет ще мокри дланите им). Стъпалата ще поскърцват и на Мартин ще му се струва, че слиза от палуба на кораб.

Погледна пътеката, която се спускаше в подножието на Акропола, и зърна тримата синове на французина. Те наистина са били тук! Белите им дрехи размиваха своите очертания под рядката, влажна светлина на лампите и трите високи фигури ту се доближаваха, сякаш си доверяват нещо много важно, ту се отдалечаваха (тогава се виждаше тъмното тяло на баща им) и Мартин си мислеше, че след миг те ще се превърнат на мъгла и ще изчезнат над заспалия град.

Но тримата мъже продължаваха да вървят, бели и странни като видения.

Не личеше вече нито количката на баща им, нито той самият се виждаше. Момчетата, като три бели ангела, се спускаха бавно, сякаш носеха на ръце душата на успокоения човек през

сънното обаждане на щурците и през странното сияние, което се излъчваше от мълчаливия мрамор на Акропола...

Имаше нещо театрално в това отдалечаване на французите между тъмните кипариси, които се извисяваха в нощното небе – твърди, с назъбени контури, сякаш са изрязани от шперплат. Театрална се струваше на Мартин и самата постъпка на стария французин, дошъл в края на живота си да се прости с едно скъпо за сърцето му място, да застане до мраморните стъпала, както актьорът застава на сцената и изрекъл своя патетичен монолог, да падне със заучен жест, който може да трогне публиката, без да натърти нито тялото, нито душата на отиващия си от тоя свят.

Мартин не беше общувал с такива хора, не познаваше нито традициите, нито привичките им, затова може би беше несправедлив, като мислеше така за стария французин. В неговата постъпка той откриваше позата на артист, внимателно пресмятал всички ходове в живота си и като в огледало следял за изискаността на всеки свой жест.

Мислеше за смъртта на тоя човек. Откъм кипарисите долиташе прохладен дъх на нощ и на самотно море. Уличката се стесняваше в далечината и на Мартин му се струваше, че там, в края ѝ, каменните стени на къщите ще го стиснат и той не ще успее да се промъкне през техния прорез...

Мисълта за тоя случайно срещнат човек го връщаше по пътищата на живота, където Мартин не веднъж беше се докосвал до смъртта.

Той още от малък привикна да я приема не като смразяваща сърцето беда, а като нещо съвсем естествено, подобно на първи сняг, който кръжи над почернелите дървета, или на августовска привечер, в която се чува как ябълките падат от клоните... Една дълга нощ след отминалия ден, когато зад прозореца не се вижда

нищо, освен мъглица от дишането на вятъра, а в стъклото потрепва тънко пламъче на свещ...

На сутринта, докато подготвят покойника за неговото последно пътуване и върху печката, обливайки я с пяна, тенджерите потракват с капациите си, по двора тръгва квачката с излюпените преди седмица пиленца. Щъкат те между краката на майката си – високи, ръбести крака с по един голям шип отзад, който стърчи заканително – и писукат безгрижно до мига, когато се появи сянката на орела, разсичайки двора от единия до другия му край. Квачката приклеква уплашена. Нейното “к-р-р!” прикътва пиленцата под крилете ѝ. Но след миг въздухът над нея засвистява, пронизва я удар на нокти – и тя, понесена в небето, вижда как изпод крилете ѝ се изсипват пиленцата и падат върху покривите на плевниците и по клоните на цъфналите ябълки. Кокошката се носи в небето, грабната от орела. Някой човек, случайно излязъл на двора, поглежда към изчезващия хищник, ще му се да хвърли камък, но разбрал, че това е съвсем безсмислено, събира писукащата челяд на загиналата квачка, захлупва тия шаваци глухарчета под някое решето и отново се връща в стаята, където една свещ продължаваше да гори тихо и съсредоточено над лицето на покойника...

Същият орел се появи и в деня, когато почина дядото на Мартин.

Сянката на птицата се плъзна по покрива на къщата, бавно прекоси двора, отново се върна към оградата и когато лястовиците се вдигнаха на голямо ято, за да прогонят орела с тревожното си пицене, над главата на Мартин, който стоеше на двора, изсвистя нещо тежко и тупна в краката му. Момчето пребледня и едва не извика от уплаха, но се успокои, като видя, че на тревата лежи по гръб една съвсем обикновена костенурка, който знае защо паднала от небето. Мартин вдигна очи и зърна един

орел да се отдалечава над хълмовете, обкръжен от ситни като сажди лястовици.

Костенурката шава още миг-два, после ципестите ѝ крака се отпуснаха, главата ѝ клюмна безпомощно и това кротко същество, изтървано от орела, остана да лежи на двора като обърнат по гръб приплеснат камък.

Ако тогава беше петдесетгодишен, както сега, Мартин навярно щеше да си помисли, усмихвайки се снизходително на своята приумица, че хищникът е изтървал от облаците не костенурката, а самата душа на неговия дядо...

Тя наистина можеше да бъде сравнена не с нещо друго, а с костенурка.

Изпитанията през неговия дълъг живот (той почина деветдесет и пет годишен) бяха вместили душата му в рогова черупка, за да я защитят от страданията и огорченията. Но тия неотвратими беди пронизваха черупката, много твърда на вид, както сламката на месачката пронизва корицата на втасалия хляб, за да начертае върху питата своите обредни знаци и душата на стария човек беше покрита цялата с белези от зараснали рани... Но тя си оставаше весела, ведра душа и ако човек можеше да се взре в нея, навярно щеше да му се стори, че се навежда над извор или над бързей, по чието дъно шават рибки и хрилете им нижат златни мехурчета...

Но тогава Мартин беше малък и мислеше иначе.

Той изпита болка, че няма да седне вече на скута на дядо си (коленете му, с много едри стави, като на кон, гъделичкаха бедрата на малкия), няма да усети как го докосва по бузата десницата на стария човек – грапава, сякаш е стъргана с пила, няма да го бодне по челцето небръснатата му брада (така старецът изразяваше най-голямата си нежност към момчето), няма да види вече как столетникът се запътва към кошерите, прикътани между двата чемшира, и по челото му, като по дънер на старо дърво, вървят, заобикаляйки бръчките, тихи, ласкави пчели.

И на двора нямаше да го види, до дръвника, където в неделя ден, сутрин, бабата на Мартин застъпваше някой петел, чиито крака шаваха под сандалите ѝ, бодяха я с дебелиите си като мертешки гвоздеи шипове, но тя не забелязваше това и като вдигаше брадвата, с един замах отсичаше главата на тоя герест красавец. Оранжевото тяло, събрало в жилестите си мускули силата на необуздания любовник и певец, подскачаше из двора и се бързаше по камъните, пилеейки огнената си перушина. А старецът стоеше и гледаше как жена му изтрива със стиска сено кръвта от острието на брадвата, как после хваща петела за единия крак (тялото му се е отпуснало и крилете се влачат по двора) и го хвърля под печката да полежи, докато кипне водата...

Старецът, който беше участвал като артилерист в няколко войни и пленник бяха го държали на един гръцки остров, и белег от шрапнел имаше на лявото си бедро, не можеше за нищо на света да вдигне брадва над петела или да посегне на което и да било живо същество. Мекушава душа имаше.

– В хубав ден почина дядо ти – каза тогава майката на Мартин. – Тъкмо посяхме слънчогледа. Върна се от нивата и падна...

Сега, когато слизаше по пътеката край Акропола, Мартин си мислеше за тия нейни думи. Най-хубавият ден на смъртта – денят, когато е посят слънчогледът... В какви красиви измислици вярват хората! Дали душата на дядо му се е връщала нощем през тия цъфнали слънчогледи, разбуждайки с докосването си заспалите пчели, които не са успели да се приберат в своите кошери? Или тия слънчогледи цъфтят по земята не за мъртвите, а за всички нас, за да можем да се завръщаме през най-тъмните нощи при съкровения мигове на своя живот, да се завръщаме с фосфорна пепел от слънчогледова светлина по обувките – вехти, сякаш ги е носил блудният син...

Кипарисите стояха безмълвни. Заливът беше изхвърлил върху пясъка сънищата на морето и те тъмнееха като купчина сплъстени водорасли..

Не му се спеше. Преумората беше прогонила съня му. Като гледаше двете улици, които започваха от площада пред хотела и след това се отдалечаваха, прилични на часовникови стрелки, като слушаше стъпките по тротоара, подобни на тиктакане, Мартин си спомни, че в родния му град имаше един часовникар до старата поща. През прозорците на неговия магазин се виждаше високият, кокалест майстор, седнал до своята маса. Когато минаваше край тоя магазин, Мартин винаги виждаше часовникаря в една и съща поза: той се е навел под абажура, повдигнатата му дясна вежда е стиснала лупа, прилична на прерязана ловджийска гилза, а пръстите му превъртат тънка, святкаща с ръбовете си отвертка... На масата пред него винаги лежаха зъбни колелца, пружинки, стрелки и бурмички на разглобени часовници... Това бяха късчета от мъртвото време, на което майсторът отново трябваше да даде живот, да размърда пружинките и зъбните колелца и да види как секундарникът се движи на тласъци, сякаш тика напред изморените мигове.

Когато влезе за пръв път при майстора и му подаде своя часовник, спрял, понеже беше го чоплил с магнитно ножче, Мартин си помисли, че е сбъркал входа и е влязъл в магазин за птички. Отвсякъде го обгръщаше чуруликане – ту ситно, непрекъснато, прилично на стъргане с пила по тънка тенекийка, ту глухо, сякаш кукувица се обажда в някой сенчест дол. А движението на махалата под тъмните коруби на стенните часовници (в махалата беше отразена пъстротата на улицата) му напомняше за полет на шарени птици...

Над главата на тоя съсредоточен човек, повече приличен на философ, отколкото на обикновен майстор, кръжеха секундите и минутите на отлитащото време, догонваха се, изчезваха, идваха

други и отново тръгваха по праха на това, което само преди миг е съществувало.

Може би затова часовникарят бе така мълчалив и затворен.

Изглежда, че в целия град, където хората най-лекомислено пилееха своите часове с увереността на пълновластни господари, единствен часовникарят разбираше колко малко е дадено на човека – един миг от огромното време, една шепа пясък, която неумолимо се сипе между пръстите, денем и нощем...

Мартин обичаше тоя магазин за часовници. В минути на размисъл се отбиваше при майстора – просто да му каже: “Добър ден”. Оставяше се да го обгръща отлитащото време, чийто космически вятър избликваше изпод всички капачки, колелца и пружинки. В едва доловимото му свистене имаше нещо предупреждаващо, което го караше да потръпне...

Кой знае защо и тук, в заспиващия чужд град, над който като видение се издигаше Акрополът, Мартин си спомни някогашното магазинче до градската поща. Навярно не само улиците под балкона на хотела, които напомняха стрелки на огромен часовник, го върнаха към впечатленията от неговите юношески години. Не – той мислеше за своето време, което също изтичаше през пръстите му, за оная, може би съвсем мъничка вече купчинка пясък, останала в неговата шепа.

СЛУЧВАШЕ СЕ ДА ПРИСТИГНАТ в някое пристанище призори. През зеленикавата мъгла прозираха мачти на рибарски корабчета, виждаха се измокрени брезенти, чиито твърди чупки лъщяха, сякаш са ламаринени, поклащаха се шамандури, обхванати от ръжда (а може би това беше полепнал по тях мрак?). На кея, към който приближаваше техният параход, тъмнееха денкове. Виждаха се грамади от сандъци, из чиито пролуки се мяркаха силуети на хора – дребни, едва забележими. Тия сенки чакаха деня – да ги издърпа из мрака, из хаоса на мачтите и на

разхвърляните сандъци, и да направи стъпките и гласовете им енергични, отскачащи от бордовете на корабите и от стените на ниските работилнички край пристанището... Сред тия грамади, които изглеждаха тежки и вехти – може би от влагата, – Мартин виждаше процепи: някъде широки като гърла на мостове, другаде толкова тесни, че през тях едва можеше да се промъкне една пътека. В тия процепи сегиз-тогиз припламваше огън. Човешките сенки, които се мяркаха пред него, смаляваха заревото му, сякаш го плискаха с тъмна, безмълвна вода...

Палеха огньовете на пристанищните фурни

Във всички градове, където пристигаха на разсъмване, първи ги посрещаха светлините на хлебарниците. Изглежда, че най-ранобуден на света беше хлябът... Въздухът на градовете още тежеше от сънища, а хлябът вече вървеше по надрасканите чамови дъски на хлебарниците, вървеше, обут в ухание на далечни жътви, и после, седнал до пещта, греее своите бузи – заоблени и меки като на дете...

Някога, през годините на своето детство, Мартин много обичаше да придружава майка си до хлебарницата. Беше му приятно да гледа пламъците, които шават зад гърба на хлебаря, да усеща мириxa на препечения хляб и да вижда как майка му се навежда пред тенекиеното отворче на прозореца и отброява стотинките. Тя поема самуна, а на Мартин му се струва, че подранилата жена с благоговейно смирение се покланя на хляба...

Може би затуй, че бяха свързани с мили спомени от неговия живот, светлините на фурните винаги го радваха, пропъждаха чувството му за самота и нощем екът на улиците в непознатите градове не го отчуждаваше от хората, които спяха в своите заключени домове. Усетеше ли мирис на хляб, той се чувстваше сигурен. Струваше му се, че в мътното развиделяване

над залива ще се мерне майка му, взела под мишница ленена покривка, ще я раздипли и ще потърси с очи сина си, за да го покани на закуска.

Изглежда, че всички фурни на света са направени така: преди да поеме хляба, човекът – дори най-мъдрият – трябва да се приведе до едно прозорче, за да се поклони на най-скромния земен дар, и с пречистена душа да тръгне по своя път...

Мартин си спомняше часовете, когато бе гледал как по кейовете обядват работници. Те, останали насаме с хляба, отчупваха едри, светещи отвътре къшеи и си мислеха навярно за нещо много човечно и ласкаво, защото и лицата им просветляваха като хляба. Тия груби мъже, които друг път биха запратили камък по пристанищните врабчета, сега ги оставяха да се боричкат съвсем спокойно между босите им крака и да кълват изпуснатите корички...

Мартин купуваше цветни картички от будките край пристанищата. Обичаше привечер, седнал на някоя лодка, да надписва тия тънкоръбни картончета, усещайки с коляното си гланца им, и да мисли за приятелите, в чиито пощенски кутии, между вестниците и писмата, една сутрин раздавачът ще пусне и картичките, на които се виждат портокалови гори и стари акрополи.

В часа на свечеряването приятелите му навярно седят до телевизорите или се обаждат някому по телефона, като говорят кратко – само “да”, “не” и “добре, съгласен съм” (съпругата е у дома и слуша внимателно разговора), после уморените от дневната работа мъже слагат нова риза, крадешком надникват в огледалото – брадата им едва е набола, ще мине и без бръснене –

и отиват за малко до кафенето, както обясняват те. Трябва да свършат една неотложна работа

Неговите връстници, прекрачили вече прага на петдесетата си година, все още се стараеха да изглеждат млади – носеха пъстри вратовръзки и тясно скроени костюми, които издайнически подчертаваха затлъстяващите им тела. Обичаха разговорите в приятна компания, и чашката коняк им се услаждаше, но в движенията им вече се долавяше тремавост, косите сивееха над скулите – понякога сплътсени, дълго неподстригвани и това говореше не само за небрежност, но и за умора. Белег на неумолимото отдалечаване от младостта беше и обръщането към спомените. Неговите приятели си припомняха любовни истории, разказваха ги с най-тънки подробности, сякаш искаха още веднъж да се насладят на преживяното преди години. Доверяваха на другите и сегашни свои приключения с млади, влюбени в тях жени, макар че не бяха уверени дали седящите отсреща не се подсмивват снизходително на тия откровения.

Нещо се променяше и в Мартин, и във връстниците му. Той, никога не почивал в следобедните часове, сега чувстваше нужда да полегне на дивана за час-два. Когато му позвънеха по телефона, отклоняваше поканите за среща в кафенето, защото не му се седеше в оня пушек, пък и бяха му омръзнали разговорите – все едни и същи от толкова години. Предпочиташе да разгърне някоя книга, която е чел отдавна – Флобер, Пруст или Чехов, – да се радва на това, което сега открива в страниците, небрежно прелиствани през гимназиалните и университетските години, да разглежда някой албум с репродукции на стари майстори или да съзерцава през прозореца осемнадесетгодишната дъщеря на съседа, която, винаги елегантна на улицата, сега прекосява балкона с провиснал пенъор и с надиплени над глезените чорапи и простира, съвсем под очилата на баща си, своето отрупано с

дантели бельо...

Един приятел на Мартин се шегуваше: “Маневреният локомотив полака-лека ни издърпва на глухата линия, драги мой. Ще стоим там и свраките ще слагат по нас своите автографи...”

Мартин не беше черноглед като него, въпреки че ред несполуки в живота го караха да гледа с неспокойствие на дните и годините, които щеше да му поднесе бъдещето. Все още работата над преводите изпълваше времето му, измъчваше го или го даряваше с часове на радост и удовлетворение. Все още приятелството с книгите му беше достатъчно, за да запази душевното си равновесие. Лудостта на плътта както казват поетите – си отиваше и той търсеше близостта на жените не заради минутното удоволствие, а при тях го водеше оная необходимост от нежност – повече душевна, отколкото плътска, – която не му беше достигала дори в най-щастливите часове на неговия живот. Едва ли боледуването през последните години беше го направило такъв. И през десетилетията на своето цъфтящо здраве той си оставаше повече привърженик на размишлението и съзерцанието, отколкото на действието. И се учудваше на някои свои приятели, доста по-възрастни от него, които със закъсняла поривност се отдаваха на своите еротични увлечения. Бяха му смешни със старанието си да изглеждат пощадени от възрастта, с тромавата си галантност, с високо подстриганите си вратове и със смешно оголените от машинката на бръснаря едри уши, чиито жълтеникави хрущяли прозираха през гънките на повехналата кожа.

Един от тия негови приятели – Макавей Манушев, адвокат, който припечелваше доста от бракоразводни дела – беше се отдал всецяло на своето закъсняло донжуанство. Ухажваше клиентките, които идваха привечер в кантората му, измъчени от съжителството си с недостойни мъже, и седяха срещу него, кръстосали крак върху крак – млади, жадни за радости и удоволствия. Потраквайки със златните си пръстени по картоната

на бюрото, Макавей Манушев обещавахе да уреди съвсем скоро техния твърде неприятен случай. После, като заключваше най-внимателно шкафчето в ъгъла, сякаш не държеше там папки с бракоразводни дела, а някакви съкровища, адвокатът канеше приятната клиентка на кратка разходка из вечерния град или на чашка кафе при някой свой приятел, който почти винаги се извиняваше, поглеждайки нервно часовника си, че трябва да излезе по неотложна работа, и се връщаше чак посред нощ, когато в стаята вече нямаше никого. На килима личаха само няколко гънки от придърпването на дивана, в пепелника сивееха две-три смачкани угарки със следи от червило, а във въздуха бе останал дъх на лек парфюм, примесен с мирис от потните чорапи на юриста.

Тия истории се повтаряха често. Когато не намираше удобна квартира, адвокатът канеше вечерните посетителки на разходка с колата си извън града. Спираха край някой междуселски път или се отбиваха в ливадите уж да погледат светлините на града и се отдаваха на своята престорена нежност, стискани от поскърцващите ламарини на старата лимузина...

Една вечер, беше в началото на март, Мартин видя, че по улицата се задава колата на юриста, цялата в кал. Вдигна ръка и адвокатът спря. “Прибирам се от провинцията – каза той, преди още да се е здрависал с Мартин. – Затънах в едно тресавище и едвам се измъкнах...” През прозорчето се показва лицето му с тънък островръх нос и с дребни зеленикави очи, чийто поглед не можеше да се задържи на едно място. От двете страни на олисялата глава, розова на темето, се спускаха твърди, повдигнати от яката, съвсем побелели кичури. Ръцете на шофьора бяха кални. По лицето му също имаше тъмни следи. Помоли Мартин да се отбие за малко при него и да се поизмие: неудобно е да се прибере у дома в такъв вид.

Когато адвокатът, облякъл пижамата на своя приятел, вече пиеше кафето си, а мокрият му панталон димеше върху

радиатора, Мартин разбра какво беше се случило и дълго се смя отначало сдържано, за да не обиди пострадалия, а после така гръмогласно, че сълзи потекоха по лицето му... Поуспокоен от кафето, гостът среса мокрите си кичури, които продължаваха да стърчат войнствено край ушите, обади се по телефона на жена си (тя нещо мърмореше) и после съвсем подробно разказа на Мартин за своето злополучно приключение.

...Срещнал се той с една нова своя приятелка (“Мими, ти не я познаваш, оправям ѝ едно дело за наследство”), поели с колата по пловдивското шосе, после се отбили в един страничен път. Оказало се, че там често минават камиони от близкото стопанство карат сламени бали на гарата. Шофьорите, като виждали спрялата кола сред полето, включвали дългите светлини, пълзели едва-едва и гледали какво става вътре. Адвокатът решил да се махне от това място и да вкара колата в самата нива. Браздите били замръзнали, нямало да затъне... Гледал приятелят на Мартин как камионите на любопитните селяндури се отдалечават и усещал до себе си помръдването на своята доверителка, която отначало снела палтото си (в колата било топло), а след това под седалките тракнали събутите ѝ обувки... Колко време останали в нивата, не знаел, било много хубаво, но когато запалил мотора и рекъл да изкара автомобила на пътя, усетил, че колелата буксуват. Опитвал назад, после напред – лимузината стои на едно място, вкопава се и рядка кал свисти по калниците.

– Такава пламенна любов може да стопи и леда дори! – смееше се Мартин, като гледаше ожулените ръце на своя приятел и се мъчеше да си представи как онова мило момиче, което в никакъв случай не трябва да бъде лишено от наследство, затъва с лачените си обувки в нивата и носи вършини, за да ги подлага под колелата.

– Южнякът ни измами, мамицата му мръсна! Духнал (не сме го усетили) и после иди се оправяй! – обуваше панталоните си юристът и подскачаше на един крак, защото не можеше да

улучи крачола.

– Всяко удоволствие се заплаща, разбира се. Дори това, което изглежда съвсем невинно.

– Заплаща се, драги Мартине, но след време и да искам да го заплащам, не ще има кой да приеме моята лента... Вземам сега каквото мога, за да не съжалявам утре...

Сбогува се, и тръгна.

Адвокатът ще пристигне след десетина минути у дома. Ругаейки кишата и износените гуми на своя автомобил, ще седне да се стопли до печката и ще измисли една твърде забавна история, за да обясни с нея своето късно завръщане. После ще каже на жена си, че видял на близка витрина много хубав плат за рокля (утре по обяд ще отидат заедно да го купят), и отпуснат върху широката като слонски гръб облегалка на сивия фотьойл, ще пие примижал своя обичаен вечерен чай. Съпругата му – висока, със суха кожа на лицето, която прилича на пожълтяла от слънце хартия, с тънки, нервни пръсти – ще се движи безшумно между мебелите, ще слага пред мъжа си чинийки с ронливи сладкиши, които ще се разпадат под пръстите му, и ще търси вълнената жилетка – да го наметне, защото откъм прозореца духа..

Мартин често гостуваше в техния дом.

Там всичко беше чисто и подредено като в болница. Преводача усещаше някаква студенина в тая изисканост и винаги се чувстваше неудобно, сякаш е седнал сред кристални чаши, които може да събори само с едно помръдване.

Стопанката всяка сряда канеше гости, отдавнашни приятели на семейството. Между тях имаше музиканти и артисти, а по някой път идваше един автор на романи, особено признателен на юриста за това, че неведнъж му е предоставял своя богат архив за художествено пресътворяване. Гостите седяха в хола, с високо

цял човешки бой елипсовидно огледало до вратата, в което се отразяваха фотьойли с пепелява дамска и бюфет с тъмен като йод орехов фурнир. Когато започнеше вечерята, хвалеха ястиите, приготвени от стопанката специално за милото празненство, чукаха се с кристалните чаши и разговаряха.

Познаваха се отдавна и това, което можеха да си кажат, беше известно на всички с най-тънки подробности, но почти винаги се намираше тема за интересен разговор, Когато отсъстваше писателят, например, говореха каква баснословна сума е получил той за своята последна книга, (“Между впрочем твърде посредствен роман...”), подсмиваха се, като слушаха как се навел и отместил обувката на касиера, за да прибере няколко изтървани монети. А в негово присъствие одумваха естрадните певци: “Скъпо платена пошлост! – горещеше се един от гостите, флейтист във филхармонията. – Ти свири цял живот Вивалди или Моцарт, пък на тях им дай да се поразшетат два-три сезона по чужбина.... В домовете им дори мухоловките са вносни! А ти се чудиш как да свържеш двата края...”

След като свършеше разговорът за естрадните певци (той се провеждаше в различни варианти почти при всяко идване на гостите и беше особено интересен с подробностите от интимния им живот), дамите се оттегляха в другата стая, където домакинята им показваше своите бродирани покривки. Личеше, че жената на юриста е упорит и търпелив човек, щом можеше да хвърли толкова труд за една съвсем старомодна и безсмислена работа. Гостенките изказваха своето възхищение от направеното, а после, когато си тръгнаха и зад гърба им останеше прозорецът, върху чието перде сегиз-тогиз се мяркаха силуетите на адвоката и жена му, започваха да одумват своите стари приятели, в чийто дом бяха само преди няколко минути...

– Ако седна някога да опиша всички истории на дълбоко уважаемия покорител на нежния пол Макавей Манушев, уверен съм, че ще създам своя шедьовър – завършваше разговора авторът на романите, чиито сюжети са извлечени из архивите на юриста.

– И бих нарекъл тоя роман “Мнимият и истинският живот на моя приятел”...

На другия ден жената на Манушев почистваше до последната прашинка всичко в своя дом, слагаше фотьойлите точно на предишните им места и чакаше да дойде следващата сряда, когато в антрето отново ще увиснат палтата и чадърите на техните гости..

Мартин си спомняше с какво лекомислие в годините на своята младост се разделяше с приятели, от които беше огорчаван (често пъти заслужено), или пък се прощаваше с увлечения и хрумвания, които го караха да вярва, че е способен да направи нещо по-голямо от това, за което другите само мечтаят. Мислеше, че богатствата на младостта са безчетни – колкото и да ги пилееш, никога няма да останеш с празни ръце, затова дори в часовете на несполуки оставаше бодър и самоуверен, макар че с течение на времето започна да усеща, че по блестящата повърхност на неговото самочувствие се появяват петна неувереност, така както се появява ръжда по един излъскан къс желязо. Някои от тия предупреждаващи признаци можеха да се премахнат с един откровен приятелски разговор, с една усмивка дори, но в други, вкопани по-дълбоко, оставаше трайна шуплеста следа, прилична на белег от едра шарка.

Забеляза, че прекрачил вече петдесетата си година, започна все повече да се привързва не само към малцината стари приятели, но и към предметите, които го обкръжаваха. Досега не беше обръщал внимание на подобни неща и му се стори малко странно, дори еснафско това, че може да съжалява за старата електрическа печка, например – една двадесетгодишна вещ с очукан емайл по вратата и с петна от преливало кафе. Можеше да се отърве от тая развалина, като я подари на някой вехтошар, а той, когато му докараха новата печка – лъскава и, стори му се, със

самочувствие на господарка, помоли носачите да отнесат старата вещ на тавана. Като вървеше пред тях, гледаше да не ударят в перваза на вратата нейната извехтяла тенекия... Беше свикнал с тоя предмет, много негови спомени имаха аромата на кафето, преливало от кипналото джезве, и му се струваше, че мъжете, които се спъваха по стълбището, носят към тавана не само вехтата ламарина, а и годините на неговия досегашен живот, връзани с ръбовете си в напуканите им ръце.

Подобно чувство изпита и когато донесе у дома новата си пишеща машина. Тя беше с чер шагренов калъф. Махна от бюрото своята стара “Колибри” – тънка, гълъбовосива, с тъмнозелени клавиши, постави я върху отсрещния стол и на нейно място сложи току-що донесената вещ. Буквите размърдаха под пръстите му блясъка на своя никел и по листа се заредиха, с червени петънца в долния си край, защото лентата беше двуцветна, думите, които Мартин пишеше, наслаждавайки се на звънчето в края на редовете. Слушаше тоя звук, поглеждаше към изтрития по ъглите капак на своята стара “Колибри” и му ставаше мъчно, че трябва да се раздели с нея.

Тая пишеща машина, която купи като студент с хонорара от първите си преводи и с прибавената към него сума от една продадена бащина ливада, беше свидетелка на всичките му творчески радости и разочарования. Размърданите клавиши, неведнъж подлепвани и отново шаващи под пръстите му като живи, познаваха трепетите на неговите плахи или самоуверени ръце (а това бяха трепети и на душата му). Много тайни от неговия живот бяха поверявани само на тия клавиши и лостчета, облепени с дребни власинки от гумата на Преводача.

Стори му се, че незаслужено обижда своята стара, вярна приятелка. Затвори капака на току-що донесената вещ, сияеща с новотата си, прибра я в едно шкафче на библиотеката – уж до

деня, в който ще приключи преписването на започнатата книга (да не смесва шрифтовете), отново сложи на бюрото гълъбовосивата “Колибри” и когато усети под пръстите си нейните клавиши, се усмихна. В звука им имаше глас на сребро, потъмняло от годините, а може би това беше позвънване на пчела по стъклото на прозореца.

Раздялата с приятелите също идваше трудна и неочаквана понякога. Той се отдръпваше от тях (или те го изоставяха) не поради това, че дългогодишната им дружба е заприличала на износена дреха: всичко е познато и в разговорите, и в полуусмивките, както са познати до втръсване тегелите, протритите по ръбовете ревери и увисналите копчета на едно старо палто. Раздялата идваше след несдържан гняв, след незаслужена обида най-вече след разочарование от човека, в чието благородство си вярвал, а и трудния миг се е оказало, че той е просто един непочтен себелюбец.

Преди години Мартин беше склонен да дава преднина на чувството си за достойнство, на негодуванието и огорчението си и се стремеше да не съжалява за хората, с които беше се разделил. Може би се успокояваше с това, че е още млад и има достатъчно време да открие голямото приятелство и да го съхрани за цял живот. Но по-късно разбра, че истинска стойност имат само старите приятелства, често пъти незабележими, без патетични обещания, но насъщни като хляба и въздуха...

Спомняте си за един свой съученик от гимназията, Христофор – дребно момче, чието лице беше покрито с гъсти лунички и винаги изглеждаше зачервено, сякаш е обхванато от обрив. Заради луничките всички в гимназията го наричаха Сврачето яйце. По това време в съседното градче беше починал бащата на Мартин и понеже момчето нямаше квартира, Христофор, с когото седяха на едни чин, го прие да живее у тях. Мартин остана там уж за седмица-две, докато си намери някъде стая под наем, но родителите на неговия съученик не го пуснаха

до края на учебната година. Те бяха възрастни хора, пенсионери, благоговееха пред сина си, роден на петнадесетата година от техния брак, и посрещаха с обич всеки, когото и Христофор обичаше. Мартин се хранеше като равен на тяхната трапеза, караше конете на водопой (те присвиваха уши и се мъчеха да го хвърлят, но той се вкопчваше в гривата), ходеше през дъждовните есенни дни да засажда с Христофор череши в лозето им... Дойде краят на учебната година. Мартин прибра багажа си, целуна ръка на Христофоровата майка и седна върху ритлата на каруцата. Той се обръщаше от време на време към изчезващата между овошките къща и виждаше съвсем смалена старата женица: стои на прага замислена, с ръце, набръчкани от пране, и една сълза пълзи по бузата ѝ...

Това приятелство не беше спечелено от Мартин, то му беше подарено. Съвсем млад и неопитен тогава, той не можеше да оцени неговата истинска стойност... След завършването на гимназията писа няколко писма на Христофор. Виждаха се още веднъж-дваж, когато някогашният му съученик, заселил се в едно подбалканско градче, идваше в столицата – до съда или до болницата – и после, увлечен в своите житейски грижи, Мартин съвсем го забрави.

Сега си мислеше, че ако се случи да мине през подбалканското градче и отседне в хотела, Христофор, на когото не се е обадил при пристигането си – от небрежност или просто, за да не го безпокои, – ще почука късно на хотелската врата, ще го прегърне, смутен, че чак сега е научил за пристигането му, и няма да го остави на мира, докато Мартин не се съгласи да ношува у тях. Пред хотела ще ги чака трабантът на неговия приятел, със спукан заден калник, закрепен с черна лепенка. Когато тая трещяща и подскачаща рожба на техниката се понесе през градчето и спре до един триетажен панелен блок, Мартин ще усети мирис на баница и ще види три детски личица, които се взират през прозореца на приземния етаж, очаквайки скъп гост –

някогашния съученик на техния баща. Посрещнат от смутената домакиня, чиито ръце са брашнени до лактите, Мартин ще види, че дечицата държат превеждани от него книги и помръдват с устни – припомнят си заучените преди това стихове, които по даден от баща им знак ще трябва да издекламират на госта.

Мартин беше сигурен, че ако отиде в това градче, всичко ще стане точно така. На разсъмване ще го разбуди мирис на липов чай. Когато тръгне към кухнята, понесъл заедно с пошляпването на пантофите своето “добро утро!”, ще види, че дечицата на Христофор, наричан Сврачето яйце, седят на миндерчето в кухнята, помръдват с босите си, още топли от съня крачета и над тях се е навела майка им, наметната с плетен селски шал. Тя ги скрива с едрото си тяло и децата, смешно извили главици, поглеждат към госта със същото любопитство, с което някога пиленцата в двора на Мартинови, сгушени под крилете на квачката, намираха пролука през перата, за да обърнат очи към небето, където се вие непозната птица...

Една вечер Христофор пристигна съвсем ненадейно в дома на Мартин. Поседяха, поговориха, Преводача го почерпи чаша кафе и все очакваше, че след като приключи със спомените и с най-обикновените житейски неща, с които го занимаваше (за мазето, което се наводнявало от дъжда, за заушката на най-малкия му син), гостът най-после ще каже за какво именно е дошъл – да му иска пари назаем или да го помоли да вреди някое от децата му в съседния техникум, чийто директор е приятел на Мартин. А гостът не бързаше да каже това. Останал си все така дребен и плах, сякаш всеки миг могат да го вдигнат на урок, за който никак не се е готвил, някогашният съученик на Мартин оглеждаше библиотеката, отрупана с книги, и се интересуваеше всички томове ли е прочел Преводача...

Тръгна си, без да каже нищо повече. На вратата Мартин го

попита: “Може би имаш някаква нужда от мене?” – и оня, който беше техник в пощата и между чиито лунички вече личаха бръчките на един нелек живот, му отговори малко смутено: “А, нищо... Просто наминах случайно. Сънувах лош сън, та рекох да видя как си...” “Нима още вярваш в сънища?” – усмихна се Мартин. “По някой път се сбъдват – по-често лошите, отколкото хубавите...” – протегна му ръка за сбогом гостът и заслиза по стълбището.

Мартин гледаше изчезващите светлини на трабанта и си мислеше: “Научил е, значи, тоя Христофор за моите семейни неприятности и е изминал толкова път, за да ме види. Знаел е, че имам нужда от близък човек. И не се е огорчавал, че толкова години, от заетост или от небрежност, не съм помислял дори за него.”

В късните приятелства също можеше да има искреност и всеотдайност, но Мартин повече вярваше в оная близост между хората, която се е зародила в трудни мигове от техния живот: при пренасянето на кушетките и избелелите дюшеци от една ученическа квартира в друга, из казармените конюшни, където лъщят високи задници на кобили, а шинелите миришат на пикоч, или в болниците, зад чиито прозорци в есенния мрак се вижда силуетът на оголяло дърво, а на човек му се струва, че самият неумолим час е долепил лице до стъклото и чака...

Животът беше го научил, че приятелствата стават твърде много тогава, когато твоя пост и доброто ти разположение към едни или друг човек могат да бъдат умело използвани... Ако пишеш новели, например, и дотогава рядко са те забелязвали, изведнъж заговорват за тебе. Пишат статии за новите търсения в твоето творчество, правят предавания по телевизията и ти, знаейки, че оплешивялата ти глава ще изглежда на екрана съвсем обла и лъскава, все пак не без самочувствие заставащ пред

ослепителните снопове на прожекторите... Осветителите, като се стараят да засенчат приличното на новолуние теме, подготвят твоята приятна среща със зрителите. А тия зрители седят в къщи по пантофи, режат ноктите си, пишат домашните на децата или като допиват чая и изсмукват тънкото резенче лимон, вдигат глава към екрана, по който минават с пукот сребърни нишки, и режат главата ти на две – точно над веждите. Слушат как заекваш, защото режисьорът ти е взел листчето (“Извинявайте, но със зрителите трябва да се контактува!”), и си викат: “Кой ли изкара тоя пипон да проповядва точно в събота вечер? Няма ли, дявол да го вземе, нещо по-забавно?”

И посягат да изключат телевизора.

Утре, когато от тебе няма да зависят толкова неща, изгодни за другите, приятелите ще започнат да оредяват. И осветителите няма да засенчват вече темето ти, защото на екрана ще се появи друг автор – по-фотогеничен, с по-добро самочувствие, и няколко вестника ще започнат разговор за неговия принос в новелистиката.

“Тогава можеш да оцениш – усмихваше се горчиво Мартин – онова безкористно приятелство, привързало към теб скромния техник от пощата, когото гимназистите наричаха пренебрежително Свращето яйце... И да си спомниш неговия дом с трите деца – едно до друго, като птичета в гнездо, взрени с обич към теб, непознатия гост, приятеля на баща им. И да видиш отново брашнените ръце на жена му, която пече посред нощ кори за баница. Мехурчетата им се издуват и през ципата прозират чугунените колела на готварската печка. А ти гледаш всичко това и на душата ти е безкрайно хубаво...”

Забравяше, че понякога човекът прилича на дом с много врати. Стоиш пред едната от тях, уверен, че тя е единствената, и до прага виждаш усмивка, изпълнена с доброта и доверие. Стоиш

и не подозираш, че през другата врата, едва разкрехната, надничат лицемерието, завистта, угодничеството. Не виждаш лицата им, защото са скрити зад потъмнялата табла на вратата, но ако можеше да ги съзреш, щеше да откриеш, че те повтарят съвсем точно чертите на оня, който стои пред теб и се усмихва...

Мартин беше доверчив по характер и в ранните години на своя живот не забелязваше тая двойственост на човека. Или по-точно: забелязваше я, но тя му се струваше неестествена и беше склонен да обвинява повече себе си в прекалена мнителност, отколкото оня, който е смутил душата му. Беше забелязал, че човекът, когото обича или с когото е много близък, започва да живее за него особен живот. Мартин носеше в съзнанието си неговия образ, нарисуван с най-светли тонове. Този образ оставаше непроменен през годините, докато реалният човек остаряваше, износваше своите костюми, слагаше дебели рогови очила или ходеше на минерални бани, за да лекува ревматизма си... Тия две части на човека, странно разделени от съзнанието му, се съпътстваха до мига, когато се появеше разочарованието. Тогава оня образ, който Мартин носеше в мислите си, започваше да губи своите очертания, цветовете му помръкваха, сякаш ги обхващаше плесен. Плесента проникваше във всички гънки на човешкия образ и ако можеше да го докосне с ръка, Мартин беше сигурен, че тоя образ ще се разпадне, превърнат на купчинка пепел... А човекът, с чийто двойник е станала такава метаморфоза, продължава да се разхожда по тротоара и да помахва чадъра си. Върви и не подозира нищо, само в сърцето си усеща мигновена, рязка болка. Може би в него се впиват пипалата на плесента...

През годините на своята войнишка служба Мартин имаше един такъв приятел. Учител по професия, нисък, тантурест, двадесет и тригодишен, тоя човек беше оплешивял съвсем рано. Казваше се Яначко. В походите и ученията Мартин и бившият учител винаги бяха един до друг. Заедно спяха в една палатка и

вечер, когато есенният дъжд притихнеше и откъм гръцката граница се понесеше звън на стада, двамата приятели дъвчеха остроръби курабии, изпратени в колет от къщи, и си говореха за съвсем незначителни неща, които в такива минути ги успокояваха, защото им връщаха изгубеното усещане за уют и домашна топлинка.

Една вечер, след дълго учение, им казаха, че полковата кухня е затънала нейде в долищата и ще трябва да си легнат гладни. Свиха се под одеялата, без да се събличат, ала очите им не се притваряха. Претърсиха сухарните торби и откриха там само по две-три прашни късчета от курабийките.

Тогава неколцина войници, заедно с Мартин, решиха да отидат до близкото лозе.

Момчетата напипваха в тъмното мокрите гроздове, навярно напукани от влагата, защото се размазваха между пръстите им, слагаха ги на едно платнище и когато усетиха, че платнището натежа, на пръсти се върнаха в палатката. Седнаха да похапнат в непрогледния мрак. Зърната се белеха между зъбите им. Хлъзгавите кожици изцеждаха блудкава слуз, която повече миришеше на плесен и мокра глина, отколкото на грозде.

Загънаха във вестник памидовите чепки, мушнаха ги в единия ъгъл на палатката и легнаха да спят.

На другия ден по обяд извикаха Мартин и другарите му при командира на взвода. Върху походната маса видяха разгърнат вестника с чепките от гроздето. Някой беше ги издал. Тоя човек сега стоеше между тях, защото никой друг не знаеше за случилото се снощи... Като слушаше укорните думи на командира, Мартин мълчешком оглеждаше своите другари и се мъчеше да познае кой е издайникът.

– И все пак отранно е – каза офицерът, като докосна с ръка потъмнелите чепки на гроздето, – че между вас има един човек с будно съзнание, който не можа да скрие възмущението си от тая недостойна постъпка. Наистина отранно е, като си помисли човек...

Наказаха ги за тяхното деяние, което във военно време

щяло да се счита за мародерство, и ги изпратиха да мият една седмица казаните и баките в готварницата.

Яначко не беше наказан по здравословни причини, Преместиха го в ротната канцелария да прави някакви списъци, понеже имал красив почерк...

Когато старият набор се уволни, Яначко зае мястото на предишния ротен писар и остана в канцеларията до края на войнишката си служба. Метеше помещението, донасяше от градската поща писмата и колетите за войниците, а през свободното време, докато другите правеха окопи край гръцката граница, бившият учител миеше на чешмата сред казармения двор едри гроздове, купени от харманлийския пазар, захапваше по няколко зърна наведнъж и усещаше, че гроздето има друг вкус – не е кисело и воднисто като онова, което ядоха през дъждовната нощ, до самата граница...

Винаги, когато срещнеше ротния писар, Мартин гледаше по-скоро да се махне от него. А Яначко, тръгнал към града да вземе писмата и колетите, разговаряше много любезно с Мартин и му се усмихваше. Канеше го да наmine при него в канцеларията: получил е колет с курабии – да се почерпят.

Ротният писар навярно мислеше, че нито Мартин, нито другите момчета знаят за неговата подлост, и като тракаше по циментовите плочи на пътеката с новите си налчета, отминаваше към портала.

Мартин го гледаше и усещаше, че образът на тоя човек, доскоро съхраняван в съзнанието му, обкръжен от обич, започва да губи контурите си, цветовете му избледняват, всичко става рехаво, сякаш е снизано от молци. Нужно е само едно докосване и тоя образ ще се разпадне, превърнат на пепел.

Това му се случваше за пръв път и го смути.

– Човек може да забрави обидата, да прости – думаше си

след време Мартин, когато виждаше ротния писар отново да се връща от града: по-право той виждаше не него, а само един шинел, дълъг до глезените, с лъскави копчета, тържествено засветили в утринта. Човек може да забрави, да прости, но дойде ли разочарованието, тогава се срина всичко.

В ония години, когато по граничните чуки го валяха дъждове и снегове, Мартин се радваше на добро здраве. Дори от хрема не се оплака нито веднъж. Но от няколко години започна често да боледува. Не оставаше на легло, но постоянното му неразположение го измъчваше. Някакво стягане на мускулите, главоболие, парещи болки в кръста... Лесно се изморяваше. Дори изкачването на стълбището до втория етаж го караше да се задъхва. Усещаше, че пръстите му потрепват, когато търсеше с ключа прореза на ключалката. Влязъл вкъщи, той се усмихваше на своя образ в огледалото: “Е, драги мой, лесно започна да се предаваш... Горее главата! Рубикон още не е преминат!” – и събличаше шлифера си.

Вземаше лекарства (чупеше хапчетата на дланта си и гледаше как ръбестите късчета омекват от водата и се превръщат на мътна каша върху дъното на чашата), след това пиеше чай – толкова горещ, че гърлото му пламтеше. Лягаше си. През нощта ставаше да се преоблича, защото пижамата му залепваше за потния гръб. На сутринта се чувстваше по-бодър. Главоболието му беше преминало, но болката в кръста си оставаше.

“Тоя дяволски грип ме мачка вече цяла година...” – мислеше си Мартин, застанал до отворената врата на гардероба, върху която, на опъната връвчица, бяха наредени неговите вратовръзки. Разместваше ги, търсеше най-подходящата и се приготвяше да излезе из града.

Разкърпваше тялото си. Прешлените изпукваха. Струваше му се, че тоя звук, като изскриптяване на два докоснати камъка, стрива въгленчето на болката. Но когато закопчаваше сакото си, усещаше, че огънчето продължава да тлее...

В детството си той често боледуваше – обикновено през зимата. По някой път, след пързалка, се връщаше с мокри нозе или поледени дрехи, защото шейната е скочила в реката, мушваше се в леглото и след полунощ усещаше как завивките почват да пламтят над него... Сънуваше, че върви по покрива на тяхната къща – по самия перваз на стряхата. Керемидите се чупеха под нозете му, той размахваше ръце да се задържи, но пръстите му докосваха празното небе – и политаше над бездната. Долу, в теснината ѝ, вървяха старици, облечени в черно, и се опитваха да го хванат.

Едната от тия жени, тяхна съседка, идваше на сутринта при болното момче, издърпваше ризката му, докосваше с много студените си и грапави пръсти неговото пламтящо коремче и започваше да го разтрива, като сегиз-тогиз потапяше дланите си в сапунената вода. Отначало това разтриване беше болезнено и Мартин стискаше зъби да не извика, но после болното момче започваше да усеща само приятен гъдел от движението на старешките ръце с мека, сякаш изкисната кожа, надиплена върху ръбести сухожилия. Старицата, чието лице му напомняше с бръчките си за сухите ябълки, които зиме жълтееха върху шперплатовия шкаф, люлееше над момчето цялото си тяло с оня ритъм, с който жените замесват хляба.

На другия ден Мартин беше здрав. Подреждаше тетрадките си, остреше молива и се готвеше да отиде на училище...

Сега неговата болка в кръста (радикулитът, както казваха лекарите) не можеше да секне от разтриването на ония умели, плавни ръце. Тях отдавна ги нямаше на земята. Но имаше пясъци край черноморските заливи, чиито раковини – дребни люспи сгурия от ехтящата ковачница на морето – приятно гъделичкаха босите му пети, имаше слънце, което нежно докосваше кожата му, имаше небе, което се люлееше над очите му от прелитането на чайките – и той вярваше, че ще се върне у дома съвсем оздравял.

Не знаеше, че зад гърба му шушукат – и съчувствено, и

злорадо, – открили зад диагнозата на лекарите нещо д р у г о. Не долавяше в любезните им думи снизходителност и съжаление. Беше убеден, че хората го уважават, защото и той е мил и добър с тях. Вярваше, че когато отнася своите преводи в редакциите, там ги приемат с радост, понеже ги харесват, а не заради това, че не бива да огорчават оня, когото смятат за неизлечимо болен... Пиеха кафе, седнали до ниска масичка. Редакторът, вдигнал над челото очилата си, четеше строфите, възхищаваше се на метафорите (“А как чудесно звучи това: „Жена, когато галя своята коса,/ усещам шумоленето на есенна трева,/ в която са се притаили пепелянки.”), после изпращаше Мартин до вратата и като се върнеше, казваше на своите колеги:

– Да ме извинява Калинов, но има още какво да се чопли в тия преводи. Първо: не съм съгласен с подбора на стиховете, които превежда – едва ли нашите читатели чак толкова са заинтересовани от неговите пепелянки! – и второ: нека донесе някой сонет, да го видя как е изплел римите! Дай бял стих на баба ми – и тя ще го нагласи горе-долу...

Махваше с ръка, което значеше: “Карай! Той е известен преводач – отговаря с името си. Пък и защо да го огорчаваме – нали знаете неговата...” – и отново се навеждаше над редакционните папки.

– СПОМНЯШ ЛИ СИ СТАРИЯ ПИСАТЕЛ, който живееше от другата страна на нашата улица? – каза Мартин на сутринта, преди да тръгнат към пристанището. Мислех си за него, когато срещнах французина при Акропола.

– Бях виждала като малка портрета му в читанката – отговори Златина. – А веднъж дойде в нашето училище: дребен, с неизгладен панталон, с доста замърсена яка на ризата. Чете весели стихове. Децата шумяха, ръкопляскаха, а аз не се смеех. Наблюдавах го. За пръв път виждах писател. Най-силно впечатление ми направи неговата стара, износена риза, а не старанието му да бъде забавен. Тогава усетих първото си

разочарование от литературата.

– Ти какъв очакваше да го видиш? С фрак и цилиндър?

– Не! Очаквах да видя един красив човек, а пред мен стоеше дребен и, стори ми се, твърде печален мъж, който се мъчеше да бъде весел... После едно момиченце каза на учителката: “Такива ли са всички писатели? А аз мислех, че са по-млади и по-хубави...”

– Понякога децата са твърде несправедливи.

– Помня, че когато бях малка, имахме куца учителка. Целият ни клас страдаше и завиждаше на другата паралелка, чиято учителка имаше осанка на кинозвезда...

– И все пак какво общо е имала със стиховете му смачканата яка на неговата риза?

– Сега мога да ти отговоря, че приемам неговата небрежна външност като нещо съвсем естествено. Но тогава видът на твореца и словото му бяха за мен неделими... Красивите думи трябваше да бъдат съпроводени от друга красота...

– И така всички ние – усмихна се горчиво Мартин – бавно и безвъзвратно отдалечавахме хората от себе си. Един път с измачкана риза, друг път с непромислена постъпка.

...Наистина преди години в съседство с неговия дом живееше един детски писател. Мартин го виждаше да се прибира вечер с бавни крачки, сякаш в момента старият литератор съчиняваше пътем своето най-ново стихотворение и бързаше да седне до белия лист, преди да е забравил куплетите. Сивото му пардесю висеше, праметнато на левия му лакът, а дългата коса се поклащаше съвсем побеляла край ушите, тютюнево жълта по оголяващото теме и отброяваше крачките му...

Той обикновено пишеше весели стихове и когато ги четеше на децата, правеше смешни гримаси – примижал, изтъняваше гласа си, за да наподобя мяукането на котенце например, или заставаше на един крак – така, както стои щъркелът, когато разговаря с жабата. Децата се заливаха от смях, ръкопляскаха и

гледаха с благоговение тоя усмихнат възрастен човек, като се стараеха да не забелязват бръчките му и металните коронки на неговите зъби, едри като бобени зърна.

За малчуганите детският писател беше много весел и щастлив човек. Те си припомняха неговия портрет, отпечатан в читанката (там писателят бе млад – с тъмна коса, обгърнала като ореол високото му чело), гледаха сега неговите вежди – дебели, дръпнати нагоре като птичи криле, взираха се в кестенявите очи, обхванати от мрежица бръчки, в лилавите торбички под тия очи, налени сякаш с бледа здрачевина, и макар че съзираха в тях умора и горчивина, искаше им се да вярват, че се лъжат. Те ръкопляскаха, надигаха се на чиновете, молеха писателя да им чете отново и съзерцаваха върху фона на черната дъска приплеснатата коса на оня, който им се искаше да бъде най-щастливият човек на земята.

Може би е случайност това, но най-добрите детски писатели, които Мартин познаваше, бяха бездетни. И човекът от тяхната улица, за когото си мислеше сега – също нямаше деца. Преводача си спомняше ръцете му с длани на селянин – загрубели, сякаш са държали плуг или обрязвали сухи клонки в някоя овощна градина. Старикът носеше меки шапки с тесни периферии – винаги един и същ фасон. Цветът им беше неизменно кафяв, с леки нюанси на тъмнокакаовото или на печената умбра. Ако не обърнеш внимание на панделките им, които биваха ту по-широки, ту по-бледи (златисто охрени или зеленикави), човек би помислил, че тоя чудак цяло десетилетие носи една и съща шапка.

Странно защо писателят с кафявото бомбе посвещаваще целия си живот на децата. За кого пишеше той, чийто дом никога не бе чувал детска стъпка и не бе се разбивала върху пода чашка (“Ах, кристалната, най-хубавата!”), изтървана от детската ръка? Измисляше ли своите чувства?.. Не, той беше искрен, затова и стиховете му звучаха нежно и затрогващо. Възпяваше навярно

онова дете, чийто образ носеше много десетилетия в душата си – дете, назовавано с неговото име, обуто във вехти сандалки, загледано към планините, които се издигат в небето тънки и прозрачни, сякаш са сътворени от въздух... Това дете никога не се е докосвало до грубостите на живота. Душата му е цялата от светлина – както капките роса, които се виждаха сутрин върху неразлистените рози до вратата на стария дядов дом... А може би тоя писател възпяваше мечтата си за нероденото дете – онова, което е трябвало да дойде. Очаквайки го, той е измислял най-нежните си стихове, за да го приспива вечер, или е нареждал весели историйки, за да го разсмява... Той е възпявал Вечното дете, което няма никога да остарее и да познае горчивата мъдрост на годините, което ще пренесе през всички дни на бъдещето своя тих като сияние на светулка живот. Човекът за много кратко бива свят. Това време на святост са годините на неговото детство.

Старият писател обичаше да чете стихове на училищни тържества. Децата го слушаха с притаен дъх. Остриганите главици грееха над чиновете и детските уста повтаряха шепнешком любимите куплети. Когато авторът забравеше някоя дума (може би го правеше нарочно), децата се надигаха, за да му подсказат.

И го изпращаха чак до улицата...

Малчуганите не можеха да допуснат, че детският писател, колкото и щастлив да им изглежда, също боледува като тях, понякога от съвсем прости, детски болести. Лежи той и гледа тавана на своята стая, под който са се раждали най-веселите му стихове. Понякога се случва да го откарат в болницата. Лекарите го гледат със състрадание и безпомощност. Температурата прави своите странни гравюри, подобно на очертаните в небето планини на неговото детство – бледорозови и прозрачни, сякаш са от въздух. И един самолет понася тоя тежко болен човек към далечна страна, където лекарите могат да правят чудеса. Под облаците остава неговият дом, отрупаната с книги маса, остава и

онова училище, където той е чел най-хубавите си стихове. Децата имат класно и не са дошли да го изпратят...

После самолетът ще върне само една урна с праха на мъртвия писател. Ще я поемат стари негови приятели и ще изпитат странно чувство на смущение и тревога, когато докоснат студения метален съд, съвсем приличен на купите, които победилите отбори получават по футболните игрища... Само толкова ли е останало от човека? Приживе дори усмивката му не можеше да се побере под тоя лъскав похлупак... Ще поставят урната му в един шкаф на учреждениято, където е работил покойният, ден след ден ще я затрупват с книжа – и ще забравят, че там лежи прахът на един много весел детски писател... Когато след време си спомнят за тая урна (“Ах, какви мизерници сме ние!”), неговите приятели ще предадат праха му на земята...

Деца от училището, където писателят обичаше да чете своите стихове, няма да го изпратят, защото тоя ден заминават на екскурзия. И Вечното дете, на което той посвети най-нежните си песни, също няма да дойде, защото вали, а неговите обувки са златни и то не може да върви из локвите в тоя дъждовен ден...

– Спомням си историята с момичето, дето остана да живее в неговия дом след смъртта на жена му – каза Златина, когато улицата започна да се спуска към морето и в пролуката между къщите се показва заливът – гладък и отвесен, сякаш върху небето е залепена изрезка от тъмно синя хартия. – Доста странна история. Видели ги веднъж разсъблечени в спалнята.

– Хората винаги са способни да измислят такава история. Тя го обичаше – може би не него, а онова, което бе сътворил. Помня с каква преданост се отнасяше към всичко в неговия дом – отговори Мартин.

– Мисля си за преданите хора. Ти им се възхищаваш, а аз съм склонна да ги смятам за безкрайно досадни същества. И

предаността им, твърде привлекателна на пръв поглед, едва ли е съвсем безкористна... Представи си, че след теб неотстъпно върви една предана жена. Във всичките ти мисли наднича. Обсебва всичките ти дни и нощи. Отначало ще помислиш, че го прави от обич. Но ще дойде мигът на досадата и ще разбереш колко тиранично е било нейното чувство, на което си се възхищавал...

– Искреното чувство никога не може да бъде тиранично – прекъсна я Мартин, доловил намек за него самия. – Бил съм истински щастлив, когато са ме обичали...

– И не ти е досаждало това дестилирано чувство, тоя познат до втръсване пейзаж? Дърветата от години дремят на едно и също място, пътеките водят все в една и съща посока...

– Човекът не е пейзаж. Той е, разбира се, нещо много по-сложно. Познавах един приятел, който даваше почти всичките си пари за часовници. Когато казваха точното време, стоеше пред радиото и се вълнуваше: дали новият часовник бърза, или изостава? Отваряше капачката му, регулираше го, след това отново заставаха до радиото да чака сигналите на астрономическата обсерватория. Целият му интерес към лъскавата ламаринка изчезваше в мига, когато часовникът започнеше да работи съвсем точно.

– И какво правеше с точния часовник? Забутваше го в някое чекмедже?

– Да. И купуваше друг. Тогава всичко започваше отначало.

– Чудак. Но с часовниците, все пак, е по-лесно. Представи си, че трябваше да прави същото с най-близките си приятели?

– Може и да го е правил... Нима, мисля си аз, човекът не е по-интересен, когато го откриваш, когато се докосваш до тая непозната вселена, както биха казали твоите поети, – когато виждаш забавянето или избързването на часовника? Ах, страшно уморяват улегналите характери!.. Спомняш ли с Прощалната симфония на Хайди? Оранстрантите духват свещите и изчезват в тъмнината... Човек трябва да знае кога да си тръгне. И да духне свещта...

Показа се пристанището. По вълните затрепкаха светлинки – съвсем подобни на пламъчетата, които утасват в Прощалната симфония на Хайди. Котвата на един кораб се вдигаше, стържеше по борда и отронените от нея капки подскачаха по тежката омаслена вода,

ОТ ДВЕТЕ СТРАНИ НА ПЪТЯ тъмнаха с напуканата си кора стари, изкорубени маслини. Стеблата им бяха усукани, сякаш вятърът се държал за клоните и е обикалял около тях. Листата лениво помръдваха и като гледаше тях и околния пейзаж – сребристосив, оживяван само от розовите петна на цъфнали олеандри, Мартии предполагаше, че наблизо има варници и пепел от натрошени варовици е посипал всичко... Морето се отдалечаваше от пътя, закриваха го градчета, чиито камбанарии, обградени от кипариси, блестяха с високите си куполи, после заливите отново се врязваха в белезникавите склонове. Морето изсипваше целия си лазур върху тая унила равнина и тя – гола и нища – изведнъж се променяше: червените кончета на селяните, заклатушкани из браздите, ставаха лилави, в плуговете се усещаше синината на морето и на човек му се струваше, че островърх къс от вълна преобръща буците и реди бразда до бразда. Това траеше само миг, защото очите бързо свикваха с празничността на крайбрежието. После сивият цвят пак надделяване и конете отново ставаха най-обикновени, ожулени от хомота добичета, които помахваха опашки, за да пропъдят досадните мухи, и усещаха как зад тях пука коравата пръст и по браздите се клатушкат врани, различни от буците само по тромавото си вървене.

Привечер пристигнаха в Микена.

Посрещнаха ги, изправени на задните си крака, каменните лъвове, издялани върху арката на мъртвия град. Лъвовете докосваха разядените си от лишеи лапи, сякаш се мъчеха да

задържат между тях отлитащия ден, но той се изплъзваше и само сегиз-тогиз в далечината се долавяше движението на неговото тяло (а може би това беше детско хвърчило или следа от изчезнал самолет?), и отново над всичко лягаше шумоленето на тревите, в което се вмесваха удари на кирки. Работници, разсъблечени до кръста, нахвърляли дрехите си по древните отломки, разкопаваха пръстта из развалините. Под корените се показваха основи на сгради, очертаваха се улици, между буците се мяркаше изумрудено късче от мозайка или се размърдваше крива като козе ребро дръжка на амфора...

Само това ли беше останало от древната Микена? И защо се докосваха до него кирките на тия, по чиито разхвърляни ризи пълзяха гущери?... Ако бяха хора с въображение, те можеха да възкресят в душата си стъпки и погледи, погребани под тая пръст, можеха да зърнат фонтани, чиито струи се стичат по мраморни стъпала... Но те бяха прости изкопчии от близките села, които дъвчеха евтин салам и обелките, накачени по храстите, висяха като люспи от змийски съблекла. Работниците подвикваха на козите, залутани в изкопите, замеряха ги с камъни, но това щураво стадо, подхвърляно от пружините на кривите си крака, люлееше приплеснати вимета и навираще муцуните си в пукнатините на камъните, където нямаше нито тревичка, нито зелен листец... Там навярно се таеше, оплетена от коренчета, душата на мъртвия град и тия зеленооки мефистофели се мъчеха да я докоснат с пръхтящото си дишане... Те се качваха и по гробницата на Агамемнон, свличаха се по нейния тревясал купол, отърсваха козината си, вмирисана на тор, и пак пълзяха нагоре, за да застанат на самия ѝ връх...

Входът беше десет драхми. Толкова струваше докосването до славата и трагедията на древния владетел, над които сега стояха козите. Толкова струваше докосването до огромните каменни блокове, от които беше иззидана гробницата, до тънкия дъх на мухъл...

Но срещу тия дребни монети човек можеше, слизайки по стъпалата на някоя гробница или крепост, да се изкачи до себе си,

да надникне в тъгълчетата на своята душа, където също има затрупани градове и отломки от златии съдове, да се усмихне с опрощаваща снизходителност на развиващите го амбиции, на суетността – поседнал на някой камък, да си каже: “Е, приятелю, виждаш ли как се свличат козите по гробницата на Агамемнон? Виждаш ли как виметата им стърчат, изпънати от надолнището, и от тях цвърти мляко? Владетелят на Микена няма очи да ги погледне. А ти усещаш с ноздрите си вятъра, примесен с дъх на разкопана земя, на козина и свечеряване, виждаш как каменните лъвове на крепостта се мъчат да задържат в лапите си отлитащото време, а то се изплъзва между ноктите им, зачервени от залеза или пък от раната, която са му оставили... Щастлив ли си? Може би твоето вечерно настроение те прави щастлив...”

Иска ми се да вярвам, че в тия мигове на свечеряването, обграден от мълчанието на древните зидове и от подвижванията на отдалечаващите се изкопции, Мартин си е спомнил за едно наше пътуване до родното ми село, сринато заради строящия се язовир в долината на Огоста.

Не знаех какво го привличаше към това запустение. Допусках, че просто иска да види тоя край, където никога не е бил, да мине по уличките на моето детство, да погледа синята дъга на Балкана и да подиша уханието на цъфналите дървета, които през април – месеца на нашето пътуване, изпълваха цялата долина.

Денят беше слънчев. Ние вървахме направо през сринатото село – нямаше нито ограда да ни спре, нито порта да ни прегради пътя. Говорех на Мартин: “Тук беше геранът, чийто вител скърцаше нощем и ме будеше, на това място се намираше воденицата, под чиито темели ловяхме риба, ей там растеше единственият бор в селото...”

Не усетихме кога мръкна.

До града беше близо – можехме да стигнем за двадесетина минути, но Мартин пожела да пренощуваме тук. Сред двора,

където някога беше родната ми къща, тъмнееха разхвърляни греди и камъни. Заобиколихме ги и се запътихме към пристройката над обора – една съвсем тясна стаичка, някогашната шивачница на баща ми. Оставихме багажа си и отворихме прозорчето, през което ни лъхна мирисът на прииждащата нощ. В тая смесица от ухания на сливи, ябълки и глогове най-силен беше ароматът на люляка, чиито гроздове, бледи като спиртни пламъчета, бяха обхванали темелите на родната ми къща.

Мартин мълчеше, седнал на каменните стъпала, и гледаше сринатото село, потънало в дрезгавината...

Той не беше виждал това селище в часовете на неговите празници, когато духовата музика водеше сватбарите на венчавка под пружиниращия полет на лястовиците, не беше чувал, тръгвайки на училище, тракането на щъркелите върху бряста до шосето за Белоградчик, не беше усещал как през най-сладкия утринен сън се процежда кукуригането на петлите... Той нямаше никакви спомени за това късче земя, обгърнато от мълчаливото бушуване на бурените. Можеше да гледа с любопитство или с безразличие развалините, да ме пита къде е била бакалницата, колко герана е имало в селото, каква риба се е въдила в реката – мряна или клен – и с това нашият разговор можеше да приключи. А виждах, че очите на Мартин са замислени. Дали тоя дъх на люляк не му напомняше за нещо съкровено, до което аз не можех да се докосна? Или душата му беше обзета от моите мисли, от тревогата, завладяла ме в часа на свечеряването?.

– Готови! Камера! – чух глас откъм шосето. Досетих се, че там са кинематографистите, чиито автомобили видях сутринта при черквата.

Снимаха филм.

Лъчи на прожектори се покачиха по камбанарията, после прекосиха църковния двор и се задържаха върху една от стените на храма, където бяха нарисувани полуголи блудници. Зад блудниците се виждаха тризъбци на дяволи.

В запустялата църква блееше стадото на един каракачанин.

То, според сценария, трябваше да настигне блудниците пред вратите на ада и тогава излязъл из стадото, щеше да пресече пътя им дяволът, превърнат на козел. Каракачанинът, осемдесетгодишен човек, сух и чер като своята гега, стоеше невъзмутим под прожекторите – нали за това щяха да му платят.

Късно през нощта, когато по някогашната шивачница на баща ми започна да се мести зарево от една запалена къща и през пукота на огъня до нас долитна, подобно тракане на шевна машина, бръмченето на кинокамерата, аз се опитах да заспя. Напразно... Ситните тегели на апарата оплитаха със своята монотонност стаичката, до чийто прозорец някога стоеше шевната машина на баща ми.

Той беше работил тук след завършването на чиракуването си в град Фердинанд през 1915 година.

Къщата, където съм се родил, тогава още не е била построена.

Днес, залутан из развалините, зърнах един златист пясъчник, върху който беше издълбана рождената дата на къщата – 24 април 1916 година.

В нашия край не се срещат такива пясъчници. Докарвали са ги от Пиротско при построяването на Лопушанския манастир. И в нашата камбанария има взидани няколко златисти пясъчника. По тях майсторите са издялали птици, змейове и късокраки човечета с мечове. А в Лопушанския манастир – отвън на олтара – съм виждал издълбан автопортрета на каменоделеца: широко балканджийско лице, извити мустаци и тънка усмивка, подсилена от дъждовете, които са рязали ъглите на устните.

Вярвам, че пясъчникът, взидан в нашата къща, е бил докаран от Лопушанския манастир, където баща ми, заедно с по-малкия си брат Младен и с майка си – баба Савета, е ходил по

онова време на богородичните манастирски празници. Дядо тогава е бил на фронта. Писмата му са пристигали от Велес и Дойран. Той се е интересувал дали е зараснал закършеният рог на биволицата, купена предишното лято от един калиманиченин, и дали са привършили вече къщата, която жена му, заедно със своите синове и съседските жени, е започнала да строи. За децата си е забравял да пита живи и здрави ли са, защото той по-късно, когато растях при него след смъртта на татко, смяташе, че изразената с думи нежност е нещо неприсъщо за мъжа – глава на семейството. Винаги беше суров и намръщен, говореше троснато, за каквото и да станеше дума, въпреки че дълбоко в душата си беше нежен и състрадателен човек.

Къщата до черквата продължаваше да гори. Кинематографистите подвикваха. Чуваше се звън на хлопатар под камбанарията.

Доката блудниците се готвеха да поемат към вратите на ада, където щеше да ги пресрещне каракачанският козел, в чиято душа живее дяволът, аз си мислех за тъжната история на моя роден дом, който вече не съществуваше.

Април беше жесток месец за тоя дом.

Както ми разказваше мама, през един априлски ден, обхванат от цъфтеж на всичко, което има корен в земята, починал татковият брат Младен. Върнал се от Петрохан, където трудовашката им част прокопавала шосето през прохода, гътнал го коремният тиф и две седмици лежал ни жив, ни мъртъв. Един ден, когато вече можел да се попривдига на кревата, видял, че жена му се връща от града. Зарадвала се тя, като го зърнала развеселен, и му дала да хапне късче симид. Болният повъртял върху сухия си език трохичките, преглътнал – и до вечерта свършил.

Баща ми чул писъка на братовата жена, дотичал от шивачницата, погледнал разчупения симид и разбрал всичко.

– Какво си направила? – обърнал се преbledнял към нея.

– Само едно залъче му дадох. Та мигар човек може умре от хляб? Така ми било писано, божке, млада да ме зачерни...

Разтърсвана от плач, тя стояла изумена и стискала до гърдите си неговата пепелява, избеляла от петроханските дъждове трудовашка куртка с пиринчени копчета и с изкорубени шаячни пагони.

Днес, когато минавах под камбанарията, усетих странна тишина. Вдигнах очи към сводестите прорези на стените и забелязах, че камбаната я няма. Врабчета, заборичкали се по гредите, ронеха перца над мене. Струваше ми се, че това са късчета тишина, които ме докосват по дланите.

Нямаше я камбаната да превърне в тънък, дълго незаглъхващ звук потрепването на птичите крилца... Мълчание обгръщаше всичко наоколо. В нацъфтелите дървета навярно имаше пчели, но аз не долавях жуженето им, защото я нямаше камбаната да даде звънтеж на тия звуци и да прибави към тях дълбокото като въздишка ехтене на своята тъмна бакърена сплав...

Всички празници и всички печални часове в моите детски години са свързани с гласа на тая камбана.

Бях чувал от стари хора, че са я отлели нишки майстори. Нашенци, повечето преселници от Западните покрайнини, са я докарали от Ниш до Живовци с три биволски впряга. Шините са скачали от камък на камък по разровените пътища и камбаната се е обаждала – с тънък глас, като пукота на замръзналия сняг, когато са прекосявали билото на Балкана, и с ветровито кънтене, когато биволите са слезли в долината на Огоста и шумът на буйната вода се е замятал в гърлото на камбаната...

На колко години беше тая камбана? На сто? На двеста? Никой не знаеше възрастта ѝ. Камбаните не стареят. Те само потъмняват – покрива ги прахът на отлетялото време, който

превръща пукнатините им в бръчки, съвсем прилични на човешките. А гласът им си остава винаги млад, ековит, многозвучен, защото той не е само глас на сплавта, а в кънтенето на камбаната има звуци от разсъмването, от цъфтежа на дърветата, от лекото кръжение на есенната шума, от говора на хората, които са живели тук, от пукота на пещите, в които е заруменявала корицата на хляба... Дори съм си мислил, че в тихите тонове на камбаната човек може да долови шумолене на бавен никулденски сняг.

В различните сезони на годината и звънът на камбаната беше различен. Пролет например в него се долавяше нещо кадифено меко, приглушено, бих казал – ароматно. Това се дължеше на цъфтящите дървета и на новородената зеленина, по чийто клей полепваше звукът. Лете в гласа на камбаната надделяваше звънтенето на метала. Тогава ехото подскачаше в трептящата мараня над реката, раздробено на тънки лъскунки, които се докосваха, кръжейки във въздуха. Ако се взреше по-внимателно, човек можеше да види тоя звук, превърнат в плуващо над земята сияние...

Помня пролетните празници, когато камбаната събираше в полунощ на Великден моите съселяни в черквата. Не бих казал, че там ги водеше религиозно смирение или желание да се докоснат до нещо, просветляващо душите им. Суровият живот по тая бедна планинска земя и общуването с биволите и птиците, с калта и заревото на скрежните януарски гори ги бяха научили да вярват единствено в това, до което могат да се докоснат. Тяхната философия беше проста като корените, които разсичаха с кирките си, когато копаеха гробовете на своите близки или полагаха темели на къща. Те идваха във великденската нощ не на религиозен обред, а на един странен театър, чиито декори се изрязваха в нощното небе и над тях се лутаха прилепи. Тоя театър беше осветен от пламъчета на свещи, които отбелязваха, накланяйки се, енергичното движение на свещеника и

следващите го хора. Отвсякъде гледаха очи на светии, зографисани върху изкорубени дъски, – огромни, загрижени очи, в които имаше тревога не за душата човешка, може би, а за посевите, твърде редки и изцибрани след дългата зима...

В полунощ обикаляха черквата.

Свещеникът, един отдавна заселен тук влах с рижа брадичка, водеше тъмната процесия през бучиниша. В опразнената черква се луташе единствено ехото на камбаната.

Спасителят продължаваше да виси, разпънат на олтара, със съсирена ивица кръв под лявата гръд, където го е промушило копието. Висеше с восъчножълто тяло и с едри като на орач стъпала, пробити от гвоздеи. Гласът на влаха не можеше да измоли неговото възкресение, нито свещите можеха да постелят пътека между бучиниша и тънкия блясък на звездите, по която да отмине човекът с трънения венец... Свещеникът се поклащаше на пъргавите си, изкривени крака, скрити под расото, което не можеше да затули пружиниращите им подскоци. С присъщото на власите старание той изпълняваше своята роля в нощния спектакъл така, както би правил обездка на някоя зла влашка кобила, ако беше отделъонен командир в ломския конен полк, например...

Свещите вече се смаляваха. Светлините ставаха редки и през тях се виждаше олтарът, където все така безпомощен, смален от мрака, висеше оня, който не бе успял да възкръсне... Но хората, пътувайки след дима на изгасващите свещи, мислеха не за него, а за онова разпятие, което всеки човек носи в душата си. Какво обещаваеше тая нощ? Възкресение?... По-младите гледаха жената на влаха – широкобедре, кръглолика селянка с дребни очи, които хитро се подсмиваха и обещаваха. Гледаха я и си спомняха за свои грешни нощи с нея през миналото лято, когато влахът ходи за месец във Видинско да съди сестра си за подялба на бащината къща.

Сега камбаната я нямаше. Тишината никнеше отвсякъде и ни отплиташе със своите виещи се стебла...

Овцете на каракачанина се раздвижиха, заблеяха. Чу се звънчето на козела.

Каракачанинът стоеше до вратата, край която през лятото ще преминава само мълчаливото шествие на светулките. И няма тогава да се мерне пред тях влахът, чиято длан е лилава от прозиращото пламъче на свещта. Той вече много години лежи в гробището на едно видинско село над самия дунавски бряг.

– Спиш ли, Мартине? – рекох.

– Буден съм. Слушам шума на прилепите и на бурена. И за пчелите си мисля. Никога не съм виждал толкова много пчели. Навярно ги примамва запустението...

Кинематографистите още не бяха привършили своята работа, макар че приближаваше полунощ. Някой викаше: “Кадър 40, дубъл 2. Камера!” Светлината на прожекторите се вдигаше към кубето, каракачанинът кашляше, подгонил стадото си, и запалената къща изпълваше нощта с лютив пушек, защото гредите ѝ гаснеха...

Рано сутринта, когато пристигнахме с Мартин, кинематографистите се суетяха край тая къща. Блудниците, наметнали палтата си, седяха на ниския черковен зид и пушеха, кръстосали крак върху крак. Бедрата им бяха безсрамно разголени и към тях се заглеждаха, без да носят дявола в душата си, както го носи козелът, мъжете, които нареждаха прожекторите край шосето. Други мъже изнасяха из двора на обречената къща кошери, сложени в найлонови чували (там е имало пчели), и като

клатеха с вървежа си дървените забръмчали сандъци, отминаваха към другия край на селото, за да спасят пчелите от пламъците на къщата, която трябваше да изгори в името на изкуството.

Започнаха да снимат към обяд. (За вечерните снимки щяха да запалят друга къща. Собствениците, изселени в близките градчета, продаваха старите си домове на безценица, за да прибавят към заплатеното им вече някоя и друга банкнота от кинематографистите.) Нагласиха камерата, артистите застанаха до дървеното стълбище. Пламъкът лизна гредите – черни от старост, облепени с шуплести като сапунена пяна гнезда на оси, – после ги обгърна изведнъж и те лумнаха като факли.

Тогава се случи нещо, което човек може да види един-единствен път в живота си.

Откъм другия край на селото, където сутринта беше пренесен пчелинът, се зададе огромен пчелен рояк. Той се докосваше до върхарите на цъфналите дървета, допираше земята, изтягаше се отвесно като златен дим от някакъв небесен огън и приближаваше, растейки, към запалената къща. Операторът, зает със своята камера, го съзря едва тогава, когато пламъците близнаха втурналия се над двора пчелен рояк. Небето се изпълни с искри. Те правеха къси параболи, свистяха като насветлени стружки и падаха по раменете на артистите, по жокейската шапка на оператора и по целия двор. Падаха, превърнати на трошливи въгленчета, дребни като грахови зърна...

Камерата продължаваше да жужи гъсто, протяжно с нарастващ звук, сякаш в нея се примесваше бръмченето на умиращите пчели. Тя заснемаше нещо трагично и величествено – саможертвата на тия златокрили душици, които идваха да умрат заедно с дома, чиито прозорци не една пролет са оглеждали пчелния летеж, по чието стълбище са чували стъпките на стопаните, а димът на огнището – вечер, когато са стъквали огъня

с наръч отава, е докосвал кошерите с мирис на мащерка и на бродове, в които подскочат мренки...

Човекът продава своя дом, обрича го на пламъците, за да прибави още банкноти към взетото вече. А безсловесните негови спътници – пчелите, жители на тоя тревясал двор, зрими само, когато слънцето позлати крилете им, идват да се простят с умиращата къща, мятайки се в пламъците...

Странен ден. Дърветата ухаят упоително.

– Толкова лента отиде на вятъра! – гневи се режисьорът. А другите мълчат. Помръднат ли се, под краката им ще захрущят черните въгленчета на мъртвите пчели. Целият двор е черен. Гледам Мартин. Лицето му е бледо. Той държи в дланта си една мъртва звездичка...

Към полунощ светлината на прожекторите изведнъж секна. Стана непоносимо тъмно. Това трая минута-две. После през катранения мрак започна да прозира матовата белота на цъфналите дървета. Тая мътилка, която се надигаше от дъното на нощта, започна да се избистря, цветът ѝ стана седефен. Вече различавах през прозореца корони на дървета, разхвърляни греди из дворовете, очертания на срутени зидове.

Кинематографистите тръгнаха с автомобилите си да нощуват в града.

До вратата на храма остана да спи каракачининът. Стадото също спеше. И прожекторите до шосето спяха стоешком – едроглави, тънкокраки великани, подобни на жители от друга планета, по чудо попаднали между тия развалини.

Дочух говор на мъж и жена. Навярно някоя от ония, чийто път козелът пресичаше пред вратата на ада, беше останала, с оператора или със самия режисьор, да прекара тук нощта. Една любовна нощ, неизмислена от сценариста. Съвсем реална, малко странна нощ, изпълнена с гласове на жаби, с тънко проблясване на звезди и с райско сияние на цъфнали ябълки сред една вселена, в която не се е появил никой друг, освен тях двамата – Ева и Адам. И змията не се е появила, защото ябълките още цъфтят и още го няма плода на изкушението... Една нощ в рая, когато човек не мисли за нищо друго, освен за ласка. Една греховна нощ на неудържимия порив, когато над очите се люлее огромно небе, а под тялото, врязано с тласъците си в тревата, се усеща хлъзгавата мелодия на жабите и като опадал ябълков цвят шумоли споменът за хората, живели тук и сега превърнати в бръмчене на нощни бръмбари и в изгърбени коренчета над пръстта, докосвани с мълчалива нега от тия отдаващи се тела...

На същата дата (сега е 24 април), може би в същия час на нощта, почина баща ми. Странно съвпадение: почина точно двадесет години след оня ден, когато войнишките жени са слагали последната цигла на моята родна къща. Тогава дядо ми е бил край Дойранското езеро...

Адам и Ева се любят върху тая безлюдна земя. Смеят се. Говорят си нещо много ласкаво, което не мога да доловя, понеже ми пречи песента на жабите. Мислят, че едничък техен свидетел са звездите. И не допускат, че в някогашната шивачница на баща ми нощуваме ние с Мартин, че шумовете на тяхната любов, процеждани през дантеления блясък на дърветата, достигат до нас.

– Спиш ли, Мартине?

– Буден съм. Тая сутрин видях как из развалините излитна фазан. Стори ми се, че това е човешка душа.

Адам и Ева се отдаваха на своята нежност под цъфналите ябълки на рая. Зад вратата на храма и зад покашлюването на каракачанина спеше козелът. Дяволът в душата му също спеше.

И я нямаше още змията, която държи в устата си плода на изкушението...

... Всеки човек носи в сърцето тоя изгубен и неопетнен свят – света на своето детство.

Дали дните му са минали безбурно край маса, на които царствено стои лампа с широк абажур и кръгът на нейната светлина потрепва от звънтене на кристални чаши, или това са дни, изпълнени от единия до другия край на кръгозора със скриптене на каруци, с приглушени от мъглата свирки на влекачи, след които се нижат шлепове, или по глинени баири се носи мирис на тютюневи листи, чийто клей залепва приглушените думи и те дълго висят като мъртви пеперуди – все едно: човек се връща с благоговееща душа към тия дни, търси една пролука в своето всекидневие, една цепнатинка между годините, които го обграждат, подобно стебла на гъста гора. Търси, за да надникне в оня изчезнал завинаги свят.

Защо се връща там човекът? Само чувствата ли го водят из далечните забравени кътища, под чиито дървета, с повече птици по клоните, отколкото листи, може да се скрие за малко от неумолимите въпроси на всекидневието? Разумният човек не се старае да прилича на щрауса и не смята, че скрил главата си в пясъка, е намерил най-сигурната защита. Той предпочита да върви по тоя пясък, да усеща с босите си нозе топлината и тръните му, да слуша забравения глас на майка си, процеден през клоните на дърветата (нереален, сякаш това е глас на отдалечаващо се над хълмите ято), да вижда през откrehната врата своя отдавна сринат роден дом, да вижда каруцата до сайванта и коня, зашумолял със седефената си муцуна в люцерната, да вижда самия себе си – дребен, с ученическа куртка...

Колко е странно да застанеш срещу един спомен, като срещу огледало, и когато се усмихнеш, да видиш, че оня, отсрещният (това твоє копие от избеляла глина), стои безмълвен пред тебе и се мъчи да познае кой си. Ти не си отиваш, вторачен в него. Споменът разкопчава куртката си, изважда от вътрешния джоб черна бакелитова писалка, сяда да пише домашното си, като цапа страниците с лилаво мастило и потропвайки под масата със сандалите, крадешком поглежда към тебе.

Само умиленето ли довежда пътника в бащиния дом – при коня, при кукуригането на петлите, при тънките криволици в тетрадката, по която пише гимназистът? Едва ли... Това е навярно нарастващото с годините желание на човека да се докосне до чистотата на оня, станал вече нереален свят, от който времето е заличило грубостите, огорченията, дало е мекота на тоновете и контурите, и човек, пречистен от това докосване, открива, че някогашното ужилване на пчелата (тя лежеше в краката му мъртва, прилична на стъклена капка) не е свързано с усещане за болка, а се е превърнало във вихрушка от прецъфтели ябълки, която люлее своите лъскунки във въздуха – толкова леки и безплътни, сякаш движението им е покорно единствено на човешкото дишане.

МАРТИН ОБИЧАШЕ ДА ВЪРВИ сам из улиците на непознатите градове, да се разхожда безцелно, блъскан от минувачите, да се вглежда във витрините на книжарниците или на магазинчетата, където поправят велосипеди, да си купува сладолед от уличните продавачи, подложил пред тях шепа, пълна с дребни монети, за да си вземат колкото е нужно. Тия безцелни лутания го отморяваха, въпреки че вечер се прибираще с пребити крака в хотела.

Градовете, отначало строги и сдържани пред новодошлия, започваха постепенно да разкриват истинските черти на своя

характер и с това твърде много приличаха на хората: веднъж Мартин виждаше градовете весели, дори лекомислени, друг път му се струваха уморени и той долавяше приглушения от мрака говор на техните улици, които си споделяха съвсем делнични неща каквито си споделят застаналите на трамвайната спирка работници от автобусните депа или от фабриките за пластмасови играчки.

Когато поживееше в един непознат град, Мартин свикваше с шумовете и гласовете му, с разнищените от жегата навеси на сергиите, с жестовете на продавачите, които го поздравяваха, щом зърнеха сянката му върху тротоара, сякаш случайният пътник им беше стар познат, дори със скърцането на леглото в хотелската стая свикваше. В тия звуци имаше нещо интимно, което му напомняше за дома. Струваше му се, че ако тръгне към съседното магазинче и по пътя открие, че е забравил портмонето си, продавачът любезно ще му предложи исканата стока, а за парите ще го почака – може да ги донесе привечер или утре (така правеше преди години бакалинът в неговото родно градче, при когото родителите пращаха Мартин да купува маслини или синка).

Градовете ставаха интимни, откровени. Предишната надменна поза изчезваше от тяхното лице. Пътникът можеше да зърне подгазените им пантофи до вратите на балконите, бельото им, проснато в задните дворове, неизмитите купчини чинии, които се виждаха през прозорците на кухните... Мартин именно тогава обикваше чуждите градове, а не в миговете, когато автобусът правеше завой при гарата или край летището и през прозореца му се виждаха само контури на здания – бели, сякаш са изсечени от огромни късове варовик, а върху покривите помръдваше пихтиестата светлина на неоновите реклами...

Мартин се спираше най-често пред магазините, където продаваха велосипеди. Тия магазини обикновено биваха празни, защото във века на лудите скорости малцина купуваха тяхната

вехтозаветна стока. А в годините на юношеството велосипедът беше най-голямата мечта на Мартин. Риза, издърпана на гърба от свистящия вятър, педали, засъскали под сандалите, звънче, чиито звуци подскачат по стъклата на отсрещните къщи, насълзени от скоростта очи, в които улици, облаци и къщи се смесват като в стъклопис – какво повече е нужно на едно момче, за да бъде щастливо?

Такова колело Мартин щеше да купи за своя син...

Ще го сложат отгоре на автобуса, ще го вържат между куфарите и през цялото време, докато пътуват към границата, а и след това, колелата му ще се въртят от въздушното течение и Мартин, доловил жуженето на спиците, ще си мисли, че сега над главата му препуска първият ездач на този велосипед – вятърът.

Момчето ще получи чакания подарък. Ще яха колелото из алеите на градините, оставяйки тънки следи по влажния пясък, и ще мисли за Мартин. После след месец-два или след година – ще се насити на своята играчка и ще закачи на някой гвоздей в мазето металната рамка, чиято боя вече е проядена от ръждата. Счупеният педал ще лежи в ъгъла, сред буците въглища. Паякът ще изплете своята мрежа между спиците. И момчето ще си спомня за изживените радости само тогава, когато го пратят да вземе от мазето нещо от някоя щайга или дамаджана и то, излизайки, докосне с рамо велосипеда...

Мартин знаеше, че всичко ще стане точно така. И въпреки това му се искаше да вярва, че радостта на момчето ще бъде трайна, неизменна, че това колело, купено от един атински магазин, ще доведе завинаги при бащата обичта на малкия, ще доведе доверчивата му усмивка – и с двата гладко никелирани педала, тласкани от тънките като на конче детски нозе, момчето ще успее да измине мълчаливото пространство, което лежи между Мартин и него: един къс, а може би безкрайно дълъг път, постлан не с влажен пясък, а обхванат от сива като втвърден цимент отчужденост, която прави тоя път неравен, с пукнатини,

със засъхнали буци, ръбести като чугунени отливки, които много лесно могат да спукат гумите на едно толкова безпомощно детско колело.

На Мартин му се искаше момчето, запътено към него, да премине леко и весело тоя път, да прекоси, усещайки звънящия пулс на слепоочията си, тая ничия земя...

По някой път Златина, уж между другото, вметваше че това момче, израснало далеч от него, до края на живота си ще остане чуждо на Мартин. То е възпитано от други хора, усвоило е техните привички и тия – другите – са наслоили в душата му омразата си към Мартин.

– Тая омраза – говореше Златина, – ще се таи дори под усмивката му, когато дойде при тебе да му дадеш пари за летуване или да му купиш нов костюм преди започването на учебната година... Глината е засъхнала вече, драги Мартине, други ръце са ѝ дали форма и ти, ако речеш да поправяш тук или там, можеш да раздобиш всичко на късчета.

Мартин се учудваше, че Златина, която познаваше като мек и деликатен човек, все по-настойчиво започна да се занимава с неговия син. Усещаше в гласа ѝ раздразнение. Може би не беше прав, но долавяше в думите ѝ нотки на омраза към детето, което тя никога не беше виждала. Мъчеше се да разбере каква е причината. Допускаше, че я дразни събуденото в душата на Мартин нежно чувство към непознатото за нея дете. Но нима това я заплашваше с нещо? Нима чувството към момчето можеше да намали неговата обич към нея?

Мартин се учудваше на настойчивостта, с която Златина му втълпяваше, че приближаването към малкия ще бъде свързано с много разочарования.

Тя имала един колега – тонрежисьор в радиото. Подобна семейна история: тонрежисьорът се развел, когато детето било на една годинка. Жена му заедно с детето се разположила в цялото жилище, а той трябвало да напусне и да наеме една таванска стая

при гарата. Бил затворен човек, доста стиснат. На обяд и вечер се хранел все на една и съща маса в кварталния ресторант. При него не сядал почти никой, защото бил неприятен човек: по външност – риж, с лице, осеяно с лунички, а по характер особняк или мълчал по цели часове, сякаш размишлявал над всемирните въпроси, или се вмесвал язвително в чуждите разговори... Вземал доста пари – и от радиото, и от музикалното оформление на филми, но нито облеклото, нито обстановката в жилището му показвали, че е заможен човек. Спестявал.

Миналата зима, в големия сняг, тонрежисьорът четири дни не се появил в ресторанта. Изчезването на постоянния посетител, по чието идване келнерите можели да сверяват часовниците си, щяло да мине незабелязано, ако един от тях, който знаел, че тонрежисьорът боледувал от сърце, не решил да намние един следобед към квартирата му: самотен човек е, може да се е разболял и да има нужда от нещо. Дълго звънял – никой не се обажда. Вратата – заключена и ключът се вижда в прореза. Дошли съседите и казали, че от няколко дни не са чували никакви шумове в стаята. Разбили вратата и го намерили мъртъв: паднал до леглото, набутал главата си под пружината, сякаш търси нещо.

– После открили в едно чекмедже – довършваше своя дълъг разказ Златина – спестовната книжка на покойника. Ако ти кажа каква сума имало в нея, няма да повярваш... Стискал се, значи, оня, рижият, момчето му дори не дошло на погребението, а сега бившата съпруга пилее скъперническите пари и се радва на живота... Весела работа, както виждаш!

Намекът беше съвсем ясен.

Златина, която той продължаваше да обича нежно и искрено, както в дните на първите им срещи, го смущаваше с неприкритата си студенина. Беше склонен да оправдае това с нейната изнервеност и се старал да открие в постъпките ѝ нещо, което на пръв поглед изглежда тиранично, но би могло да се приеме като характерен белег на любовта – желанието да обсебиш цялата

обич на другия, всичките му часове, всичките му мисли. И с друго се опитваше да си обясни нейното поведение. Тя никога не е била майка. Не се е събуждала нощем от детски плач и не е виждала боси крачета, разбутали пеленките – крачета, с каквито и тя, и той за пръв път са се докоснали до земята и са усетили и сигурност, и безпомощност пред нейната безпределност...

Златина никога не беше изпитвала това...

Мартин стоеше до витрината на един магазин за велосипеди. Продавачът го покани вътре и взе едно подпряно до стената колело. Той беше възрастен човек с очила, чиито стъкла, издути като лещи, правеха очите му сепнати и прекалено големи за това дребно, сухо лице. Говореше нещо припряно на своя език, което Мартин не разбираше, но като следеше напевните извивки на гласа му, напомнящи свистене на велосипедни спици, се досещаше, че продавачът хвали своята стока. Търговецът беше склонен да намали цената: пишеше върху лист една сума, след това я зачертаваше и слагаше над нея друга. Очилата му хитро святкаха край единствения посетител в неговия магазин, оплитаха го с блясъка си така, както продавачката в края на рафта оплиташе с найлонова нишка някакъв пакет – и Мартин разбираше, че трудно ще прокъса мрежата на тоя паяк.

Колелото му харесваше. То щеше да зарадва и неговия син.

Гъркът, склонен още да намали цената, навярно нямаше да отстъпи нито драхма, ако знаеше какво чудотворно колело продава на тоя непознат човек, застанал срещу него, без да разбира нито една от думите му със свистящи съгласни, сякаш всички зъби на търговеца са проядени и звуците със стържение се промъкват през тъмните им зевове.

С това колело едно момче, залепвайки сандалите си за педалите, трябваше да измине един може би къс, а може би безкрайно дълъг път...

Мартин отдавна беше престанал да вярва в чудеса, но сега му се струваше, че чудото непременно ще стане.

– Аз съм пътник – каза той на продавача. – Неудобно е да разкарвам това колело из другите градове. Ще намина след няколко дни. Тогава ще го купя...

Гъркът сви рамене, намести велосипеда между другите и като каза още няколко думи, навярно: “Тоя ми изглежда скъперник”, или: “На глупака колкото и да му говориш, нищо не може да разбере!” – седна в дъното на своя магазин.

Между увисналите велосипедни гуми и колелата с паяжинено тънки спици се промъкваше острият блясък на очилата му.

В ЕДНА АПРИЛСКА ПРИВЕЧЕР, осем месеца след своето пътешествие, Златина ще застане на спирката, за да чака трамвая, който ще я отведе в дома на един човек, с когото тайно се срещаше повече от година и комуто пишеше дълги писма от хотелите край пристанищата. През прозорците на тия хотели в късните нощи се виждаха светлини на изчезващи към кръгозора кораби – съвсем подобни на светлините, които в априлската вечер ще се запалват една след друга в подножието на планината и край тополовата алея до трамвайната линия. Те ще изглеждат съвсем бледи, защото вечерното небе ще бъде още светло... Трамваят ще се бави. Тя ще помахва небрежно чантата си, облегната върху железния парапет, който отделя тротоара от шосето, и ще си мисли за оня, който я чака сега.

Той е приготвил кафеничето и е наредил чашките на масата – издължени, с розов кант отгоре и с тънка, плавно извита дръжка, също розова, която прилича на детско ушение. Винаги, когато се докосне до такава дръжка, на Златина ѝ се струва, че вижда пред себе си не кадифеното кръгче на кафето, а виновно обърнатото към нея око на един малчуган, чието ушенце тя е издърпала с привидна строгост.

Оня, с когото тайно се среща, сега поглежда часовника си, дръпва пердето и запалва лампиона в ъгъла (по абажура му са налепени изсъхнали цветя и светлината ги прави безплътни, като

нарисувани с размит туш). После пуска радиото и кръстосал крак върху крак, ниже струйки дим от цигарата си, в чийто трепет се долавя ритъмът на музиката.

Чака, а по стълбището не се чуват стъпки.

Стъпки се чуват по тополовата алея от другата страна на трамвайната линия, до която сега стои Златина... Може би е станала злополука – повече от половин час не минава никакъв трамвай. Хората се прибират пеша. Носят чанти със зеленчук, куфари. Помахват метнати на лакът палта. А двама са взели връзка водопроводни тръби, които се огъват и звънят при всяка тяхна крачка.

Каза на Мартин, че тая вечер ще отиде при една своя приятелка. Отдавна не са се виждали, да си побъбрят... “Той се рови из книгите – мисли за Златина – и съвсем не подозира, че неговата добра приятелка сега стои на трамвайната спирка заедно с тайната си, която нито той, нито някой от близките ѝ знае...” Минават стари жени. Лицата им са целите в бръчки. Краката – изтънели. Оредялата коса, навита на кок, е скрита под старомодна шапка с черна дантела... Трамвайт все още не се задава и Златина гледа след отминаващите старици. И те ли някога са чакали да мръкне, за да се изкачат тайно до нечия врата, зад която ги чака дълга до забрава прегръдка?... Като ги гледа сега, Златина не може да допусне, че мъжка ръка се е докосвала до тая уморена плът, след която се поклаща бавна сянка... “Коя от тях е била монахиня, коя грешница? Трудно можеш да отгатнеш. Всяка е взела от живота това, което е съумяла да изчопли със зъби и нокти. И какво е останало от взетото? Спомени... Ако си се насладил на живота, има към какво да се връщаш вечер, когато миеш изкуствените си челюсти на чешмата и по сянката на изпраното ти бельо пълзят големи, тромави мухи...”

Така размишлява Златина и гледа в далечината, където светлите остриета на трамвайните релси почти се докосват. Трамвая още го няма.

Ако можеше да долови нейните мисли, Мартин щеше да вдигне очи от книгата и разтрил с пръсти уморените си клепачи, щеше да и рече:

– А защо човек трябва само да взема от живота? По-благородно е да дава на живота – повече от онова, което заслужава да получи.

– Твоите томове са те направили много книжен. И наивен, бих рекла... – щеше да му възрази тя.

– Защо наивен?

– Защото едва ли би могъл да допуснеш, че някой е отделил удоволствията и радостите, които трябва да получиш през живота си, и ги е съхранил на сигурно място, за да ги вземеш, когато се поосвободиш от своята работа, както си решил да вземаш препоръчаните си писма от кварталната поща.

– А защо не допуснеш, че моята работа също ми доставя радост и удоволствие?

– Мога да допусна. И все пак се съмнявам в това, защото ти си човек от плът и кръв и някой ден тая плът ще закрепси. Дано да не бъде късно...

– Винаги съм се старал да обуздавам плътта си.

– А аз винаги съм ненавиждала това. Още от детските си години. Край нашия дом минаваха коне – караха стока от пристанището. Юздите им бяха целите в пот и пяна. Оттогава ненавиждам оня, който е измислил юздите... Знаеш, че обичам да пътувам по света. С това се старая да късам своите юзди. Ти не ме разбираш и смяташ моите желания за прищевки, за лекомислие.

– Юздите обикновено се оказват твърде здрави и трудно се късат.

– А аз пътувам, за да не ги усещам. Пътищата, пристанищата и летищата ми връщат радостта от живота!

– Може би някакви нови познанства, нови чувства?

– Ти се боиш от това? Можеш да бъдеш спокоен. Моето приятелство с теб ще си остане неизменно. Ти имаш нужда от мене не толкова заради това, че ме обичаш. Нужна съм ти, за да ме занимаваш със себе си, за да се възхищавам на това, което правиш. Плаши те самотата. И аз трябва да бъда тая, която има сили да я пропъди от твоя дом...

– Чувал съм да казват, че петдесетгодишният мъж все още може да заслужи благодарността на една жена...

– Навярно тия мъдреци не са имали предвид тебе.

– Ставаш зла.

– Напротив – ставам искрена! Ще ми позволиш ли за твоята шестдесетгодишнина, ако бъда жива и здрава, да ти донеса една шишарка от кипарисите при Акропола и едно клонче от олеандър, откъснато край Термопилите? Надявам се, че дотогава отново ще мога да отида там...

– Благодаря... Ще сложа това клонче във вазата до прозореца, ще го гледам и ще мисля за тебе...

– И ще ме разнищваш като онова автомобилче от детството, за което си ми разказвал... Тук – една бурмичка, там едно колелце. Тук една изневяра, там – една подла постъпка. А къде остава живият човек, който се смее, страда, обича и ненавижда, когото трябва да приемем с всичките му странности и да го обичаме, ако можем?.. Не знам дали се чувстваш щастлив, когато се докосваш до това, което съвсем просто би могъл да отминеш, за да си спестиш огорчението.

– Напротив, страдам.

– А знаеш ли какво ще откриеш, ако разгловиш играчката, назована с моето име? Една неразумна любов с гимназиалния ни учител по гимнастика. Имаше тяло на бог. Всички ученички бяха влюбени в него, но той избра мен и ме покани в квартирата си. Там за пръв път познах сладостта и болката на любовта. Целият град научи за това. Учителят по гимнастика беше уволнен, а мен преместиха в друго училище. Баща ми искаше да го убие, за да защити опозорената чест на семейството. А аз обичах тоя човек и

циях да се самоубия, ако някой посегнеше на него. Това е само едното колелце на играчката. И по другите му бурмички, ако трябва да бъде искрена, също има ръжда.

– Аз на твоє място бих презрял тоя мерзавец...

– А аз го обичам и досега... Казали на един, че неговата жена му изневерява. Завели го дори да му покажат квартирата, в която тя се среща с любовника си. Видял ги да се качват по стълбището. “Имате грешка това не е моята жена!” – казал доведеният и си тръгнал към вкъщи.

– Бих изкрещял от болка...

– А той, изглежда, постъпил по-разумно, защото знаел, че жена му, както и друг път е правила, ще изживее своето увлечение и разкаяна ще се върне при него, при децата..

Трамваят все още не се задава. Навярно е станала катастрофа.

Вече съвсем мръква. Пешеходците по отсрещната алея вървят безмълвно, в дълга, тъмна процесия и само очилата им просветват, когато минават под лампите.

– Една вечер ще се кача в някой самолет, без да ти се обадя, и ще отпътувам. На другата сутрин ще прочетеш във вестника, че самолетът не е кацнал на никое летище. Просто прахът му се е разпилял в небето – по облаците, по звездите... Досега съм се губила много често от очите ти, а от оная минута ще бъдем винаги заедно. Към която звезда и да погледнеш, ще помислиш за мене, защото там ще лежи моят прах. Романтично, нали? Както в книгите...

– Ти си разстроена. Моля те, пусни радиото. Обичам да слушам музика, когато в стаята е тъмно и се вижда само скалата на апарата...

Златина поглежда часовника си. Вече цяла вечност стои на трамвайната спирка. Навярно она, който я чака, е загубил търпение и звъни у тях по телефона. Оттатък се чуват само глухи сигнали – сякаш някой вика насън. В далечината се задава автомобил. Фаровете му блестят ослепително. След него се показва друга светлина. Настига я трета. Чува се вой на сирена. Може би това са коли на “Бърза помощ”? Или се задават състезатели от международното рали, за което сутринта съобщиха във вестниците?

Първата кола профучава край нея – ниска, приплесната, изтеглена като вретено от свистящия въздух. Тя завива рязко, задните гуми се поднасят и въгленчетата на стоповете изчезват зад тъмната стена на тополите.

Златина не може да види добре каква е втората кола, защото фаровете, устремени към завоя, се насочват право срещу нея. Парапетът изтрещява и излита високо над главата ѝ. Ударена от него, Златина се просва върху релсите. Светлината на фаровете я повлича по студеното желязо, държи я за косите и тя усеща с гърба си ръбестите стави на траверсите. После тъмната стена над нея се отдръпва и Златина съзира бледо късче синева.

Небето ли е това?.. Не – тя стои над Коринтския провлак и долу, тясна като панделката на нейната някогашна гимназиална барета, се вижда синята ивица на водата. Златина се обляга на парапета, гледа кораба, който минава в дълбината – дребен като книжна играчка – гледа морските лястовици, които се промушват под моста, и къса над тях розови цветчета от олеандър. Листенцата се спускат плавно, кръжат, вдигат се от течението и отново се устремяват към лястовиците, чиито ята продължават да извира изпод моста – гъсти, тъмни валма, под които корабчето съвсем изчезва (а може би то гори и това е дим от него?) – и остава само студеното докосване на парапета, което я пронизва...

– Убиха човек! – вика някой.

Тя не го чува. Очите ѝ са обърнати към небето и в тях се вижда бледата ивица на Млечния път...

Това ще се случи в една априлска вечер, осем месеца след последното пътешествие на Златина...

Можеше ли да го предусети тя, облегната на парапета над Коринтския провлак в септемврийската сутрин, когато сянката на моста разсичаше на две ослепително синята ивица на канала? Можеше ли да допусне, че тия лястовици, които се стрелкаха и звънтяха, ще бъдат последното видение в нейния живот?

Нищо не ѝ подсказваше за това.

Капарисите люлееха върховете си, тънки и плавни параходчето в провлака свиреше тънко, сякаш някой надуваше върбова пищялка, и бъдещето изглеждаше като далечен град, затулен от планините... До него трябва да стигнеш не с мислите, а с нозете си и тогава да го видиш реален: да тръгнеш по улиците му, под утринната светлина в открехнатите прозорци, под ехтенето на камбанариите или край кофите за боклук, из които надничат затлъстели котки с рижа козина и зли очи, цепнати от дълга зеница...

ПЪТЯТ НЯМАШЕ КРАЙ. Фаровете на автобуса просичаха гъстия мрак (в светлината им се виждаше леката игра на дъждовните капки), лъчите се докосваха до корените на кипариси, които висяха оранжеви, сякаш са изковани от бакър по склоновете на крайпътните изкопи. Из клоните на наровете, ударени и разклатени от светлината, излитаха червени птици и се изгубваха в катранената мрачина. А може би това бяха зрели плодове, на които уплахата даваше криле?

Сякаш накрай света беше останало пристанището на Егион, откъдето потеглиха тая привечер. Всички камбани на града биеха за вечерня и Мартин, застанал на палубата, гледаше как тия

звуци, изпълнили въздуха, се сипят над залива, подобно станиолови късчета. Отминаващият кораб ги караше да трептят от единия до другия край на морето, изплиташе от блясъка им огромна мрежа, която дърпаше след себе си, и Мартин си мислеше, че когато спрат от другата страна на залива, в тая мрежа, изтеглена на кея, ще види отново целия Егион със светналите от залеза прозорци, с двата огромни чинара на пристанището и дори с момичето, което пиеше бира, кехлибарена като дългата му до пояса коса, и се усмихваше – може би на Мартин, а може би на отражението си в залива. Ще види облаците, които бяха изпълнили цялото море, и пътникът се учудваше как може такъв тежък кораб да плува съвсем спокойно върху безплътните пространства на облаците и да не потъне... Ще види, уловени в тая мрежа, и отразените планини, прилични на риби с плавници от ослепително бели снегове.

А когато преди полунощ спряха на отсрещния бряг, Мартин разбра, че мрежата, изплетена от звуците на егионските камбанарии, се е разнишила. Тя беше потънала в бездната и от нея висеше само един къс на кърмата (после разбра, че това е лъч от фенерчето на капитана). Всичко беше се изсипало в бездната и на непознатото пристанище съществуваше само светлината на редките лампи, пресипналият глас на капитана с фенерчето и мътното отражение на пристанищния квартал, който се обръщаше насън и придърпваше мрачината върху рамото си, преди да заспи отново.

Сега автобусът се изкачваше към върха на планината. Светлината на фаровете му се плъзна по високи каменни огради, докосна се до къщи, налепени по стръмнината, размърда сенките им по тесните, почти отвесни улички и след миг автобусът, разтърсен от ехото на мотора си, сякаш минаваше през тунел, пое между витрини, които отразяваха бавното му движение. Приблужи до тротоара на малък площад и спря.

Бяха пристигнали в Делфи.

Мартин остави куфара си в стаята на хотела и излезе да се поразходи, докато другите, уморени от дългото пътуване, заставаха под душовете в тесните хотелски бани. Зад всички стени се чуваше свистенето на водата, сякаш дъждът, който ги съпровождаше по дългия път, беше пронизал покрива на хотела и сега сееше под светлината на абажурите не своите капки, а само неспирния си шум.

Вдигнал яката на шлифера, Мартин вървеше по улицата. Беше му приятно да усеща по лицето си хладината на дъжда и да вижда сянката си върху тротоара, изпълнена с шаващи дъждовни мехурчета.

Градчето спеше. То приличаше на планинските селища в неговата родина. Къщите се извисяваха една над друга по стръмнината и Мартин си мислеше, че такива къщи никога не могат да заспят спокойно: едното им око винаги трябва да бъде будно, като на заек, защото и най-малкото помръдване насън може да ги срине в пропастта...

От другата страна на хотела светеше витрината на магазин за сувенири. До стъклото бяха наредени вази, които с формата и с рисунките си наподобяваха съдовете, вадени от морето или откривани при разкопки из мъртви градове. Мартин видя в дъното на магазина трима души. Хора ли бяха това, или восъчни манекени? Дланите им лежах под светлите кръгове на три нощни лампи и държаха глинени вази. Лицата не се виждаха. Като се взря по-добре, Мартин разбра, че тия ръце са живи.

В полунощния час пред него седяха трима художници. Рисуваха по глината. Сякаш тримата мъже чувстваха, че няма да доживеят до разсъмването, и бързаха да довършат това, на което са обрекли живота си...

Като си помисли, че сега над него се извисяват планините на Делфи – древното светилище, – че в шума на дъжда може би се обаждат стъпките на пророчицата Пития или на Орест, Мартин

разбра защо са така съсредоточени, почти нереални, мъжете отсреща, и му се стори, че очите им, които не се виждаха зад абажурите на нощните лампи, приятелски му се усмихват.

Беше свежо и прохладно. Огромна тишина струеше от небето, заедно с дъжда, и в нея се долавяше тънко ухание на кипарисова смола.

За пръв път тая нощ, обграден от зидовете на древния град, които не се виждаха, но по мрамора се усещаше шумоленето на дъжда, обграден от виденията на художниците, Мартин изпита непознато досега чувство. Какво беше то: душевна възбуда след уморителното пътуване, вълнение от докосването до тоя непознат свят или тревога, свързана повече с усещане за радост, отколкото за беда? Не можеше да определи точно какво е това чувство и изпитваше странна бодрост – като след дълго безсъние, когато вече не ти се спи и искаш да разговаряш с някого (в очите ти навярно се долавя сомнамбулен блясък), искаш да вървиш под дъжда и да се усмихваш на нещо, което самият ти не можеш да кажеш какво е.

“В такова състояние понякога изпадат децата – мислеше си Мартин. – Радост от нещо, което е някъде край тебе, което ти предстои да изпиташ. Желание да говориш възбудено, да се смееш. Тогава ти се струва странно, че другите нямат същото настроение... Възрастните хора с преуморени нерви имат такова усещане само в мигове на силна възбуда: след плътско преживяване с човек, твърде дълго желан, или след голямо премеждие, от което са излезли невредими.

Може би това е някаква езическа радост, че си жива частица от тоя необятен свят – както дъжда, както наровете в светлината на автобуса, както корените на кипарисите в изкопите, както гущерчето, което спи тая нощ под една съборена колона в светилището на Аполон. Радост, че можеш да усещаш по лицето си прохладата на дъждовните капки, че отсрещният прозорец отразява приведената ти фигура, която навярно никога вече, до

края на света, няма да се мерне по тия улици. Радост, че усещаш болка в стъпалото на левия крак, защото обувката те стяга, че утре гърлото ти ще бъде възпалено от простуда, но тая болка ще ти дава усещането, че с ъ щ е с т в у в а ш, че светът е в тебе, че ти се радваш на тоя свят, който след време ще обеднее без тебе, а може би няма и да забележи изчезването ти. Радост, че утре ще усещаш с гърлото си парещата струйка на чая точно тук, до светилището на Аполон, до тревата, по която са вървели в древността хора като тебе, също измъчвани от обич или самота, също вярвали, че забравата ще ги отмине...”

“Бъди щастлив, че живееш, че съществуваш. Това е най-простата и може би най-възвишената човешка философия – продължаваше мислите си Мартин, – но ние трудно достигаем до нея, защото търсим осъществяването си в сложните лабиринти на битието. Приличаме на оркестър с много инструменти – все някой от тях взема фалшив тон. Сигурно оня, който свири с най-обикновена пастирска пищялка, е по-щастлив от нас...”

Самият Мартин не владееше това просто изкуство. В друг – по-сложен и трагичен свят бяха корените и на радостите, и на драмите му...

Прозорците на хотела угасваха един по един. Оставаше да изпълва нощта, като ехо на далечен прибой, само равното шумолене на дъжда.

Художниците докосваха до боята, прилична на мътилка от изпито в полунощ кафе, островърхите четки и редяха по изпечената глина своите фигури – стройният и напрегнат като лък цар Агамемнон и в прегръдката му – Клитемнестра... Още не са заминали корабите за Троя. Още не се е появил Егист и неговите сандали нощем не лежат пред покоите на царицата. Изневярата ще намери по-късно място като плесен между хитона на Агамемнон и голата гръд на Клитемнестра... Тогава ще тръгнат

пратениците на цар Агамемнон да палят огньовете на всеки връх от Троя до Микена, и робът на Клитемнестра ще носи вестта за пристигането на победителя, който после ще се просне пред прага на двореца, пронизан от ръката на неверницата...

На изток, където склоновете вървяха един към друг, се мержелееше далечен огън, съвсем приличен на оня, след който е пътувал Агамемнон, завоевателят на Троя....

МОРЕТАТА СЕ ПРЕЛИВАХА ЕДНО В ДРУГО:

Средиземно, Адриатическо, Йонийско. Пяната бушуваше зад отминаващия параход, раздипляше се като ветрило. Изгубила своя блясък, тя докосваше двата си ръба, сливаше ги и оставаше само тънка следа, подобна на белега от преболяла вече рана.

Мартин беше в каютата. От два дни лежеше. Болките в кръста се усиливаха – навярно от влагата. Зад прозорчето се виждаха само облаци – редки, пронизани от слънце – и той си представяше колко синьо е сега морето и колко бели, сякаш са късове пяна, изглеждат чайките. Привиждаха му се брегове с цвят на тебешир и селяни, които палят варници (вечер тая картина е феерична— отразените пламъци стигат чак до дъното на заливите), искаше да си представи танца на маслините върху бавния огън на глината. Това занимание го развличаше и го караше да забравя болката.

А Златина стоеше на палубата. Мислеше за оня, който я очакваше на север, зад планините, и се оставяше на вятъра да разрошва къдриците ѝ, вплетени една в друга и позвънващи като спирални бакърени пружинки. Оставяше се на морето да я пронизва с мирис на далечни пристанища, на острови, които са отвъд кръгозора, на рибарски селца, пред чиито врати седят жени и по ножовете светят от залеза изкорубени рибешки люспи...

Тоя залез вървеше след парахода, обхождаше го, затваряше своя кръг около боботещата желязна грамада, така властна и

безпомощна едновременно, и като отдръпваше всички заливи и острови към кръгозора, оставяше около пътниците само безкрайна вода.

Беше много красиво и много печално, защото прекомерната красота винаги натъжава човека.

Залезът даваше на здрача тая кънтяща с моторите си черупка, даваше я заедно със смеховете в каютите, с нетърпимата болка на Мартин, с мълчаливото обещание на двама влюбени – вече възрастни, отдавна семейни хора, – които търсеха скришно място за своята късна любов, с каменистите брегове, по които се виждаха колони на сринати храмове.

А здрачът щеше да даде всичко на мрака – на оня влажен мрак, който облепва бордовете, перилата и прозорчетата на парахода и утаява хлъзгавата си мътилка по палубата.

Звъняха за вечеря, но Мартин не отиде в столовата. Шумът на морето идваше от самата му глъбина, търсеше пролука в цепнатината след витлото, излиташе оттам, целият облян в пяна и отново тежко се спускаше към дъното.

Из тая цепнатина изплува позната мелодия, тласната сякаш от подводното бучене, и се задържа за миг върху пяната. Мартин отначало помисли, че това е само шум на вода, но после ясно различи звуци на мандолина. След това се обади китара. Нейният басов глас, подобно дива пчела, започна да кръжи и да се провира между подскачащите звуци на мандолинения напев. Тая мелодия поведе след себе си леко пресипналия глас на певицата, чут неотдавна в таверната, където седеше старият французин, а в тъмното небе се виждаше Акрополът:

*Ти, облак, който се отдалечаваши,
какво отнасяши в своите ръце:
едно глухарче плахо – любовта ни –
или вика на нашето сърце?*

Сбогом, Акрополис! Сълзата ни със тебе се прощава...

Викът на парахода ли беше това? Или из дълбината избликваше гласът на заливите, които не се виждаха? Или вдън нощта отвъд кръгозора крещяха огнените гърла на варниците? Вълнението се засили. Пантофите на Мартин пътуваха от единия ъгъл на каютата до другия и той, като ги гледаше, си спомни за играчката, която му подариха някога за Нова година (тя също така прекосяваше стаята и се удряше във вратите на гардероба)... Можеше да ѝ се радва такава, каквато е, но той реши да я разглоби, да се докосне до сърцевината ѝ. Откри винтчета и зъбни колелета, а между тях – една пружина, която излитна от ръцете му...

Така правеше с всичко в своя живот. Разнищваше го, за да открие смисъла му. Разглобяваше го на съставните му части и между пружинките и колелцата съзираше с в о я т а д у ш е в н а д р а м а. Умът му ставаше по-богат, но сърцето му страдаше.

Към полунощ вълнението стана непоносимо. Бяха в открито море. Никаква светлина не се виждаше – нито на небето, нито на земята. Вятърът съскаше оглушително, сякаш някой дереше по палубата огромни вестници, после ги мачкаше и ги размяташе в небето. Параходният трюм ехтеше от ударите на водата и сегиз-тогиз се чуваше грохот – като че ли подкопан бряг се сригваше в бездната. Никой не можеше да заспи сред този хаос. Горчивият мирис на безбрежната вода пронизваше кратките съновидения на пътниците. Образите, мярнали се в тревожното им съзнание, се разпадаха на късчета, сякаш бяха стъклени, тия осторъби парченца се хлъзгаха миг-два по подовете на каютите, скриптяха и изчезваха в бездната...

Златина се взираше през кръглото прозорче над леглото си. Мислеше, че ако някъде, дори накрай света, се поя светлинка, това ще я успокои. А и морето ще поутихне, защото такава светлинка подсеща за разсъмване, за кей, където има лодки и по бараките на пристанището са подпрени весла и спасителни пояси.

Светлинката не се появяваше. Зад прозорчето се вижда само белите гребени на вълните. Те наподобяваха човек със залепнала на челото бяла коса, който се е надигна на пръсти и наднича в каютата...

Този човек се появи по-късно, когато зад борда се размаза жълтеникаво петно – изглежда това беше далечно посветване на фар.

Дошлият из глъбината на нощта пое към светлинката. Беше с тъмна дреха, чиито поли се мятаха от вятъра. Наведе се над искрицата и тя изчезна – дланта му я смачка. Златина се взираше, но не можеше да разбере какво е това: видение ли, или силует на някоя много висока вълна? После, когато в прозорчето се появиха и други светлини, Златина ясно видя лицето на човека, който вървеше така уверено по вълните, сякаш стъпваше върху твърда, надиплена от каменни прагове земя.

Това беше железничарят, дошъл някога със смешната играчка на нейния първи рожден ден... Същият! Годините не са се докоснали до него. Нито една бръчка на челото му. Очите – присвити изпитателно. Водата обливаше обувките му – огромни, каквито ги беше видяла на рожден си ден. Обливаше ги, но те си оставаха над вълните – и на Златина ѝ се струваше, че усеща мирис на траверси, напечени от лятно слънце, че чува камбанката на един кантон – далече на север, където има върби и през тяхна шума се вижда Дунавът.

Искрите станаха много, заприличаха на звезди, скупчени една до друга (сигурно параходът наближава някой остров) и когато Златина, помислила, че на острова има празненство, долепи чело до прозорчето на каютата, видя железничарят да се

запътва нататък.

Той се наведе, с рязко движение на ръката откъсна светлините и, подхвърляйки ги в шепа, както майстор на барбута подхвърлят своите зарчета, се върна отново при парахода. Морето ехтеше (а може би това беше плясъкът на железничарския шинел), параходът се мятеше съвсем безпомощен над бездната и пред него, обърнат с гръб към нощта, вървеше заднишком тъмният човек. Той подхвърляше светлините, пресипваше ги от една шепа в друга, сякаш сеяч пресипваше зърната за посев, отдалечаваше се и параходът като на прощъпулник се клатушкаше след това видение с огромни железничарски обуца, връзваше се в безкрайните пространства на нощта с вълнението на човек, който очаква да получи своя подарък...

Златина отвори очи. В устата ѝ горчеше. През прозорчето се процеждаше мътната светлина на зазоряването, в която се очертаваха нейните съборени куфари, падналият на пода шал и остриите токчета на обувките, обърнати нагоре от вълнението.

Светлината стана по-ярка, сякаш по стената на каютата се плъзнаха фарове на автомобил. Златина се изправи до прозорчето. Видя мачти на рибарски лодки, набити една до друга като пики на древно войнство. Видя кей с натрупани по него грамади от денкове и сандъци и в пролуките между тях – огън!

Разсъмваше – и вечните жреци на хляба палеха фурните...

*Къде отива пламъкът, когато догори
свещта? Превръща се на пеперуда. Ако не
вярвате в това превъплъщение, тогава
сътворете друго чудо – защото светлината
трябва да остане на света...*

Старинен надпис

ИВАН ДАВИДКОВ
СБОГОМ, АКРОПОЛИС!

Българска. Първо издание. Лит. група IV

Редактор Иван Николов

На обложката: репродукция от картина на Иван Давидков

Худ. оформление: Елена Маринчева.

Художник-редактор Веселин Христов.

Технически редактор Васко Вергилов.

Коректор Мария Кунчева.

Дадена за набор на 13. IX. 1975 г.

Подписана за печат на 20. 11. 1976 г.

Издателски № 1180

Формат 84/108/32

Издателски коли 8,40

Печатни коли 10

Тираж 15100

Цена 0,83 лева

Издателство Христо Г. Данов" - Пловдив

Печатница Димитър Благоев - Пловдив